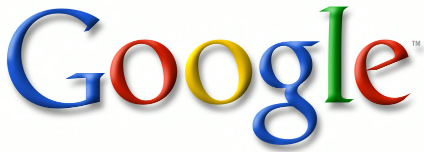


HENRIK IBSENS

EPISKE BRAND

F. E. BORDING · KJØBENHAVN

HENRIK IBSENS

EPISKE

BRAND

UDGIVET EFTER ORIGINALMANUSKRIPTERNE

AF

KARL LARSEN



GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KJØBENHAVN OG KRISTIANIA
MDCCCCVII

I Rom levede fra 1892 til 1900 en dansk Kunstdilettant og Samler ANDREAS REIERSEN PONTOPPIDAN. Han havde i sin Tid hjemme forsøgt sig i Træskæreriet, ogsaa gaaet et Aar — 1879-80 — paa Kunstakademiet i København, kunde kopiere et Billede og tage Smaaskitser i Akvarel og Olie; men den livlige og utrættelige Mands egentlige Passion var at samle. I København havde han været Stamgæst ved Auktioner, paa Kunstnerateliererer, hos Marskandisere, blandt Boghøkere, og da han efter sin Faders Død i Foraaret 1891 arvede en lille Formue, flyttede han til Rom for at leve i kunstnerisk og historisk interessante Omgivelser og ret af Hjerte følge sin Hovedtilbøjelighed, om end stadig under beskedne Former.

Dér fandt han da en skønne Dag hos en romersk Antikvar, mellem uordnede Bøger og Makulatur, et større, samlet Manuskript og en Række løse, haandskrevne Ark, altsammen paa Norsk.

Pontoppidan saa straks, at det første var en gennemrettet Afskrift af *Peer Gynt*, der vistnok skyldtes Henrik Ibsens egen Haand, og det stod ham klart, at i hvert Fald nogle af de øvrige Manuskripter kunde være skrevne af Digteren selv; men den travle Mand havde hverken Tid eller Forudsætninger til at undersøge sit Fund nærmere; han pakkede det blot omhyggeligt sammen og lagde det hen til sine andre Skatte.

Saa at sige hver Sommer tog Pontoppidan i den varme Tid hjem til Danmark og besøgte da gerne mig, som havde kendt ham fra de unge Dage. Under et saadant Besøg — om jeg mindes ret i 1898 — omtalte han de fundne Manuskripter for mig, og det blev Aftale, at jeg ved Lejlighed skulde undersøge dem og udtale mig om deres mulige litterære Værd.

Denne Lejlighed kom først efter min Vens Død.

Han var i Sommeren 1900 kommen brystsyg hjem til Danmark; da jeg saa til ham paa Sct. Josephs Hospital i København, nævnede han atter engang flygtigt de Ibsenske Papirer; men jeg fik dem ikke i min Haand førend i Vinteren 1902. Da var Pontoppidan død allerede i Juni Maaned Aaret forud, og som Med-Eksekutor i Dødsboet bragte en af hans Brødre mig Manuskripterne i Henhold til den afdødes Ønske.

Det var unægtelig ogsaa med noget af en Samlers Spænding, at jeg aabnede Pakken, hvorpaa Pontoppidan havde skrevet: Tilhører efter min Død det kongelige Bibliotek i København.

Dér laa det statelige Peer Gynt-Manuskript. Men først og fremmest var det de øvrige Papirer, som greb mig.

Uordnede laa de, som de var forefundne, sirlige Renskrifter mellem stærkt rettede, hurtigere Nedtegnelser, der var djærvt henkastede med løbende Pen, saaledes at den, der ikke var fortrolig med Udviklingen i Ibsens Haandskrift, maatte antage — som Pontoppidan og Eksekutorerne i hans Bo —, at her fandtes en Sammenblanding af egenhændige Ibsenske Nedskrivninger og af Manuskripter, som skyldtes anden

Haand. Rettelserne var stundom gjorte omhyggeligt, stundom nedkradsede i en Hast, saa at Ordene daarligt nok var bleven fuldendte. Man saa ind i et aandeligt Værksted, hvor Ilden længst sluktes, men det dog syntes, som var Livet standset midt i sit Forgængelighedens Løb og bleven underfuldt bevaret. Ti ufuldendt var det, som laa foran mig, og netop derfor spillende af den Intimitet, som præger det endnu ikke færdige og afslebne.

Og det var Dele af et Brudstykke, som man vidste engang havde eksisteret, men troede var gaaet uigenkaldelig tabt.

Medens jeg ordnede, flygtigt sammenlignede, vendte tilbage igen og hastede videre, blev det mig klart, at jeg havde i min Haand hverken mere eller mindre end store Brudstykker af *den episke Udformning af »Brand«*.

Hverken Andreas Pontoppidan eller Eksekutorerne i hans Bo havde, som de villigt indrømmede, nogen klar Forestilling om Betydningen af det samlede Manuskriptfund.

Min afdøde Ven havde boglige Interesser og var, som dannet Mand, ret fortrolig med Ibsens Skrifter; men litterære Fagkundskaber besad han ikke. Det var Samleren i ham, som bragte ham til at erhverve de Ibsenske Papirer, da Lejlighed bød sig, saa meget mere som han, der var i Slægt med Ibsens Forlægger, vidste, at der i Danmark fandtes en betydelig Samling Ibsenske Manuskripter, som nu afdøde Etatsraad JONAS COLLIN gennem Gyldendalske Boglade fik overladt fra Ibsen selv. Pontoppidan antog, at enten Ibsen selv nede i Rom havde ladet sine

gamle Manuskripter og Afskrifter gaa i Papirkurven, som saa mangen anden Forfatter gør det den Dag i Dag, eller ogsaa, at han ved sin Bortrejse fra Rom havde skænket dem til en eller anden skandinavisk Landsmand, og at Papirerne da ved Dødsfald eller lignende Lejlighed sammen med Bøger og andet var komne i en Opkøbers Besiddelse.

Pontoppidan havde ikke været blind for, at de i Manuskripterne forekommende Rettelser kunde give dem en litterær Værdi — hvad der netop var Grunden til, at han ønskede, jeg lejlighedsvis skulde gennemse dem — men han opfattede dem dog snarest som værdifulde, for saa vidt de var Autografer.

At der oprindelig skulde have eksisteret en episk Form for »Brand«, har Pontoppidan sikkert ikke vidst; det var inden Fremkomsten af Ibsens samlede Værker kun bekendt gennem sparsomme og rent litterære Kilder. Derfor er det ganske naturligt, at han ikke fik noget ud af det uordnede episke Fragment, saa meget mere som dets forskelligt virkende Haandskrifter hos ham kunde fremkalde Indtrykket af, at særligt disse Manuskripter i hvert Fald kun delvis var ægte Ibsenske. Eksekutorerne i Pontoppidans Bo var end ikke helt sikre paa, at noget af Manuskripterne hidrørte fra Ibsen selv, men heldede til den Mening, at Andreas Pontoppidan i saa Henseende havde gjort sig for store Indbildninger, og at Manuskripterne, i hvert Fald væsentligt, kun var Kopier gjorte af andre.

Efter nu at være oplyste om Sagens rette Sam-

menhæng overleverede de Herrer, Grosserer L. PONTOPPIDAN og Overretssagfører C. A. OLSEN, i Henhold til Andreas Pontoppidans Bestemmelse, samtlige Papirer til det kongelige Bibliotek i København med en Følgeskrivelse af 16. Januar 1903, hvori de udtalte som deres Ønske, at en eventuel Udgivelse af disse litterære Dokumenter skulde ske ved mig.

Overbibliotekar H. O. LANGE og jeg vilde da gøre Henrik Ibsen bekendt med det gjorte Fund og udbede os Digterens Tilladelse til Udgivelsen samt hans godhedsfulde Bistand i saa Henseende. Det var imidlertid baade Overbibliotekaren og mig bekendt, at Henrik Ibsen paa det daværende Tidspunkt var syg og, saa vidt vi vidste, utilgængelig for alle Henvendelser i litterær Retning. Vi fandt det derfor nødvendigt først at raadspørge Henrik Ibsens mangeaarige Tillidsmand, Fuldmægtig AUGUST LARSEN i det Gyldendalske Forlag, der havde Varetagelsen af alle Ibsens litterære Anliggender i Danmark. Hr. Larsen protesterede bestemt mod enhver Henvendelse til Ibsen i den omtalte Sag foreløbig; efter de nøje Efterretninger om Digterens Helbredstilstand, som Hr. Larsen sad inde med, deciderede han, at man maatte se Tiden an og afvente en mulig og forhaabentlig Bedring, inden nogen Henvendelse i saa Henseende turde voves.

Det er bekendt, at en saadan Bedring ikke indtraf, og at de sidste tre Aar af Digterens Liv blev en tung Sygdommens Tid, hvor Henrik Ibsen ikke turde plages med Overvejelser af litterær Art.

Da med Digterens Død det sidste Haab om en Bedring var udslukt, henvendte jeg mig i Skrivelse af 10. Juni 1906, paa det kgl. Biblioteks og egne Vegne, til Enkefru SUSANNAH IBSEN og Statsminister Dr. SIGURD IBSEN for at spørge, om Biblioteket og jeg kunde erhverve Fruens og Statsministerens Tilladelse til at udgive de nærmere beskrevne Manuskripter og gøre dette ved mig, som af afdøde Pontoppidan og hans Arvinger ønsket.

Statsminister Ibsen udbad sig da i Svarskrivelse af 17. Juni Manuskripterne til Gennemsyn, og efter at dette Ønske pr. 25. s. M. var imødekommet, afsendte Statsministeren den 30. Brev til mig, hvori udtaltes, at »det er min Moder og mig en Fornøjelse at give vort Samtykke til, at De offentliggør »Brand«-Fragmentet. Kun mener vi hertil at burde knytte den Betingelse, at Forlæggelsen besørges af Gyldendalske Boghandel«.

Hermed var altsaa det retslige Grundlag for Manuskripternes Udgivelse erhvervet.

Gennem en Korrespondance mellem Statsministeren og mig i Løbet af forrige Aar og ved Besøg i Christiania hos Enkefru Ibsen og Statsministeren i indeværende Foraar er det lykkedes at klargøre, hvorledes de Pontoppidanske Manuskripter kan være vandrede fra Henrik Ibsens Gemmer til den romerske Boghøkers Loft, hvor en Samlers lykkelige Haand reddede dem fra Glemsel og Tilintetgørelse.

Baade Fru Ibsen og Statsministeren erindrer fra 1868, at Henrik Ibsen, ved sin Afrejse fra Rom, i den skandinaviske Forening deponerede

en Koffert med en Del forskelligartede Genstande, hvoriblandt ogsaa Bøger og Manuskripter fra Opholdet i Italien. Fruen mindes, at den danske og norsk-svenske Konsul BRAVO enten tilskrev Ibsen i Dresden eller ogsaa ved Ibsens Tilbagekomst til Rom i 1878 meddelte ham mundtligt, at der var gaaet Møl i denne Koffert, hvorfor man havde set sig nødsaget til at aabne den og udtage dens Indhold. Da Ibsen nu vilde have sine Sager tilbage ti Aar efter at have betroet dem til Foreningen, forefandt han kun selve den gamle, medtagne Sælhundeskindskoffert og i den et Eksemplar af VILHELM BERGSØES »Fra Piazza del Popolo«, som Forfatteren i 1866 havde givet Ibsen.

At de andre Ting ikke lod sig bringe til Stede vil være forstaaeligt for den, som har kendt Forholdene i den skandinaviske Forening paa den daværende Tid.

Dens Lokale var i Palazzo Corea, via dei Pontefici. Man traadte først ind i en stor, skummel Forstue, der blev brugt til Garderobe og — delvis som Kulrum. I dens rummelige Kroge stod oftere Kasser, Kister o. lign., der opbevaredes for Medlemmer af Foreningen. Fra Korridoren førte Fløjdøre ind til en stor Sal, derfra andre Fløjdøre til det mindre Biblioteksværelse. Bag dette laa nogle mørke Rum, der bl. a. indeholdt et mægtigt Skab med Dobbeltdør og Fyldinger, som kaldtes »Arkivet«, hvori Bestyrelsen gemte, hvad den skulde passe særligt paa, deriblandt Bunker af Foreningens Regnskaber for mange Aar.

Ibsens Koffert har sikkert staaet ude i For-

stuen, og efter at Kofferten var aabnet, er hans Manuskripter lige saa naturligt bleven lagte hen i det just ikke pertentligt ordnede »Arkiv«, hvor ti Aars Tilvækst af Papirer med Lethed har kunnet lade dem glemmes og gaa til Bunds, saa meget mere som Foreningen fra 1868 til 1878 flere Gange skiftede Funktionærer.

Under alle Omstændigheder kunde Ibsen ikke finde sine Sager i Foreningen, og, som Fru Ibsen sagde til mig: »Naar Ibsen engang havde indset det haabløse i en Sag, talte han ikke mere om den.«

Han nævnede aldrig siden det, som var gaaet tabt.

I Foraaret 1886 flyttede den skandinaviske Forening i Rom til via Condotti. Den norske Frøken FANNY RIIS var dengang Sekretær og Bibliotekar i Foreningen og gjorde som saadan Flytningen med. Efter denne Dames mundtlige og skriftlige Udsagn til mig blev det store Skab, »Arkivet«, i den Anledning solgt, saa vel som en Del af Foreningens Bibliotek, der fandtes mindre værdifuldt og daarligt kunde anbringes i Foreningens nye Lokale.

Det ligger nær at antage, at ved Oprydningen i »Arkivet« Ibsens og andre gamle Papirer uden en altfor omhyggelig Undersøgelse er gaaet samme Vej som Bøgerne.

Som den Makulatur, de er bleven solgt og af Køberen anset for, har de da ligget paa Antikvarens Loft, indtil Andreas Pontoppidan henimod en halv Snes Aar efter tilfældigvis opdagede og paa ægte Samlervis erhvervede dem, uagtet Autografer og Manuskripter laa yderst ude i Peri-

ferien af hans Interesser. Denne Omstændighed skyldes det ogsaa, at han lod sit Fund henligge upaaagtet i adskillige Aar. Sammen med en Del andre indpakkede og nærmere betegnede Sager deponerede han det i 1898 eller 1899 hos sin Broder, Boghandler CHR. PONTOPPIDAN i Nykøbing paa Falster, idet han mente, at der jo altid kunde blive Tid til at undersøge det litterært. Først da Døden nærmede sig, sørgede Pontoppidan for, at Manuskripterne kunde komme til et sikkert Sted og i sagkyndige Folks Hænder, der vilde drage Omsorg for, at deres mulige Værdi konstateredes og de kom til deres Ret.

Efter at denne Manuskripternes sandsynlige Vandringshistorie var bleven mig klar, fik jeg i Vinteren 1906-07 ved Dr. phil. KNUD FABRICIUS' Imødekommenhed foretaget en Undersøgelse indenfor den skandinaviske Forenings nuværende Lokaler i Campo Margio 49 i Rom. Foreningens Sekretær, Arkitekt SVEN KRISTENSON, assisterede ved denne Lejlighed velvilligt Doktoren. Undersøgelsen førte til det negative Resultat, at der intet Steds indenfor Foreningens Lokaler fandtes mindste Spor af yderligere Ibsenske Manuskripter.

Hverken jeg eller andre havde i sin Tid tænkt paa hos Andreas Pontoppidan at faa oplyst noget nærmere om den romerske Antikvar, hos hvem han havde gjort sit Fund; men med mit Kendskab til min afdøde Vens Samleriver, der saa vidt muligt altid udnyttede en foreliggende Chance fuldt ud, nærer jeg ingen Tvivl om, at han paa vedkommende Sted har gjort rent Bord. —

Under Udarbejdelsen af nærværende Arbejde

har Bibliotekar RAPHAEL MEYER og Dr. phil. J. LINDBÆK venligst meddelt mig, at de i Rom 1899-1900 stundom har hørt Pontoppidan omtale sit Ibsen-Fund. Dette skete kun, naar han var i animeret Lune, han mødte da yderligere Forespørgsler med en vis Hemmelighedsfuldhed og fortalte intet ud over, at han havde fundet Manuskripterne »hos en Familje, hvor Ibsen havde boet«. — Da disse Udsagn udtrykkelig angives altid at være faldne ved selskabelige Lejligheder og overfor Pontoppidan ret fremmede Mennesker, tillægger jeg dem ingen Vægt i Sammenligning med de Meddelelser, min mangeaarige Ven allerede tidligere og i et bestemt Formaal har afgivet til mig.

Da HENRIK JÆGER i 1888 udgav sit bekendte Værk om Henrik Ibsen, havde han til dets Udarbejdelse Bistand af Digteren selv, som bl. a. sendte ham en Række i Bogen aftrykte selvbiografiske Optegnelser. Det er derfor sikkert fra Ibsen selv, den Meddelelse stammer, hvormed Jæger (S. 200) overraskede Læseverdenen, at »oprindelig havde Ibsen begyndt digtet [»Brand«] som et episk digt«.

LORENTZ DIETRICHSON gav, i det norske »Morgenbladet«, (senere - 1895 - i »Svundne Tider« I, S. 338-339) nogle nærmere Oplysninger i saa Henseende, der bygger paa personlige Erindringer, og hævdede yderligere, at der inden denne episke Udformning af »Brand« havde eksisteret en *tidligere dramatisk*.

Efter at have omtalt, hvorledes Ibsen, Vinteren

1864, i »Tritonekneipen« i Rom brugte levende Model til de Figurer, som senere forekom i »Brand«, skriver Dietrichson: »Det var i denne Tid tydeligt at se, at han bryggede paa noget Stort, og en Dag erindrer jeg, at han udbrød ganske alvorligt: »Hvorfor kan man ikke skrive et Drama i 10 Akter? Jeg faar slet ikke Plads i fem.« Og kort efter sagde han til mig, at han havde bestemt sig til at forandre den dramatiske Form i det, han arbejdede paa, til et episk Digt. Jeg erindrer ogsaa godt, at han kort før min Afrejse fra Rom Vaaren 1865 oplæste en Sang af et Epos for mig, der dog hverken behandlede »Brand« eller »Julian«, men som nærmest svarede til den første Scene i det 4 Aar senere færdige »De Unges Forbund«, idet det var Skildringen af en 17de Majfest paa Landet i Norge. Men for »Brand«, som han arbejdede paa, maa han dog snart efter være kommen tilbage til den dramatiske Form; og Ytringen om de 10 Akter har jeg troet at forstaa ved at lægge Mærke til den uhyre Stofmasse, der er samlet i 5te Akt af »Brand«, der jo er enormt lang i Forhold til de andre Akter.« — Samme Steds (S. 336) har Dietrichson berettet, at under Henrik Ibsens og hans Ophold i Genzano i Sommeren 1864 »laa vi gjerne om Eftermiddagen læsende eller passiarende under Træerne paa en af Bakkerne over Nemisøen, og jeg erindrer specielt, at jeg en Dag laa der og læste Ammianus Marcellinus' Beskrivelse af Julian den Frafaldnes Felttog, da Ibsen blev meget interesseret ved denne Læsning. Vi kom til at tale om Julian, og jeg véd, at Tanken om at behandle dette Stof digterisk den Dag for Alvor fæstede sig i hans Sind.

Ialfald sagde han ved Samtalens Slutning, at han haabede, at ingen vilde komme ham i Forkjøbet med Behandlingen af dette Stof. Dette gjorde, at jeg længe troede, at de Tanker, der — som vi snart skulle se — saa stærkt sysselsatte ham den følgende Vinter, havde Hensyn til en dramatisk Behandling af Julian, medens det i Virkeligheden var »Brand«, der bevægede sig i hans Indre«.

Professor Dietrichson har i Aar overfor mig ændret ovenstaaende derhen, at Ibsens Ytring om de ti Akter allerede faldt i Genzano i 1864 mellem Begyndelsen af Juli, da Ibsen kom derud, og den 26. Juli, da Dietrichson tog til Neapel, og at Ytringen om, at Ibsen vilde ændre det dramatiske, han arbejdede paa, til episk, »efter al Sandsynlighed« skriver sig fra Rom, da Dietrichson og han dér mødtes igen i Slutningen af August eller Begyndelsen af September s. A.

Professoren tilføjer, at de Afsnit i »Svundne Tider«, som behandlede Ibsen, inden Udgivelsen er bleven ham forelæste af Forfatteren selv; der udspandt sig derom en udførlig Samtale, i Løbet af hvilken Ibsen rettede adskillige Enkeltheder, men ikke havde noget at indvende mod alt det, som nu er offentliggjort i Bogen. —

Ibsens Godkendelse af Dietrichsons Erindringer om ham synes mig nu ikke, hvor det gælder mindre fremtrædende Enkeltheder, at have særdeles meget at sige. Den foregik jo kun paa Grundlag af en enkelt Oplæsning og mange Aar efter de omtalte Begivenheder.

Anderledes vilde Forholdet være, om samtidige Kilder kunde støtte Dietrichson og godtgøre Rigtigheden af begge Leddene i hans Bevisfø-

relse. Først at Professoren havde erindret fuldt ud klart, og at der ikke forelaa, om ej en Fejlhuskning saa dog en Erindringsforskydning, dernæst at den Forbindelse, hvori Dietrichson bringer Ytringen om de ti Akter med en ældste dramatisk »Brand«, er berettiget.

Efter Dietrichsons Bog er i 1904 de Ibsenske Breve udkomne, og heri findes i hvert Fald noget Stof til Belysning om end ikke Afgørelse af Spørgsmaalet.

Ibsen skriver i Brev til Bernhard Dunker fra København den 17. April 1864 (Br. I, S. 86), at han har haft megen »Glæde og Nytte« af sit Ophold i Danmark (hvortil han var rejst fra Christiania i Begyndelsen af April), og umiddelbart derefter, at »saasnart jeg er kommet til Rom, paabegynder jeg et nyt 5 Akts Drama, som jeg haaber at faa færdigt i Løbet af Sommeren. Theaterforholdene [ved Christiania Theater] haaber jeg har ordnet sig til den Tid, og kunde Sæsonen aabnes med mit nye Arbejde, vilde det glæde mig meget«.

Ibsen kom nu til Rom ved Midten af Juni Maaned. I Følge Dietrichson (S. T. I, S. 333 ff.) ringer Konsul Bravo den 19. Juni tidlig om Morgenen paa Døren hos Dietrichson, som dengang var Bibliotekar i den skandinaviske Forening, og da Dietrichson lukker op, staar den gamle Holstener der med Henrik Ibsen. Endnu paa Peter- og Paulsdagen, den 29. Juni, er han i Rom, men tager kort derefter til Genzano efter at have set sig godt om i den evige Stad og ved aftenlige Sammenkomster blandt Skandinaverne udtalt sin glødende Harme over det, han kaldte Nord-

mændenes og Svenskernes skammelige Holdning mod Danmark under Krigen med Prøjsen og Østrig. I Genzano betror han Dietrichson, at det er hans Hensigt at behandle Julian digterisk, og haaber, at ingen vil komme ham i Forkøbet dermed; dér falder ogsaa Ytringen om, at han ikke kan faa Plads i fem Akter til et Drama, som han arbejder med, men føler Trang til ti.

Det ligger nærmest at antage, at dette anonyme Drama just har været Julians Tragedie; den fik netop senere ti Akter, og dens mægtige Stof kan allerede dengang have virket med en saadan Vælde paa Ibsen, at det syntes ham at maatte kræve det dobbelte af de almindelige fem Akter, selv om han endnu ikke var naaet til at planlægge en blot nogenlunde Inddeling deraf.

Men kunde da dette Tilløb til »Kejser og Galilæer« være identisk med den overfor Dunker i April 1864 berørte Plan til et fem-Akts Drama, som han vilde tage fat paa straks, naar han kom til Rom? Det synes i sig selv mindre sandsynligt, at dette verdenshistoriske Emne allerede hjemme i Norge skulde have paatrængt sig Ibsen. Desuden taler en Række positive Omstændigheder derimod.

Hvis Ibsen havde tænkt paa Julian-Emnet, da han Aaret iforvejen, den 27. Maj 1863, indgav sin Ansøgning til den norske Regering (Br. I, S. 85), vilde det have været naturligt at anføre dette, da han netop ønsker Støtte til »et Aars Ophold væsentligt i Rom og Paris«. I sit Andragende næsten to Aar efter, af 25. Marts 1865 til det kgl. Norske Videnskabernes Selskab i Trondhjem (Br. I, S. 95 ff.), hvor det ogsaa gælder for Ibsen

om at opnaa Midler til at leve i Rom, nævner han udtrykkeligt, at han maa ønske at kunne blive i Rom for dér at fuldføre et større dramatisk Arbejde, som han endnu kun »har under Forberedelse«, hvis Stof er taget fra den romerske Historie. Og i Tiden fra Ansøgningen til den norske Regering indtil det Dunkerske Brev af April 1864 synes det lidet rimeligt, at Julian Apostatas Historie skulde have beskæftiget Ibsen. Han tog Del i Sangerfesten i Bergen fra den 14. til den 18. Juni 1863 og skrev til den Digtet »Langs Leden« (optrykt i Ill. Nyhedsblad for 28. Juni 1863); med Datidens Befordringsforhold maa han da være afrejst fra Christiania senest i den første Uge af Juni, noget nær samtidigt med Indgivelsen af den ovenfor nævnte Ansøgning. I Følge I. B. HALVORSEN (Henrik Ibsens Samlede Værker II, S. VIII-XI) begyndte Ibsen paa »Kongsemnerne« umiddelbart efter sin Hjemkomst fra den bergensiske Sangerfest i Slutningen af Juni 1863. Manuskriptet gik i Sætteriet i September, Bogen udkom i Oktober, Forfatteren ledede selv Indstuderingen af Stykket paa Christiania Teater, hvor det opførtes den 17. Januar 1864, og under alt dette havde Begivenhederne i Danmark udviklet sig med en Alvor, der greb Ibsen stærkere og stærkere; alene Digte som »En Broder i Nød«, der blev offentliggjort i Ill. Nyhedsbl. for 14. December, og »Frederik den syvendes Minde«, der — i Følge Halvorsen (H. I. Sl. Vk. IV, S. 13) — blev afsunget den 13. Januar 1864 ved det norske Studentersamfunds Fest til Fædrenes Minde, er tilstrækkelige Vidnesbyrd herom. Og den 2. April holdtes i Christiania — i Følge Halvorsens Forfatter-

lex. — Afskedsgilde for Henrik Ibsen lige før hans Afrejse til Danmark.

Alt taler saaledes imod, at Ibsen, inden han betraadte Italiens Grund, har tænkt paa Julian-Emnet. Derimod vilde det være rimeligt at antage, at han, baade da han i April 1864 skriver til Dunker og i sin første Tid i Italien, har arbejdet med Udformningen af Stoffet i »Brand«, der — navnlig som det vil ses i den ældre »Brand« — laa de datidige nordiske Begivenheder nær. Man vil erindre, hvor mægtigt han var greben af dem, og i Brev til Bjørnstjerne Bjørnson af 12. September 1865 siger han udtrykkelig (Br. I, S. 97), at lige til Juli s. A. har det Stof og den Stemning, som de »mange uhyggelige Begivenheder hjemme« havde fremkaldt, hvilet som en Mare over ham. Det vilde kun være naturligt, om Opholdet i Danmark i de sidste Uger førend Dybbøls Fald yderligere havde fæstnet en Beslutning hos Ibsen om at udforme dette Stof til et stort Drama — hvor da muligvis »Syllogismen« kan have været »gjort over« den »Politiker«, som det i en vis Forstand havde ligget nærmest at gøre den over (jfr. Brev til Georg Brandes, Br. I, S. 187-88).

Denne Gisning støttes gennem den Skitse af sin »indre historie«, som Ibsen, kun faa Aar efter »Brand«s Udgivelse, sender Peter Hansen (Br. I, S. 214). Han betegner heri et nyt Afsnit ved, at Frederik den 7de dør, »og krigen begyndte. Jeg skrev et digt »En broder i nød«. Det blev naturligvis virkningsløst ligeoverfor den norske amerikanskhed, som havde slået mig tilbage på alle punkter. Så gik jeg i landflygtighed! Da jeg kom

til København, faldt Dybbøl. I Berlin så jeg kong Wilhelm holde indtog med trofæer og bytte. I de dage begyndte »Brand« at vokse som et foster inde i mig.«

Ibsens Tidsangivelser er her ikke helt nøjagtige. Dybbøl faldt jo først Dagen efter hans Brev til Dunker, da han allerede, som han skriver, har tilbragt en nyttig Tid i København. Udtrykket »i de dage« omfatter sikkert i sin Ubestemthed hele den første Periode af Landflygtigheden, Opholdene i København og Berlin, der hang nøje sammen med alt det, der efter Frederik den Syvendes Død havde betaget ham hjemme og tilsidst jaget ham paa Flugt. At Ibsen betegner Tankerne paa »Brand« i den første Tid af hans »Landflygtighed« som embryoniske, forhindrer ikke, at de i Digterens Tanke allerede den Gang kan have været anlagte som et stort Drama. For »Brand« som den definitivt kom til at foreligge, har de under alle Omstændigheder kun været et »Foster«.

Naar Ibsen overfor Peter Hansen betoner de politiske Indtryk fra 1864 (og deres senere iagttagne Modsætningsforhold til politiske Indtryk fra Italien) som det, der i første Række skabte »Brand«, og tillige anfører, at hans Arbejden med Motivet gaar tilbage til København- og Berlineropholdene i Foraaret 1864, er dette ingen uvæsentlig Støtte for Gisningen om, at det projekterede Drama af 17. April 1864 har været en »Brand«, politisk farvet.

Ibsen vilde da have bragt sin dramatiske Brand-Idé med til Italien og ikke glemt den, men arbejdet videre paa den, blot dér faaet sine Skuespil-

planer forøgede med den om Julian. I Genzano havde begge disse dramatiske Emner bevæget hans Sind.

Dietrichson mener nu, at Ibsens Ytring dér om de ti Akter maa referere sig til Brand og anfører til Støtte for sin Opfattelse »den uhyre Stofmasse, der er samlet i Brand's femte Akt«; men denne Stofmasse fremgaar ikke af Emnets dramatisk mægtige Omfang, men forekommer kun, fordi Ibsen udenfor Dramaets egentlige Idé fylder Akten med en stor Mængde andet »gennemlevet« Stof, som han trænger til paa den Maade at blive kvit — for at bruge Udtryk af Digteren selv i Brev til Fru LAURA KIELER (Br. I, 207). Tværtimod passer Ibsens Udtalelse langt bedre til Julian, baade hvad angaar Akternes Antal og Stoffets hele overvældende Karakter.

I Slutningen af August eller Begyndelsen af September forlader Ibsen Genzano og tager til Rom, hvor Dietrichson, kort efter hans Ankomst, vil have hørt ham sige, at han har bestemt sig til at forandre den dramatiske Form i det, han arbejdede paa — rettere, i *noget* af det, han arbejdede paa —, til episk. Ganske kort efter at formentlig denne Ytring er faldet, skriver Ibsen faktisk i Brev til Bjørnson af 16. September 1864 (Br. I, S. 87 ff.), at han samtidig »har i Forberedelse en Tragedie »Julianus Apostata« og arbejder paa et større Digt«, hvorved bl. a. ogsaa godtgøres, at det ikke kan være Julianemnet, som han i August-September siger til Dietrichson, at han vil udforme episk.

Hvis dette større Digt er den episke Brand, og hvis vi tør hævde, at det Dunkerske Drama —

der som udviklet næppe kan være Julian — heller ikke er noget af Ibsens senere Arbejder eller er bleven opgivet uden at have efterladt sig Spor, taler unægtelig noget for, at dette Drama i sin Vorden har været »Brand«, som i Følge Brevet til Peter Hansen allerede optog Ibsens Tanker i det tidlige Foraar og som han altsaa senere i Overensstemmelse med Ytringen til Dietrichson har ladet skifte Ham.

At det »større Digt« af September 1864 er den episke Brand, turde være utvivlsomt. Den 12. Septbr. 1865 skriver Ibsen nemlig fra Ariccia til Bjørnson, at nu er han glimrende i Gang med et dramatisk Digt, som vi véd er »Brand«, at han begyndte paa det i Midten af Juli, men at Stoffet og Stemningen har behersket ham, lige siden Begivenhederne hjemme bragte ham til at se ind i Tiden og sig selv. Og han siger yderligere: »Nu har jeg kastet over Bord hvad jeg i et Aar har pint mig med uden at komme nogen Vej.« Dette kunde, løsrevet og logisk set, ogsaa være det andet Emne, som sysselsatte ham, Julian. Men rent fraset, at Julian i Ansøgningen af 25. Marts s. A. endnu ikke var naaet videre end til at være »under Forberedelse«, har man (se bl. a. Lor. Dietrichson i S. T. I, 338 ff.) Vidnesbyrd nok for, hvor meget Brand-Tankerne og de Situationer, der senere forekom i Brand, beskæftigede Ibsen i Vinteren 1864-65, medens alle hans udførligere Studier til Julian lige saa bevisligt falder senere. Det, han i et Aar har arbejdet med uden at komme nogen Vej, det, som han nu i Juli kaster over Bord, *maa* være tidligere Former for »Brand«, derblandt »det større Digt« af September det foregaaende Aar.

Ibsens overfor Dunker omtalte dramatiske Idé af April 1864 kan næppe være noget, der er bleven opgivet og aldrig kommen frem igen i Digterens Produktion. Ganske vist siger hans Ungdomskammerat og nære Ven POUL BOTTEN HANSEN netop op imod 1864 i sin Biografi af Digteren (»Illustrer. Nyhedsbl.« for 19. Juli 1863), at Ibsens Selvkritik »ofte vrager og forkaster, ikke blot længe modnede Planer, Udkast og paabegyndte Arbejder, men ogsaa større, fuldfærdige Produkter, som efter Fuldførelsen ved et modent og koldt Oversyn ikke længere tilfredsstiller ham«, men Botten Hansens Opfattelse i saa Henseende kan have sin Grund i, at Forholdene i den Retning helt naturligt den Gang ikke lod sig endelig overskue — hvis da ikke hans Bemærkninger skal indskrænkes til at gælde Arbejder som de i Artiklen eksempelvis anførte, nemlig Ibsenske Stykker fra Bergens Teater, som Digteren senere ikke havde fundet værdige til at lade trykke. For den, der staar overfor Ibsens afsluttede Produktion, viser det sig at Ibsen hørte til de Digtere, der ikke slipper et Emne, som engang har grebet dem dybere, hvad der maa have været Tilfældet med det overfor Dunker omtalte. Noget andet bliver, at Ibsen flygtigere kan have overvejet Motiver, som han senere ganske lod falde. Netop sammen med de Pontoppidanske Manuskripter fandtes saaledes et Ekscerpt fra Norske Registranter angaaende den paa Færøerne fødte, norske Fribytter fra det 16. Aarhundrede, Mogens Heinesen, som Ibsen muligvis har tænkt sig at ville behandle.

Af Ibsens *senere* Arbejder kunde det ubenævnte og ufødte Drama fra 1864 tænkes at have været »Peer Gynt«, hvorom Ibsen i Brev til Fr. Hegel fra Rom d. 5. Januar 1867 (Br. I, S. 148) siger, at »jeg har længe haft Stoffet i Tankerne«; men af samme Brev ses det, at Peer Gynt-Emnet, som det har staaet for ham den Gang, har virket »uden direkte Polemik«, og den direkte Polemik var just i 1864, hvad der ses af en Vrimmel af Vidnesbyrd, Ibsens egentligste Element, det, hvoraf hans Ideer paa den Tid maatte fødes. Og at søge Lystspillet »De Unges Forbund« — for ikke at tale om nogle af Arbejderne efter 1869 — bag det Dunkerske Drama turde være en usandsynligere Hypotese end at antage, at dette har været Dietrichsons første, dramatiske Brand, som Ibsen da ogsaa har tænkt paa i Brevet til Peter Hansen.

At der slet intet findes bevaret af en saadan første, dramatisk »Brand«, og at Ibsen aldrig udtrykkeligt har nævnet den, kan jo ikke omstøde Muligheden af, at den har været til. Men selv om der ikke havde været skrevet en eneste dramatisk Linie af en Brand Nr. 1, kunde den dog i en vis Forstand have eksisteret. — Henrik Jæger oplyser i sin Biografi (S. 294-295), sikkert støttet til Oplysninger fra Ibsen selv, at »naar han har valgt et Stof, gennemtænker han det længe og omhyggeligt uden at sætte Pen paa Papiret . . . Naar det hele er gennemtænkt i sine store Omrids, nedskriver han et Udkast og begynder Udformningen . . .« Ibsen fortæller selv i Brev til Fr. Hegel af 31. Oktober 1868 (Br. I, S. 172) angaaende »De Unges Forbund«: »Den hele Sommer har jeg

gaaet og tumlet dermed i Tankerne dog uden egentlig at skrive.« En første dramatisk Brand kunde godt endnu have befundet sig paa denne lange og omhyggelige, anskuelige Gennemtænkens Stade, da Digteren beslutter sig til at forlade den dramatiske Form og behandle Emnet episk.

Den største Vanskelighed ved Hypotesen er, at det fundne episke Fragment ikke viser Spor af at have været anlagt dramatisk. Men der fandtes sammen med de episke Manuskripter et enkelt lille Brudstykke, som i Formen er ganske forskelligt fra de andre, og hvis Betydning for Spørgsmaalet om en dramatisk »Brand« inden den episke vil blive behandlet senere. —

Halvorsens bibliografiske Notitser til Ibsens Saml. Vk. III indeholder de hidtil fyldigste Oplysninger om den episke Brand, idet det hedder, at Ibsen af »Brand« »til en Begyndelse skrev 3—4 Ark som en Fortælling i Versform, men forkastede igen det skrevne, tilintetgjorde det og benyttede intet af det første Udkast, da han havde fundet den Form, hvori Digtet Efteraaret 1865 blev sendt op til København«.

I sin Artikel om Ibsen i Norsk Forfatterleksikon III, 1892, har Halvorsen udtrykkelig angivet, at han for Oplysningen af forskellige Enkeltheder har konfereret med Ibsen; om dette har været Tilfældet under Udarbejdelsen af de bibliografiske Oplysninger for den samlede Udgave, bemærkede han ikke. Det holdes efter Meddelelse til mig næppe for sandsynligt af Ibsens Efter-

ladte saa lidt som af Halvorsens fleraarige Medarbejder HALVDAN KOHT, uagtet Halvorsen den Gang i Christiania havde nem Lejlighed til mundtligt eller skriftligt at sætte sig i Forbindelse med Digteren; men i Brev af 24. Februar 1899 til August Larsen siger Ibsen dog angaaende Digtene i den samlede Udgave: »J. B. Halvorsen har fået alle de oplysninger om digtene, som jeg har kunnet skaffe til veje«. Den nøje Præcisering af Halvorsens Oplysninger om den episke Brand — Angivelsen af Arkantallet, af at det skrevne var tilintetgjort, og intet af det benyttet i den senere Udarbejdelse — tyder afgjort paa, at Halvorsen ogsaa her maa have haft en eller anden fra Ibsen selv stammende — muligvis ikke netop paa den Tid afgivet — Meddelelse at støtte sig til.

Hvorom alting er, har det nu ved Pontoppidans Fund vist sig, at den episke »Brand« i hvert Fald ikke i sin Helhed var tilintetgjort, og Adgangen staar aaben til at undersøge, hvorvidt Halvorsens Oplysning er rigtig, at intet af det i episk Form nedskrevne blev benyttet i den dramatiske Udarbejdelse.

Det genfundne Brudstykke af Henrik Ibsens episke »Brand« lader sig inddele i følgende Manuskripter:

I.

1 upagineret paa begge Sider beskrevet Kvartblad, der er revet løs fra det andet Blad af sit Halvark saaledes, at Rester af dette er blevet hængende ved Bladet, samt 2 sammenhængende upaginerede Kvartblade, hvoraf det sidstes bageste Side er ubeskrevet, tilsammen indeholdende et *Till de medskyldige* overskrevet Digt paa 9 meget frit behandlede,

ottelinjede Vers i Folkeviserytme samt, som Fortsættelse heraf, de 2 første Vers af et *Fra Modningstiden* overskrevet Digt i samme Versemaal.

Papiret er en Mellemkvalitet.

Blækket sort.

Haandskriften skødesløs.

Rettelserne — der her, som i alle de Pontoppidanske Manuskripter, kun hidrører fra Forfatteren selv — er faa og foretagne med samme Blæk og Skrift som Tekstens.

Mskr. II a. S. 4, Digtets sidste Vers. c. ²/₃ Størrelse.

II.

a) 2 upaginerede, enkelte, paa begge Sider beskrevne Kvartblade, hvoraf det første, som bærer Spor af det Blad, det er løsrevet fra, paa sin bageste Side har tilklæbet et afklippet Stykke Brevpapir, hvorpaa et i Sidens Tekst indføjet Vers er skrevet. Disse Blade indeholder i rettet Renskrift Begyndelsen af en *Over Storfjellet* overskrevet Sang. Overskriften er anbragt over et stort, Sangen nummererende 3-Tal, der viser sig at være Rettelse af et oprindeligt 2-Tal, og som senere helt er bleven overstreget. De ottelinjede Vers er rene femfodede Jamber.

Papiret er samme Mellemkvalitet som det i I.

Blækket er af en brunlig Type.

Haandskriften er omhyggelig, næsten Skønskrift.

De ret hyppige Rettelser er foretagne, dels med Tekstens, dels med et Blæk af Type som I's, de sidste skødesløst.

Over Storfjellet.



Der højner sig et Strøg i Norges Land;
Mod Øst det langsomt opp af Dalen stiger,
Mod Vest det styrter brat til Fjordens Rand,
Og dette Strøg er Viddens øde Riger;
Der groer den brune Lyng i Skogens Sted,
Der modnes Mos kun imellem mørkne Stene,
Der folder Sonnen ud sin Kappe bred,
Der lever Renen uskrænkt og alene.



Der gaar ej banet Vej i dette Strøg,
Det er et vildsomt Land for Fod og Tanke;
Snart hvirvler Broen som en Skogbrands Røg,
Snart ligger den [illegible] som Lin i Folder flanke,
Snart nikker nøgne Nuter over Hejen
Snart hyller de sig ~~[illegible]~~ tæt i Skoddens tykke Flor; i Hætter og
En enlig Stav, en Stenrøs viser Vejen
Igjennem Skardet, langt mod Nord og Sør.



Mskr. II a. S. 1. c. $^2/_3$ Størrelse.

b) 6 originalpaginerede, ottesidede, paa alle Sider beskrevne Kvartark med Fortsættelse og Slutning af *Over Storfjellet*, dennes Fortsættelse *To paa Kirkevejen* og Vers 1—17 af den paafølgende Sang *Ved Kirken.* Hertil slutter sig det første paa begge Sider beskrevne Blad af et ligeledes originalpagineret Ark, indeholdende Vers 18—24 af *Ved Kirken.* Versemaalet det samme som i II a.

Hvert af de ottesidede Ark er forsynet med et enkelt Paginatal, som er anbragt øverst til venstre paa Arkets første Side og gaar fra 4 til 10, idet dog maa bemærkes, at Arkene 4, 5 og 6 oprindeligt har været paginerede 2, 3 og 4, hvilken Paginering er bleven overstreget af Forfatteren. Paa lignende

Maade som *Over Storfjellet* oprindeligt har været overskrevet 2 (og senere 3), findes der under *To paa Kirkevejen* et, senere overstreget, 4-Tal, der øjensynligt er ældre end Overskriften.

Papiret er vedblivende den samme Mellemkvalitet som i I og II a. Blækket er indtil Ark 7 det samme som i II a. Fra Ark 7 og ud er det helt igennem af en mørk Type som Blækket i I.

Haandskriften er indtil Ark 7 omhyggelig og ganske som i II a, men bliver derefter skødesløsere og af en Type, som den i I.

Indtil Ark 7 er de hyppige Rettelser foretagne dels med Tekstens Blæk, dels med det sorte Blæk, hvormed Resten fra Ark 7 er skrevet, altsaa den mørke Type fra I. I første Tilfælde er de omhyggeligt, i sidste oftest skødesløst foretagne. Fra Ark 7 af er Rettelserne udførte med denne Teksts Blæk, altsaa med den mørke Type fra I; de er gjorte med samme ringere Grad af Omhu som Teksten.

Mskr. II b. Ark 8, S. 1, 1—2 Vers. c. $^2/_3$ Størrelse.

*) 4.)

Först gaae I over Vildenis luftige Toppe,
Saa gaae I ned til Fjordens dybt i Vest;
Der vanker Ægirs Hest med Dampen oppe, —
Fra der I rider hjem til Bryllupsfest;
Saa flyver I mod Sydens Land tilsammen!
Tvi unge Svaner paa den förste Flugt;
Der lever I et Sommerliv med Gammen,
Som Drömmene dejligt og som Sagnet smukt.

Mskr. II b. Ark 2, S. 1, 1. Vers. c. ²/₃ Størrelse.

Saa lid det uden Opphör. Bröd, Mord,
Korn, velment Løve fulgtes ad i Gæren;
en Mand med Guldsnor lo som han var gal,
o holdt ag, treskefordig, over Maven.
Men i den blaae Klynge var der stille,
et Knappenaal kun over Mængden stræg;
hver fik sin Del, den store som den lille,
og uden Takt han gjennem Flokken svang sving.

Mskr. II b. Ark 9, S. 1, 3. Vers. c. ²/₃ Størrelse.

III.

2 sammenhængende upaginerede Kvartblade, beskrevne paa alle 4 Sider, indeholdende en stærkt rettet Renskrift af *Fra Modningstiden* Vers 28—39. Versemaalet som i II a — b.

Papiret er samme Kvalitet som i I.

Blækket er af en brunlig Type.

Tekstens Haandskrift er paa de første to Sider og i det 1ste Vers paa 3. Side meget omhyggelig, af Type som i II Ark 1—6, men bliver derefter delvis mere ujævn.

Rettelserne er, særlig paa de første 2 Sider, talrige, dels foretagne med Tekstens Blæk, dels med et mørkt af Type som Blækket i I. De er, for saa vidt de er skrevne med Tekstens Blæk, omhyggeligt udførte, naar undtages Rettelserne i 3. Sides Vers 2, som imidlertid helt igennem er hastigere nedskrevet. De med sort Blæk foretagne Rettelser og Overstregninger er alle meget skødesløst henkastede.

Tilslutt kom Ligfærdsdagen. Baad paa Baad
kom roende med Sorgefolk. Mand tilgaards;
i Sørgeklædt sittes halvkvalt Graad,
i Gravleskuren stod dei sorte Baarer.
Der samlet Følget sig og Presten talte
om Udelsen, Naade død, om Gravens Ro;
men fremfor All han Enkesorgen male
saa Gaardens Kvinder graad, og men Guten lo.

Han lo i mange Dage; men i Sorg.
Dog engang lo han fra det Skrig i Skjul;
Det var en Dag, da efter venlig Bøn
han gik ... , som kom fra Byen.
Der stod paa Brand med Kors og Sørgeord
i Nummersch for Jomfru den ...:
"Forrige Maaned hor man ikke, men
ved Døden mig forladt den ... ." —

Hvor hun var ~~dygtig~~ vitkom da hun kom paa Fode!
Fra tidligst Morgen og til seent paa Kveld
hun gik og sysled med Husets Stell;
selv tog hun Haand i Alt; hun Ingen bad.
Og All blev gjort i Stillhed og med Glans,
som af en Alf, der vaages af en Pligt;
det var som om hun voldedes for Mørket,
for Stille Mørket og for Tanken og for slight.

Mskr. III. S. 3. c. $^2/_3$ Størrelse.

Mskr. III. S. 2, 3. Vers. c. ²/₃ Størrelse.

IV.

Et afklippet upagineret lille Stykke Postpapir, som fandtes indlagt i det med 5 (overstreget 3) paginerede Ark i II b imellem 4. og 5. Side, og paa hvis ene Side med Blæk af Type I er skrevet nedenstaaende i Facsimile gengivne Tekst.

Hel Størrelse.

V.

2 upaginerede, ottesidede, paa alle Sider beskrevne Kvart-Ark, indeholdende T r y k m a n u s k r i p t til *Till de medskyldige* og til *Fra Modningstiden* Vers 1—35. Versemaalet er det samme som i II og III.

Papiret er af en noget bedre Kvalitet end i I og II, bærer et svagt Vandmærke, *Canson,* hvad der maa betegne den

meget gamle franske Papirfabrik Canson frères, fra 1860 Canson & Montgolfieri, der i Treserne gjorde betydelige direkte Forretninger paa Italien.

Blækket er af en udpræget brunlig Type.

Haandskriften er Skønskrift.

Rettelser findes kun i forsvindende Antal.

Nu synes jeg, at jeg kan se at Hjem.
Det er om Vintren. Ingen Sne, men Barfrost.
Paa Fjorene ligger der en sprukken Farkost.
Paa Bergvæggskammen blinker Brænde Brem
Hvor Fjorden ligger lang og sort! Den sover.
De store Skjær ser sig ikke deri. –
Hvor godt, at flyve ud og være fri — —.
Men der er ingen, som kan sætte over.

Mskr. V. 2. Ark, S. 4, 1. Vers. c. 2/3 Størrelse.

VI.

5 upaginerede, paa alle Sider beskrevne, ottesidede Kvartark, indeholdende Trykmanuskript til *Over Storfjellet* fra Vers 18 og ud samt til hele Sangen *Kirkevejene* (i II a kaldet *To paa Kirkevejen*). Versemaalet som i II—IV a og b.

Papiret er det samme som i V, med det ganske svage Vandmærke Canson.

Blækket er ogsaa det samme som i V.

Haandskriften Skønskrift ligesom i V.

Der findes kun en eneste Rettelse af en Fejlskrivning under Afskrivningen.

Angaaende Blækket i samtlige disse Manuskripter — Trykmanuskripterne V og VI ikke undtagne — kan det bemærkes, at det er ret ujævnt, ofte grumset, og gør Indtryk af stundom at være bleven opspædt med Vand. Følgen heraf og af, at Digteren af og til tager ny Pen og skriver med højst forskellig Grad af Omhu, bliver da, at Blækket indenfor samme Blæktype kan virke noget forskelligt, snart en Del mørkere, snart blegere. En nøje Sammenligning har imidlertid givet det Resultat, at vi i Manuskripterne I—IV kun staar overfor 2 Sorter Blæk, et mørkt og et lyst, medens Trykmanuskripternes lyse Blæk maaske er noget forskelligt fra det i II og III.

VII.

Sammen med Brand-Manuskripterne fandtes et firesidet, halvt Kvartark, beskrevet paa de to første og delvis paa tredje Side, mærket øverst til venstre paa første Side med Nr. 1, indeholdende en Række omhyggeligt udførte Afskrifter og Uddrag af Dokumenter fra *Norske Registranter* angaaende Magnus Hejnessøn.

Papiret er af en lignende Mellemkvalitet som det i I, II og III.

Blækket er af en brunlig Type.

For at kunne faa den rette Forstaaelse af disse Manuskripter som Haandskrifter og derigennem se, hvad de kan lære os baade m. H. t. den episke Brands Tilblivelseshistorie og Digterens Arbejdsmetode i sin Almindelighed, er det nødvendigt at tage Hensyn til det ovenfor kortelig nævnte *Pontoppidanske Peer Gynt-Manuskript* samt til *Trykmanuskriptet til Peer Gynt* og *de to eksisterende Manuskripter af »Brand« som dramatisk Digt*, hvilke Manuskripter alle hører til den det kongelige Bibliotek i København skænkede Collinske Manuskriptsamling.

Det af Pontoppidan fundne Peer Gynt-Manuskript

bestaar af en Række fuldt beskrevne, ottesidede Ark i Kvartformat samt løse Kvartblade og Brevark i stort Oktav, alle med en Originalpaginering, der anfører et Tal med en lille Klamme under øverst oppe til venstre paa hvert Ark. Foran 1ste Ark er indføjet 2 løse Blade, hvorpaa Titler og Personliste (med Paginering [1]) anført paa Hovedtitelbladet). Derefter følger 13 ottesidede, 2—14 paginerede Ark. Mellem Ark 8 og 9 er indlagt 1 paa de 3 Sider beskrevet Ark almindelig jævnt Brevpapir, hvorpaa en større Rettelse til Slutningen af 8. og Begyndelsen af 9. Ark. Imellem Ark 9 og 10 er paa lignende Maade indlagt 5 paa alle 4 Sider beskrevne Brevark af samme Art som det ovfr. nævnte og med Rettelser og Tilføjelser til 9. Ark; disse Tillægsblade er originalpaginerede med a) til e). Det 15. Ark mangler.

Ark 16—31 er ottesidede, med Undtagelse af 25. og 29. Ark, der hver kun tæller 4 Sider. Af 26. Ark er Halvdelen af

sidste Side afklippet. Af 28. Ark mangler de to yderste Blade, altsaa det paagældende Arks 2 første og 2 sidste Sider.

Ind i 16. Ark er lagt 1 paa begge Sider beskrevet, unumereret Kvartblad, der indeholder Ændringer dels til Arkets 1ste, dels til dets 3dje Side, samt 1, paa 1. Side fuldt, paa 2. delvis beskrevet, Kvartblad med Tillæg til Arkets 4. Side.

Hele Manuskriptet slutter med 1 numereret 32) paa begge Sider beskrevet Blad.

De første 9 Ark er heftede sammen med Traad, de senere har blot de falsede Halvark lagte inden i hinanden.

Papiret er hele Manuskriptet igennem det samme, en Mellemkvalitet.

Blækket er ligeledes helt igennem det samme, af en lys Type.

Skriften er fra Begyndelsen og til Ark 16 Side 5 en afgjort Skønskrift, baade i Hovedteksten og Tillægene. Fra Tillægsbladene i 16. Ark og dettes 3. Blad at regne bliver den derimod i de fleste Afsnit skødesløsere, og kommer f. Eks. i nedenstaaende facsimilerede Ark 22. Side 5 nær op til Skriften i den episke Brand Mskr. I.

Pontopp. Peer Gynt Mskr. Ark 2, første 2/3 af S. 1. c. 2/3 Størrelse.

Der findes i hele Manuskriptet talrige Udstregninger og Rettelser, den langt overvejende Del med Blæk og med samme Blæk, som Manuskriptet er skrevet med, kun enkelte med Blyant.

For Fuldstændigheds Skyld skal anføres, at Ibsen nogle Steder paa Manuskriptet har foretaget smaa Beregninger, saaledes paa Titelbladet, hvor der findes et Divisionsstykke med 16 (for at udregne Arkantallet) og en Fortegnelse over, hvor mange Sider hver enkelt Akt fylder.

19/9.67.

Femte Handling.

(Ombord paa et Skib i Nordsjøen udenfor den norske Kyst. Solnedgang. Stormfuldt Vejr.)

(Peer Gynt en kraftig gammel Mand med isgraat Haar og Skjægg staar agterud skrævet till Rælingen. Han er halvt sjømandsklædt i Jakke og høje Støvler. Dragten noget slidt og medtagen; han selv vejrbidt og med et haardere Udtryk. Agter hos Rorgjængeren staar Skibskaptejnen.)

Peer Gynt.
(ser ind mod Land.)

Der Hallingskarven i Vinterham,
han breider sig, Gamlen, i Kveldsols Brand.
Hallingjøklen staar bag paa skraa,
han har endnu den grønne Isjakken paa.
Folgefonden, hun er nu saa fin,
ligger som en Jomfru i skjære Lin.
De tomme Kallene smiler saa smaat;
hun lykkes ikke se det, men vist det godt.
Vær ingen Galninger, gamle Gutter,
staa der i slaw; I er Granitens Nuter.

Kaptejnen.
(raaber forud)

To Mand tillRoret, og Fyr i Vaglen sat!

Pontopp. Peer Gynt Mskr. Ark 22, S. 4. c. 2/3 Størrelse.

Pontopp. Peer Gynt Mskr. Ark 27, S. 5. c. 2/3 Størrelse.

Det næsten kaligraferede Trykmanuskript til Peer Gynt bestaar af 29 originalpaginerede ottesidede Ark i Mediankvart Format. Foran 1. Ark er indføjet 2 upaginerede Blade med Titler og Personfortegnelse (bag paa den indre Titel). Maaden at paginere paa, øverst oppe til venstre paa Arket og med en lille afsluttende Klamme efter Punktumet, er ganske den samme som i ovennævnte rettede Renskrift. Der findes ganske faa af Digteren foretagne Rettelser.

Papiret er et middelgodt Postpapir.

Blækket er af en sort Type.

Femte Handling.

~~(Ombord paa et Skib i Nordsjöen udenfor den norske Kyst. Solnedgang. Stormfuldt Vejr.)~~

~~(Peer Gynt, en kraftig gammel Mand med isgraat Haar og Skjæg, staar agter paa Hytten. Han er halvt sjömandsklædt i Jakke og höje Støvler. Dragten noget slidt og medtagen; han selv vejrbidt og med et haardere Udtryk. Skibskaptajnen ved Rattet hos Rorgjængeren. Mandskabet forud.)~~

Peer Gynt

(~~læner Armene paa Rælingen og stirrer ind mod Land.~~)

Se Hallingskarven i Vinterham; —
han brisker sig, Gamlen, i Kveldsols Bram.
Jöklen, Bror hans, staar bag paaskraa;
han har endnu den grönne Iskaaben paa.
Folgefonnen ~~Folgefonden~~, hun er nu saa fin, —
ligger som en Jomfru i skjære Lin.
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
Vöringen Galninger, gamle Gutter!
Staa der I staar; I er Graastens-Nuter

Kaptajnen

(raaber forud.)

To Mand tilbors, — og Lanternen sat!

Peer Gynt

Det kuler stivt.

Collinske Peer Gynt Mskr. Ark 22, S. 1. ca. 2/3 Størrelse.

Det ældste foreliggende Manuskript til den dramatiske »Brand« bestaar af 35 originalpaginerede ottesidede Kvartark, foran hvilke der er indklæbet 2 Blade med Titler og Personliste.

Det er en rettet Renskrift analog med den Pontoppidanske af Peer Gynt, særlig i de første ti Ark stærkt rettet.

Papiret bestaar af en Middelkvalitet, der synes identisk med den i de episke Mskr. I-III, og en tarvelig tyndere Kvalitet.

Blækket er af en sort Type som i ep. Mskr. I og II fra 7. Ark at regne.

Haandskriften er helt igennem ujævn og nærmer sig paa de Steder, der er mindre omhyggeligt udarbejdede, stærkt til Haandskriften i Manuskript I.

Rettelserne er alle foretagne med Tekstens Blæk.

Det maa bemærkes, at Manuskriptet, da det indlemmedes i den Collinske Manuskriptsamling og blev indbundet, uheldigvis er bleven beskaaret, saa at bl. a. Pagineringen saa at sige overalt er bleven læderet; kun paa 11. Ark ses den endnu tydeligt.

Collinske Brand Mskr. I. Ark 3a, S. 7. c. ²/₃ Størrelse.

Einar.
Vælg imellem Storm og Stille!
Valget mellem gaa og blive,
Vælg imellem Fryd og Sorger,
Vælg imellem Nat og Morgen,
Vælg imellem død og liv!
Agnes. (rejser sig)
~~Ud af Natten gennem Døden~~
Ud: Natten, gennem Døden; —
bagom dæmrer Morgenrøden!
~~(De gaae indover mellem Fjeldene; Einar~~
~~vender sig og skrider langsomt ind mod Fjorden.)~~
(Tæppet falder.)

Collinske Brand Mskr. I. Ark 11, S. 1. ca. ²/₃ Størrelse.

Trykmanuskriptet til »Brand« som dramatisk Digt bestaar af 14 20-sidede 1—14 originalpaginerede Ark, hvert fremkommet ved at 5 Ark stort (blaat) Postpapir er lagte inden i hverandre, samt efter 14. Ark et enkelt for Fuldendelsen nødvendigt Brevark af samme Art som de andre.

Det er en med Skønskrift fuldført Renskrift, hvori Ibsen har foretaget ganske enkelte Rettelser (se Facsim. S. 38).

Henrik Ibsens Haandskrift i ovenanførte Manuskripter er, hvad enten den er skødesløs eller omhyggelig, hans fra talrige andre Manuskripter og Breve kendte tidlige Haand, der er gengivet f. Eks. i Dietrichsons S. T. I, S. 348, og hvori ogsaa Catilina-Manuskriptet af 1849 (der ejes af det norske Universitetsbibliotek) foreligger; han bruger

om han fik Brillie og Kalot.

Eynar.

(vred.)

Hvad skal det. till –

Brand.

Det er ej Spott.

Jüst netopp saadan ser han üd,
vort Lands, vort Folks Familjegüd.
Som Katoliker gjör en Rolling
af Frelserkillen, gjör I hos
af Herren en affældig Olding,
der er sin Alders Barndom nær.
Som Paven har paa Peters Stol
tillovers snart kün Dobbeltdirken, –
saa snevrer I fra Pol till Pol
Vorherres Rige ind till Kirken.
I skiller Liv fra Tro og Lære;
for ingen gjælder det at være;
jer Stræben er, jer Stand at have,
men ikke helt og füldt at leve.
I trænger till, for slig at slingre,
en Güd, som ser igjennem Fingre; –
som Slægten selv, dens Güd maa graane
og males med Kalot og Maane. –
Men denne Güd er ikke min!
Min er en Storm; hvor din er Vind,
üböjelig hvor din er döv;
alkjærlig der, hvor din er slöv;

Collinske Brand Mskr. II. (Trykmanuskript) Ark 1, S. 14. 3/4 Størrelse.

latinske Skrifttegn, men med Indblanding af enkelte »tyske«, særligt af langt s og d. En nøjere Undersøgelse af Catilina-Manuskriptet, som velvilligst er bleven mig tilladt, viser, at Ibsen i denne hans ældste bevarede poetiske Nedskrift af og til kan komme til at skrive et helt Ord med tyske Bogstaver, og det er betegnende, at en stor Del Rettelser, som for den største Del er rask henkastede og overvejende angaar Sceneanvisninger og lignende, efter en sidste Gennemarbejdelse tilført »Parentesstof«, er skrevet med tyske Bogstaver. Ikke blot vilde det være urimeligt at antage, at disse Rettelser skulde stamme fra andre end Ibsen selv, men Haandskriften viser samme Karakter som i det med latinske Bogstaver udførte og er da ogsaa, paa Foranledning, af en fremragende, dansk Grafolog erklæret for at maatte hidrøre fra den samme, som ellers har nedskrevet Teksten. I saa Fald synes disse enkelte uforvarende »tysk« skrevne Ord indenfor den oprindelige Tekst, navnlig i Forbindelse med alle disse, aabenbart i Hastighed »tysk« henkastede Rettelser at vise, at tyske Bogstaver oprindelig er falden Ibsen naturligst; ellers vilde de ikke paa den Maade kunne løbe ham i Pennen, heller ikke vilde han anvende dem just i de hurtigst foretagne Rettelser og dem, der (som Sceneanvisningerne o. lign.) forudsatte en mindre Tankeanspændelse end Replikerne. I Ibsens mindre bevogtede Øjeblikke løber den gamle Vane af med ham, den, i hvilken han øjensynlig er opdragen, og som for Resten i de lange s'er, i d'erne, t'erne og æ'erne efterlader sig tydelige Spor lige ned i de episke Brand-Manuskripter.

Fra Chra. Mskr. af »Catilina«. ca. $^2/_3$ Størrelse.

Fra Chra. Mskr. af »Catilina«. ca. $^2/_3$ Størrelse.

Fra Chra. Mskr. af »Catilina«. ca. $^2/_3$ Størrelse.

Anvendelsen af latinsk Skrift, som allerede i Peer Gynt-Manuskripterne er saa at sige fuldt gennemført, er en Viljesakt fra Ibsens Side, paa samme Maade som senere den energiske Omlægning af hans Haandskrifts Fald. Dietrichson fortæller (S. T. I, S. 347), hvorledes han i Foraaret 1869 i Stockholm modtager et Brev fra Dresden med en Haandskrift, som han ikke kender. Brevet viser sig at være fra Ibsen, med hvis Skrift fra hans første fire italienske Aar Dietrichson havde været fuldt ud fortrolig. Den var nu, som Dietrichson skriver, fra »en liggende, liden, ikke meget tydelig Haand« forandret til »en sikker, stor og fast Stil« af den Form, »for hvilken vi senere har faaet Navnet »Stejlskrift««. En Sammenligning af Ibsenske Haandskrifter paa forskellige Stadier inden 1869 vil vise, at denne Forandring, som

forbavsede Dietrichson saa meget, er bleven langsomt forberedt gennem en Række Skrifttyper, som Læseren af nærværende Arbejde til Dels er i Stand til at følge ved Hjælp af de meddelte Facsimiler. Morsomt er det at se enkeltstaaende tidlige Forsøg i Stejlskriftretningen paa Titelbladet og i de sidste Linjer af Mskr. »Kjæmpehøien« af 1850.

Kjæmpehöien.

Dramatisk Digtning i 1 Act

af

Henrik Ibsen.

Titelbladet af Trykmanuskriptet til »Kjæmpehøien«. ca. 2/3 Størrelse.

Naar Mos og Blommer dække Höiens Side,
Skal Heltens Aand paa Idavold jo Stride, —
Saa stiger og saa Norden fra sin Grav
Til luttret Aandsbedrift paa Tankens Hav

De sidste Linjer af Trykmanuskriptet til «Kjæmpehøien«. ca. 2/3 Størrelse.

Med den Ibsenske grundige Langsomhed er der hengaaet over en halv Menneskealder, inden dette enkeltstaaende Indfald var naaet til at gennemtrænge hans Skrift fuldt ud. Fra 1868-1869 fastholder Henrik Ibsen sin Stejlskrift lige til Oldingealderen.

Lundestad

Ja, ja; jeg ser det. Ha, jeg gamle Tosk! Kjære Herr Stensgaard, naar De virkelig elsker Pigen, hvad gjør det saa, om hun er rig eller fattig?

Fra Trykmanuskript af 1869 til »De Unges Forbund«. ca. 2/3 Størrelse.

[illegible] Kyrillos.

Jeg tager ikke fejl. Det er dig selv, Kejser, der fejler i dette. Det er dig, som har givet afkald på Kristus i det öjeblik han skjænkede dig herredömmet over jorden.

Fra Trykmanuskript af 1873 til »Kejser og Galilæer«. ca. 2/3 Størrelse.

Kristiania, den 23.1.1901.

Kære herr August Larsen!
Först må jeg få lov at takke Dem for nytårskortet, som jeg desværre ik-ke straks besvarede. Dernæst for brevet af 14. dennes med indlagt halv-

Fra Henrik Ibsens sidste Brev til August Larsen
(Senere besørgedes Korrespondancen fra Ibsens Side af hans Familje).
ca. 4/5 Størrelse.

Ikke uinteressant er Dietrichsons Meddelelse (S. T. I, S. 347) om, at i samme Tidsrum, inden-

for hvilket Ibsen definitivt gennemførte sin Stejlskrift, foregik ogsaa en gennemgribende Forandring i hans hele ydre Fremtoning. Ibsen havde under Dietrichsons og hans Samvær, medens vor episke Brand blev til, haft mægtigt Helskæg, og hans Klædedragt var »meget ligefrem og hverdagsagtig«; men nu modtog Dietrichson sammen med Stejlskriftsbrevet et Billede af en ganske anderledes fin Henrik Ibsen, »et Portræt af en Mand i flot Fløjelsfrakke, med et omkring Munden afraget, vel soigneret Skjæg, og en Mund, hvis Udtryk jeg ikke havde tænkt mig saaledes.«

I Følge Udsagn af Henrik Ibsens Ungdomsforliebelse, den senere Fru HENRIKKE TRESSELT til Forfatteren JOHN PAULSEN (se dennes *Samliv med Ibsen,* S. 120), har Digteren med Forandringen af sit Udvortes paa en Maade foretaget en Bevægelse tilbage mod sin Ungdoms Dage. Vel bar Ibsen, da han i Bergen sværmede for den sekstenaarige Henrikke Holst, et sort Fuldskæg, der, efter Fruens Opfattelse, i Forening med det sorte Haar og den brune Teint gjorde hans Ydre »mere interessant end egentlig smukt«; men iøvrigt var han »dengang meget soigneret, ja, hvad hans påklædning angik, drev han det indtil pedanteri. Hans frakke var saaledes forsynet med ærmer, der var meget vide foran, saakaldte »engageantærmer«, og disse igen prydet med et slags lange kniplingsmanchetter (en mode, som de andre herrer ikke brugte). Kalvekryds bar han altid.«

Disse Udtalelser af Fru Tresselt bekræftes i væsentlige Punkter gennem et utrykt Interview med Ibsens Svigermoder, Fru MAGDALENE THORESEN, som blev foretaget d. 28. April 1871 af Dr.

phil. Fr. Knudtzon i København, umiddelbart derefter oplæst for og godkendt af Fruen, som da yderligere fremførte nogle ligeledes nedskrevne Bemærkninger.

Fru Thoresen fortalte: »Da Ibsen kom til Bergen, lignede han et lille, sky Murmeldyr. Der var noget Pudsigt, men ikke Skjønt, snarere Klodset og Ængsteligt i hans Maade at træde frem paa; han var bange for at blive et Emne til Latter, for at prostituere sig; han har endnu ikke lært at foragte sine Medmennesker, og derfor mangler hans Optræden Sikkerhed; desuden har han en vis, ubetinget Ærbødighed for det Finere; thi han har en Følelse af, at i den fine, mere velstaaende Verden, dér er ikke Uro og Gjæring som i ham selv, men der er Skjønhed; han følte sig selv noget som et forladt, ugleset Væsen, der førte en Tilværelse udenfor det gode Selskab . . .« Og Fru Thoresen tilføjede, at hun ved omkring 1870 at se Ibsen i Fløjelsfrakke »mindedes et tidligere Forsøg i det elegante engang i Bergen, da han, yderligere fiffet op, svajede om et Hjørne med lysegule Glacéhandsker paa — i Bergen! — i den stærkeste Bestræbelse efter at være fin, have Skjønhed i Lader.«

Nedenstaaende vil nu Forsøget blive gjort paa gennem Trykken at give en Fremstilling af Manuskriptet til den episke Brand, som skulde komme den umiddelbare Virkning af Originalmanuskripterne nær.

Derfor vil Trykmanuskripterne være sat med *Cicero,* medens af de rettede Renskrifter de, der

er skrevne med lyst Blæk, vil være sat med *Corpus,* og de med mørkt Blæk med *cursiveret Corpus.*

Hvor samme Tekst i 2 Nedskrifter findes stillede overfor hinanden, vil alle Uoverensstemmelser være betegnede ved en halvfed Understregning i den med Corpus satte Tekst.

Indenfor de enkelte Tekster vil Digterens Rettelser være angivne saaledes, at hvad der oprindeligt har staaet, er anført foran den endelige Redaktion med Petit og i en Parentes. Hvor en Rettelse ikke har kunnet tydes, er dette betegnet ved et Spørgsmaalstegn. At en Rettelse eller Tilføjelse er foretaget med andet Blæk end den paagældende Teksts, angives ved en tynd Understregning.

Hvor Teksten kun foreligger i rettet Renskrift, er denne anbragt paa venstre Side (sat med Corpus), og for den sammenhængende Læsnings Skyld staar da paa højre Side den samme Tekst uden Rettelserne (sat med Cicero), hvert Vers i en skarp Parentes.

Under Teksterne vil som Fodnoter være angivet de forekommende Parallelsteder til den dramatiske »Brand«, som den foreligger i det Collinske Manuskript I og i trykt Udgave (der er konform med Trykmanuskriptet), saavel som til andre Digtninge.

For Nemheds Skyld betegnes den trykte dramatiske Brand ved B, og den anføres altid i Udgaven af Ibsens Samlede Værker (Kbhvn. 1898-1902). Af de i Parallelstederne anførte Tal betegner det første Side, det næste Linje.

TILL DE MEDSKYLDIGE.

Mit Folk, mit fattige Land i Nord,
hvor Solen stænges ude bag Faan og Fjelle,
hvor Foden hæmmes af Urd og Fjord,
og Sjælevingen stækkes af værre Vælde,
for dig vil jeg synge en Tungsindssang, —
kanhænds, som Norges Sanger, min sidste, —
thi ingen Digter synger end en Gang,
hvor Salmen er sungen over Folkets Kiste.

Og Sotten er brudt ud; jeg øjner et Lig;
uhyre, som Ymers Aadsel det ligger;
Pestluften oser over Vang og Vig,
og smitter baade Stormand og Tigger.
Klæd Liget med alle Norges Flag(,)!
Hjælp, unge Slægt, sænk det dybt i Havet!
Hvor Jarlen og Jomsborgs Mænd holdt Slag,
der ligge[r] Kjæmpeliget bedst begravet.

TILL DE MEDSKYLDIGE!

Mit Folk, mit fagre Land, mit Hjem i Nord,
hvor Solen stænges for af Faann og Fjelle,
hvor Foden stænges for af Urd og Fjord —
og Sjælevingen af en værre Vælde, —
dig vil jeg synge en tungsindig Sang,
maaske, som Norges Sangersøn, min sidste;
thi ingen Digter synger end en Gang,
hvor Salmen sungen er ved Folkets Kiste.

Og Sotten er begyndt. Jeg ser et Lig;
uhyre, som en Ymerskropp, det ligger
og breder Pestluft over Vang og Vig,
till Landfarsot for Stormand som for Tigger.
Dækk Liget till med alle Norges Flag!
Hjælp, unge Slægt, og sænk det dybt i Havet!
Hvor Jarlen mødte Jomsborgs Mænd i Slag,
der ligger Kæmpeliget bedst begravet.

Sidd ikke længer og gjem paa den døde,
som Harald gjemte paa Snefrids Lig;
tro ikke, som han, at skimte Kinder røde
og høre Hjertet slaa under Linets Flig.
Det, som er dødt, lyves aldrig tillive,
det, som er dødt, maa i Mørket ned;
et Hver[v] har det døde kun: det, at give
sig selv till Næring for nylagt Sæd.

Men denne gjækkende Leg med det døde,
den har du legt gjennem lange Aar;
denne Løgnens Livsleg er din Folkebrøde,
og ud af den Leg du med Helsot gaar.
Dog, fælles Skyldvægt rammer ej alle,
med tifold Tyngde truer den dem,
som stilled sig først i Fylkingen frem;
men hundredfold synded dine Skalde!

Vi har leflet og bolet med en udbrændt Slægt,
sminket Liget af de stærkere Tider,
festklædt alle Mindehallens Bjelker og Sider,
til Fryd for Dverge, med Kjæmpevaabens Vægt.
Om Fortidens Dag bruste Sangen i Nuets Natt —
alt var Rus; alt var Gilde; ingen husked at drøfte
om den kan med Rette tage Arvens Skatt
som fattes den Næve, der skal Arven løfte.

Gjem ikke længer, Daare, paa den døde,
som Harald gjemte paa sin Snefrids Lig;
tro ej, som han, at skimte Kinder røde.
og høre Hjertet under Linets Flig.
Hvad der er dødt, det lyves ej tillive.
Hvad der er dødt, det maa i Mørket ned.
Et Hverv kun har det døde: det, at give
sig hen som Næring for en nylagt Sæd.

Og denne Løgnens Livsleg med det døde,
den har du leget gjennem lange Aar;
den er din Ungdoms Synd, din Manddoms Brøde,
og ud fra den din Fremtids Helsot gaar.
Dog fælles Straf kan ej paa Hvermand falde;
med tifold Tyngde maa den ramme dem,
som forrest foer i Folkets Fylking frem; —
men hundredfold den rammer dine Skalde.

Thi vi har leflet med en udbrændt Slægt,
og sminket Liget af de stærke Tider,
og festklædt alle Mindehallens Sider,
till Dverges Fryd, med Kæmpevaabens Vægt.
Om Fortids Dag vi sang i Nuets Natt;
men et, det store, glemte vi at drøfte:
kan den med Rette tage Arvens Skatt,
som fattes Haanden, der skal Arven løfte?

18-19 B 243, 25-26. 20 B 243, 30-31. 21 B 243, 27-28. 22 B 243, 35. 23-25 B 244, 1-3.

Nu sænker sig vindstillt Vejr over Landet,
en lummer Luftning slører om Fjell,
det er som en svigfuld Gift var blandet
ved Sejdkunst i Folkets livende Væld.
Lig sturende Fugle, naar Sol formørkes,
jeg ser hvor mit Folk sidder spredt og tyst,
dets Sener slappes, dets Marg fortørkes,
det skumrer ved Middag over Dal og Kyst.

En Digter styrer i Folkestrømmens Retning,
vel sandt; fremst skal hans Mærke flagre og slaa;
men bent till Maalet han vil og maa,
hvor Tidsgaaden peger paa sin Gjætning.
Folkets sugende[2] Længsel han[1] løser med sin Sang,
han skrifter dets Brøde, tolker lydt dets Anger,
sukker, naar det skakes af Angst; dets dulgte Trang
klæder han i Ord, — derfor er han Sanger.

Se, derfor har jeg vendt mit Syn (og) som mit Sind
bort fra Fortidens sjæledræbte Sage,
bort fra vor Løgndrøm om Fremtids Dage,
og smyger i Nuets Taageverden ind.
Inde i Granskogsensomheden vil jeg vandre,
vandre med Regnvejrstyngsel over Kappen klam,
søge Høstkveldsmørket, som har Skjul for Skam
og Søvn for Sorgen till mig som till de andre.

Nu sænker der sig Stillhed over Landet.
En lummer Luftning slører over Fjell.
Det er som om en svigfuld Gift var blandet
ved Sejdkunst ind i Folkets Livsensvæld.
Som Fugle, sturende, naar Sol formørkes,
jeg ser mit Folk at sidde spredt og tyst;
dets Sener slappes og dets Marg fortørkes,
mens Middagsskumring graaner Dal og Kyst.

En Digter følger Folkestrømmens Retning.
Vel sandt, — i Spidsen skal hans Banner slaa;
men bent til Maalet frem han vil og maa,
hvor Tidens Gaade peger mod sin Gjætning.
Han løser Folkets Længsler med sin Sang;
han skrifter Brøden, tolker lydt dets Anger;
han sukker ud dets Angst, — dets dulgte Trang
i Ord han klæder. Derfor er han Sanger.

Se, derfor har jeg vendt mit Syn og Sind
bort fra vor Fortids sjæledræbte Sage,
bort fra vor Løgndrøm om en Fremtids Dage,
og gaar i Nuets Taageverden ind.
I Granskogsensomheden vil jeg vandre,
med Regnvejrstyngsel over Kappen klam,
i Høstkveldsmørket, som har Skjul for Skam
og Søvn for Sorg till mig, som till de andre.

46-47 B 243, 22-23.

Mit Digt er at ligne med en Aas der højner
sig lyngklædt, i Skraaning, jævnt over Bondens Gaard;
men bagenfor Aasen, dersom frit du staar,
(kan du skimte) *en Krands af glitrende Tinder(.) du øjner.*
Snart stærkt snart lindt er till Sangen mit Langspil stemt,
underspundne Strenge dirrer og farver Klangen,
inderst inde er et Digt i Digtet gjemt, —
og fatter du det, mit Folk, — da fatter du Sangen.

Mit Digt er som en lyngklædt Aas, der højner
sig jevnt i Skraaning over Bondens Gaard.
Men bagom Aasen — dersom frit du staar —
en Krans af hvide Tinder grant du øjner.
Till Sangen har jeg lavt mit Langspil stemt;
men underspundne Strenge farver Klangen.
Se, derfor er et Digt i Digtet gjemt, —
og den, som fatter det, han fatter Sangen.

FRA MODNINGSTIDEN.

Det var Lørdag; det lakked mod Kveld; der var
Fred og Stillhed;
hin aandende Fred som du vist har kjendt,
hin Fred, svanger med Hvile, rig paa Mildhed
der øges, som Solen daler og Ugens Gjerning er endt, —
hin Fred, med den festlige Spænding islægt,
der raader i Huset, naar Lampen hentes,
naar Gildet er rede og Bordet dækt,
og Klokken saa slaar og Gjæsten kan ventes.

Slørt i Solrøg skimtes den store By
rundt om Fjordbunden midt mellem Sommersteder,
den er skinnende hvid, pudset og ny,
et Samtidens Barn i pyntelige Klæder.
Vimpler vajer over Vig og Havn,
Masterne topper sig i Mylder og Rækker,
et enligt Spir sig mod Højden strækker
og peger mod ham som laante det sit Navn.

FRA MODNINGSTIDEN.

Det var en Lørdagskveld med Fred og Stillhed,
hin underlige Fred, som hver har kjendt, —
hin Fred, paa Hvile rig, og rig paa Mildhed,
naar Sol staar lavt og Ugens Værk er endt, —
hin Fred, som er med Spændingen islægt,
der raader i et Hus, naar Lampen hentes,
naar Gildet er beredt og Bordet dækt,
og Klokken slaar og Gjæsterne kan ventes. —

Halv slørt i Solrøg staar den store By
ved Fjordens Bund blandt vakkre Sommersteder.
Den er saa hvid, saa skinnende, saa ny,
et Nutidsbarn i pyntelige Klæder.
Der vajer Vimpler over Bugt og Havn,
hvor Skibe sees i Mylder og i Rækker, —
men kun et enkelt Spir mod Sky sig strækker,
og viser opp mod ham, som gav det Navn.

Herfra og til Vers 27 indbefattet foreligger Digtet kun i en enkelt Bearbejdelse, den i Manuskript V indeholdte Renskrift (Trykmanuskript). Den paagældende Tekst er derfor anbragt *fortløbende baade paa venstre og højre Side.*

Det er, som levned Livets travle Færd
en enkelt Finger kun til Peg mod Himlen, —
som bygged Folket nedenom i Stimlen
for tusind Endemaal af bedre Værd;
thi se hvor Byen breder sig i Drøjden, —
se hvor den gramser i den fede Dal;
till det Brug har den Hænder uden Tal,
ustandset voxende, — kun ej mod Højden.

Løvklædte Øer løfter sig af Fjord
og vugger sig som kranste Havmandsnakker,
naar Strøget sees fra de brede Bakker,
som højner sig af Dalens Bund mod Nord.
Men bagenfor, imod den anden Side,
skraar Bygden ned imod en lukket Egn
med Ferskvandssjø, med Skog, med Elve stride,
med Vildmark og med bratte Kollers Hegn.

Paa Ryggningen, hvor sligt et Tvesyn findes,
laa et Par Gutter paa tolv-tretten Aar.
Det led mod Høsten. Ikkun Stubben staar
igjen paa Akrene, hvor Kornet bindes.
Men det var endnu sommervarmt i Solen,
og der var Løvværk paa de gule Trær,
og det var Lørdagskveld og Lov i Skolen,
og derfor laa de to i Græsset her.

Den ene var en lyslet en, — af dem,
som ser paa Verden med to friske Øjne,
dybtliggende, lidt smaa, men kjækt forfløjne,
soldrukne, skabte til at le sig frem.
Med Hatten puffet skyggende paa Kant,
med begge Hænder under Hagen knyttede,
han laa paa Maven mageligt og glyttede
mod Fjord, mod Bygd, mod By, hvor Solen brandt.

Den Anden sad og vendte Solen Ryggen.
Han saa mod Nord, ned i det stængte Strøg,
hvor Elven sprang, hvor Milebranden røg,
hvor Vandet sortned under Aftenskyggen.
Langt borte hørtes Hammerværkets Slag,
med Fossens Fald og Hjulets Klappring blandet.
En Pram gled frem med stille Aaretag;
rapp fløj en enkelt Vildand over Vandet.

Dog var det knappt som Synet ham forlysted,
knappt som han vidste hvad han saa engang.
Han sad og trakk det ene Knæ mod Brystet,
og plystred spredte Toner af en Sang.
Det var som Tanken kom og gik paa Maafaa, —
som om han sang, hvad selv han havde glemt, —
som om han saa ud over det, han saa paa, —
som noget synløst laa bag Synet gjemt.

Han var et Barn, af dem, som synes gamle, —
af dem, som Kammeraters viltre Flok
i Frikvarteret ej formaar at samle, —
som stillt ser till og med sig selv har nok.
Hans Haar var sort, men tyndt og langt og glatt;
hans Trækk var senefulde, skarpe, spændte;
dog laa et Præg i dem af noget satt.
Han ligned en som vil, men godt kan vente.

Da steg en hvidlig Sky bag Byen opp, —
saa atter en, og Knald paa Knald der fulgte,
till Bugt og By sig under Røgen dulgte,
som under Vingen af en Dragekropp.
Det gav et Sætt i ham, den lyse Gut;
han laa og tallte: »Sexten, sytten, atten — «
og vidre frem, till Tordenen var slutt, —
da raabte han: »Se der! Nu gaar Fregatten!«

»Der er Musik paa Skansen, Hvor det klinger!
Og se, hvor Skummet sprøjter om dens Stavn!
Hej, den kan trave! Førend Klokken ringer
imorgen tidlig, ligger den i Havn.
Tænk, den, som da var hjemme. Den, som kunde
faa følge med de andre, gaa ombord.
Dernede er der store Bøgelunde,
og Byen ligger ved den aabne Fjord.

Derborte, bag det høje Land, som blaaner
hinsides Fjorden, kan du tro er smukt.
Min Fader har en Gaard, hvor Bakken skraaner
mod Sør nedover till en skogklædt Bugt.
Om Søndagsmorgnen er det dejligt hjemme.
Især om Somren, kan du vel forstaa.
Paa Bordet ligger Billedbiblen fremme,
og alle har de bedste Klæder paa.

Glasdørene staar aabne ud till Haven,
og Sand og Ener er paa Trappen strød;
og der er hejset Flag paa Gjerdestaven,
og Rosenhækken skinner ganske rød;
og Duerne blir forede med Ærter; —
der er en blaa en, som er ganske tamm.
Dem gør vi Gjæstebud for. Vi er Værter,
og Selskabsstuen er den store Tramm.

I Gangen staar en Brigg med Sejl og Master.
Den har Kabysse, som kan skyde Røg.
Den maa vi lege med. Saa kommer Faster
med Børnene fra Byen i Besøg.
Der er en gammel Mand, som plejer kjøre dem;
han har en gul Karret, saa stor og bred.
Langt førend vi kan se dem, kan vi høre dem;
og møder vi dem, faar vi kjøre med.

Saa springer vi i Haven hele Dagen
og leger Jagt omkring den store Hækk.
Og Faster har en Datter; — hun er kjækk;
hun heder Agnes; hun blir aldrig tagen.
Om Middag faar vi Syltetøj till Stegen,
og vi maa spise ved det voxne Bord; —
men siden er det morsomst; da er Moer
og Faer og Faster altid med i Legen.

Sent ud paa Kvelden kjører Vognen frem;
de vil saa nødig bort, for trætt er ingen; —
men der er langt tilbys, og de skal hjem,
og vi faar Lov at følge med till Svingen.
Der siger vi Godnatt, og de maa kjøre.
Hvor stiltt. Hvor Skodden ligger hvid paa Eng.
I Bakken kan vi Akerriksen høre.
Da raaber Moer paa os. Vi skal iseng.«

Han lytted, han, som vendte Rygg till Solen.
Han drejed halvt mod Vennen sig omkring
og bad: »Fortæll mig flere slige Ting
derbortefra — før hid du kom i Skolen.
Pass paa du kommer alting vel ihug.
Hvad du har drømt, det maa du ikke glemme. —
Men sig mig først, om det er Skikk og Brug
at lege med sin Mor, hvor du har hjemme?«

Og hin fortalte baade løst og fast,
ifleng og som det først ham randt i Minde.
Den anden saa paa ham. Hans Syn var hvast,
som om han vilde se ham inderst inde.
Med et han lo og raabte: »Stopp nu heller!
Jeg tror ej sligt om selve Presten svor.
Du har nok læst dig till hvad du fortæller!
Fy, der er Løgn og Løgn i hvert et Ord!«

Han lagde sig paa Rygg i Tanker stride; —
han hvilte Nakken i den hule Haand,
og stakk sin Kjæpp i Hattens Hagebaand
og svinged Hatten rundt i Kredse vide.
Han saa tilvejrs imens han laa og legte.
Men om en Stund — som fandt han Legen tom —
han kasted Kjæppen, vendte halvt sig om,
og over Kollerne mod Nord han pegte.

»Ens Hjem — det ligger altid langt mod Nord«;
saa talte han, knappt agtende den anden,
idet han atter tog det sluppne Ord
og strøg sit lange sorte Haar fra Panden; —
»En Lørdagskveld, — det Ord har Klokkers Lyd;
en Sang, — det Ord har Smag af Granbarstilke;
en Løgn, — det Ord kan stryges paa, som Silke;
et Hjem, — det Ord er altid stængt mod Syd«.

Nu synes jeg, at jeg kan se et Hjem.
Det er om Vintren. Ingen Sne, men Barfrost.
Paa Fjæren ligger der en sprukken Farkost.
Paa Bergvæggskammen blinker Bræens Brem.
Hvor Fjorden ligger tung og sort! Den sover.
De store Skyer ser sig selv deri. —
Hvor godt, at flyve ud og være fri — —
Men der er ingen, som kan sætte over.

Og slig, som en kan drømme styggt i Hjemmet!
Jeg ved en Gut, som drømte slig engang,
at bort han drømte baade Sol og Sang, —
og alt, som hjemme fandtes, blev ham fremmed.
Thi Drømmen bandt ham till at se paa sig,
som Hvirvlen binder den, der ser i Strømmen; —
og Gutten saa paa den, og slapp den ej,
og svamm i Ring — —. Nu skal du høre Drøm-
men.

Det var en Julekveld, og han laa syg.
Han kjendte som en Jernring klemt om Hodet;
hans Tinding slog, hans Arm var slapp og myg;
det jog som Ild og Is igjennem Blodet.
Hans Moer laa sygre i det næste Rum,
og i det tredje hørtes nogen ralle.
Der laa hans Faer, af Gigten bøjd og krumm;
for han var allersygest af dem alle.

---

238 B 70, 22. 251 B 66, 14. 255 B 66, 15.

De havde havt det travlt den Dag paa Gaarden;
thi Doktor havde været der og Prest.
Nu var det stillt igjen, som før en Fest;
kun Klokkens Lyd blev over Fjorden baaren.
Den ringed Helgen ind, og Gutten lytted
med lukte Øjne, der han frøs i Sved.
Da hørte han at en paa Døren glytted; —
om lidt, — saa hørte han at nogen græd.

Det var den gamle Pige, som kom listende.
Hun mente nok hans Søvn var tung og dyb.
Han kjendte Taarer faldt; hun sukked bristende:
»Nu er din Fader død, du stakkars Kryb!«
Hun pusled ved hans Seng, som ej var redet
i mange Dage, klapped lett hans Kind,
trakk Hovedpuden opp og jevned Spredet,
og smøg af Stuen lydløst som en Vind.

Han hørte Klokken mens hun var derinde.
Hans Tanker bobbled som en muddret Strøm.
Han prøvte paa, — men det var svært at finde, —
hvad her var Sandhed og hvad her var Drøm.
Han sov. Saa drømte han at han laa vaagen, —
og der var mørkt. Han raabte; — intet Svar.
Han skimted, lig et disigt Lys i Taagen,
hvad Pigen havde hvisket om hans Faer.

---

267 B 66, 15. 268 B 66, 19. 270 B 66, 14.

Han drømte at han rejste sig, stod opp.
Da ingen kom, han vilde selv se efter.
Han famled ud. Det grøssed i hans Kropp;
hans Ører sang; hans Knæ var uden Kræfter.
Han drømte det var mørkt og slukkt paa Gruen, —
at alle sov, — at det var langt paa Natt.
Men der brandt Lys, hvor Fadren laa i Stuen; —
det gik han efter, fik i Klinken fatt.

Af de følgende 8 Vers foreligger atter to Bearbejdelser, nemlig foruden Trykmanuskriptet den i Manuskript III indeholdte, rettede Renskrift. Denne er anbragt paa venstre Side (sat med Corpus), medens *Trykmanuskriptet staar paa højre Side* (sat med Cicero).

---

289 B 66, 16.

Han listed sig ind — langs (med) Væggen — til en Krog (,) —.
(Der stod) (t) To tændte Lys (var satt) stod og brændte ved
Sengens Ender,
hans Faer laa rak paa Ryggen (, med) og holdt en Bog
mod Brystet klemt imellem begge Hænder.
Hans Ansigt (tyktes) var mere gult end blegt,
hans Hud var (blank) (spændt) stramm, hans Haandled
var (saa) ganske smale,
hans Ben laa strakt i Længden, (tynde) skarpe, skrale,
og over dem faldt Lagnets Folder vegt.

Der var saa stillt og (stort) koldt som i en Kirke (,) . .
(h)Han kjendte Lugten af det klamme Lin (,) .
(s)Saa mærked han paa Svalen (lette) sagte Trin,
saa hørtes En ved Stuedøren lirke.
Det foer i ham; han saa sig vidskræmt om
og rykked inderst i sin Krog tilbage, —
og i det samme syntes han der kom
e(t)n nattklædt Kvind(folk)e med et Lys i Stage.

Hun gik frem til Sengen. Hendes Gang var slingrende;
han saa hun (raved) segned for hvert Steg hun tog;
hun holdt for Lyset skyggende med Fingrene,
han kunde høre hvor hun Vejret drog.
Med et (H)hun løfted Armen (stærk) strak og stiv, —
og raabte med en Røst, der lød som snøret,
2) (idet hun) og dermed slog hun (den døde) Liget under Øret:
1) »Det er fordi du har forspildt mit Liv!« — —

Han listed ind — langs Væggen — till en Krog —.
To tændte Lys var satt ved Sengens Ender.
Hans Faer laa rak paa Ryggen, med en Bog
mod Brystet klemt imellem begge Hænder.
Hans Ansigt tyktes mere gult end blegt; —
hans Hud var stramm, hans Haandled var saa smale;
hans Ben laa strakt i Længden, skarpe, skrale; —
og over dem faldt Lagnets Folder vegt.

Der var saa stillt og koldt som i en Kirke.
Han kjendte Lugten af det klamme Lin.
Saa mærked han paa Svalen sagte Trin; —
saa hørtes en ved Stuedøren lirke.
Det foer i ham. Han saa sig vidskræmt om,
og rykked inderst i sin Krog tillbage; —
og i det samme syntes han der kom
en nattklædt Kvinde med et Lys i Stage.

Hun gik till Sengen. Hendes Gang var slingrende;
han saa hun segned for hvert Steg hun tog;
hun holdt for Lyset skyggende med Fingrene;
han kunde høre hvor hun Vejret drog.
Med et hun løfted Armen strak og stiv, —
og raabte med en Røst, der lød som snøret:
»Det er, fordi du har forspildt mit Liv!« — —
Og dermed slog hun Liget under Øret.

---

292 B 66, 16. 293-294 B 66, 18. 296 B 66, 20. 300-301 B 66, 21-22. 305-306 B 66, 23. 307-308 og 310 se B 61, 12-13. 313 B 67, 22.

(Og i et Sukk hun lettede sit Sind)
2 Hun vendte sig og gikk, og Lysets Skinn
(og var fra samme Stund fast ej at kjende;)
faldt paa et Ansigt, som han skulde kjende.
1 (d)Det var som om et Dagværk var tilende
med Næveslaget paa den Dødes Kind,
hun ligned To, som havde skræmt ham førend
han mægted male Skrækkens Magt i Ord, —
Hun ligned Ørnen som hang over Stabbursdøren,
men endda ligere hun var hans Moer. — —

Han vaagned stærk som Staal den (næste) tredje Morgen.
Hans Faer var død skjønt Resten var en Drøm(,).
(h)Han taug med den(,). (i) I (Sørgeklæders) sorte Kjolers Søm
sad alle Piger; de(t var Tegn paa) fikk Pynt i Sorgen.
Og Bygdens Skrædder kom tilgaards før Middag;
han skulde sy til Gutten; tænk hvor gildt;
saa foer der Skyds til Byen; alt gikk stillt; —
(og der var Travlhed og Sorg og) stillt drakk de Kaffe,
sørged og holdt Fridag.

En Kveld kom Kisten. Den var dyr og fin;
den havde Sølv paa Laaget, kan jeg sandse;
saa kom fra Byen nysydd kruset Lin,
og rundt i Bygden kjøbtes Grønt til Kranse.
Saa kom der Granbar. Da det led mod Slutten
stank (Ligfærdsgaarden) Enkegaarden af en Duft saa rig
fra Blomster, Bar og (Løv og) alskens Grønt, at (altid)
(endnu) Gutten
fra den Tid tyk(k)tes Somren lugte(r)d Lig.

Det var som om et Dagværk var tillende
med Næveslaget paa den dødes Kind.
Hun vendte sig og gik, — og Lysets Skin
faldt paa et Ansigt, som han skulde kjende.
Hun ligned to, som havde skræmt ham førend
han mægted male Skrækkens Magt i Ord.
Hun ligned Ørnen over Stabbursdøren; —
men endda ligere hun var hans Moer. —

Han vaagned stærk som Staal den tredje Morgen.
Hans Faer var død, skjønt Resten var en Drøm.
Han taug med den. I sorte Kjolers Søm
sad alle Piger; — de fik Pynt i Sorgen.
Og Bygdens Skrædder kom tillgaards før Middag;
han skulde sy till Gutten; tænk hvor gildt!
Saa foer der Skyds till Byen. Alt gik stillt.
Stillt drakk de Kaffe, sørged, og holdt Fridag.

En Kveld kom Kisten. Den var dyr og fin.
Den havde Sølv paa Laaget, kan jeg sanse.
Saa kom fra Byen nysydd kruset Lin,
og rundt i Bygden kjøbtes grønt till Kranse.
Saa kom der Granbar. Da det led mod Slutten,
stank Enkegaarden af en Duft saa rig
fra Blomster, Bar, og allslags grønt, at Gutten
fra den Tid tyktes Somren lugted Lig.

---

321 B 61, 20-21.

Tilslutt kom Ligfærdsdagen. Baad paa Baad
kom roende med (Folkets) Sognets Mænd tilgaarde;
i Sørgehuset hørtes halvkvalt Graad,
i Gildestuen stod den sorte Baare.
Der samled Følget sig og Præsten talte,
om Lidelser (og) om Død, (og) om Gravens Ro;
men fremfor alt han Enkesorgen malte
saa Gaardens Kvinder græd, (og) — men Gutten lo.

Han lo i mange Dage; men i Smug.
Dog engang lo han saa det skreg i Skyen;
det var en Dag, (hvor) da efter vanlig Brug,
han greb Aviserne, som kom fra Byen.
Der stod paa Prent med Kors og Sørgerand
i Nummeret for Januar den syvende:
»I forrige Maaned har min elskte Mand
ved Døden mig forladt den firogtyvende.« —

*)(Hvor hun var (driftig) virksom da hun kom paafode!
Fra tidligst Morgen og til sent paa Kveld
hun gikk og syslede med Husets Stell;
selv tog hun Haand i Alt; hun Ingen trode.
Og Alt blev gjort i Stillhed og med Ilen,
som af en Syg, der nages af en Pligt;
det var som om hun ræddedes for Hvilen,
for (Still) Mørket og for Tanker og for sligt.)

*) Hele dette Vers er overstreget.

Tillslutt kom Ligfærdsdagen. Baad paa Baad
kom roende med Sognets Mænd tillgaarde.
I Sørgehuset hørtes halvkvalt Graad;
i Gildestuen stod den sorte Baare.
Der samled Følget sig og Presten talte
om Lidelser, om Død, om Gravens Ro;
men fremfor alt han Enkesorgen malte,
saa Gaardens Kvinder græd — men Gutten lo.

Han lo i mange Dage; men i Smug.
Dog engang lo han saa det skreg i Skyen.
Det var en Dag, da, efter vanlig Brug,
han fandt Aviserne, som kom fra Byen.
Der stod paa Trykk, med Kors og Sørgerand,
i Nummeret for Januar den syvende:
»I forrige Maaned har min elskte Mand
ved Døden mig forladt den firogtyvende.«

*)[Hvor hun var virksom da hun kom paafode!
Fra tidligst Morgen og til sent paa Kveld
hun gikk og syslede med Husets Stell;
selv tog hun Haand i Alt; hun Ingen trode.
Og Alt blev gjort i Stillhed og med Ilen,
som af en Syg, der nages af en Pligt;
det var som om hun ræddedes for Hvilen,
for Mørket og for Tanker og for sligt.]

---

*) De følgende 4 Vers af denne og de 18 første Vers af den næste Sang foreligger kun i en enkelt Bearbejdelse, den i henholdsvis Manuskript III og II indeholdte rettede Renskrift. Teksten paa højre Side er derfor sat i skarp Parentes; se S. 45.

Der var en liden spettet Hund paa Gaarden;
den havde Gutten kjær af Hjertens Grund.
Saa hændte det en Dag udover Vaaren
at Gutten legte med den lille Hund.
De laa i Sandet udenfor ved Væggen,
og Hunden loggred, Gutten strøg dens Skind; —
da foer der som en Trollmagt i hans Sind;
han rejste sig, gikk bort og hented Slæggen.

Han svang den; Hunden peb og Gutten slog den;
den faldt og skreg, den rejste sig og faldt,
det var som om den bad for sig; saa drog den
sig unde(n)r Trappen hylende og halt.
Men i den samme Stund, ja endnu førend
han saa sin vilde Gjerning fuld og klar,
stod Modren tætt ved ham i Stabbursdøren,
høj, mager, graa, og spurgte hvad det var.

»Sig, hvorfor sl(og)aar du den?« hun (spurgte) raabte vred;
(saa det jog Gutten) han skalv, — det jog ham iskoldt gjennem Blodet;
ens Moder staar der Skrækk af, som en ved, —
men endda tvang han sig og løfted Hodet;
han stod endnu med Slæggen bagud bøjet,
med Haanden klemt om Skaftet, strak og stiv,
og svar(ed)te med et trodsigt Blink i Øjet:
»Det er fordi den har forspildt mit Liv!«

[Der var en liden spettet Hund paa Gaarden;
den havde Gutten kjær af Hjertens Grund.
Saa hændte det en Dag udover Vaaren
at Gutten legte med den lille Hund.
De laa i Sandet udenfor ved Væggen,
og Hunden loggred, Gutten strøg dens Skind; —
da foer der som en Trollmagt i hans Sind;
han rejste sig, gikk bort og hented Slæggen.]

[Han svang den; Hunden peb og Gutten slog den;
den faldt og skreg, den rejste sig og faldt,
det var som om den bad for sig; saa drog den
sig under Trappen hylende og halt.
Men i den samme Stund, ja endnu førend
han saa sin vilde Gjerning fuld og klar,
stod Modren tætt ved ham i Stabbursdøren,
høj, mager, graa, og spurgte hvad det var.]

[»Sig, hvorfor slaar du den?« hun raabte vred;
han skalv,— det jog ham iskoldt gjennem Blodet;
ens Moder staar der Skrækk af, som en ved, —
men endda tvang han sig og løfted Hodet;
han stod endnu med Slæggen bagud bøjet,
med Haanden klemt om Skaftet, strak og stiv,
og svarte med et trodsigt Blink i Øjet:
»Det er fordi den har forspildt mit Liv!«]*)

*) Hermed ophører Fragmentet af »Fra Modningstiden«; Resten af denne Sang er tabt.

OVER STORFJELLET.

Der højner sig et Strøg i Norges Land;
Mod Øst det langsomt opp af Dalen stiger,
Mod Vest det styrter bratt til Fjordens Rand,
Og dette Strøg er Viddens øde Riger(,).
Der gror den brune Lyng i Skogens Sted,
Der modnes Mos kun mellem mørskne Stene,
Der folder Fonnen ud sin Kappe bred,
Der lever Renen uskræmt og alene.

Der gaar ej banet Vej i dette Strøg,
Det er et vildsomt Land for Fod og Tanke;
Snart hvirvler Bræen som en Skogbrands Røg,
Snart ligger den og skinner som Lin i Folder slanke,
Snart nikker nøgne Nuter over Hejen,
Snart hyller de si(t)g (Hoved ind i) tætt i Skodden(s) som i Hætter og Slør;
En enlig Stav, en Stenrøs viser Vejen
Igjennem Skardet, stængt mod Nord og Sør.

[OVER STORFJELLET.]

[Der højner sig et Strøg i Norges Land;
mod Øst det langsomt opp af Dalen stiger,
mod Vest det styrter bratt til Fjordens Rand,
og dette Strøg er Viddens øde Riger.
Der gror den brune Lyng i Skogens Sted,
der modnes Mos kun mellem mørskne Stene,
der folder Fonnen ud sin Kappe bred,
der lever Renen uskræmt og alene.]

[Der gaar ej banet Vej i dette Strøg,
det er et vildsomt Land for Fod og Tanke;
snart hvirvler Bræen som en Skogbrands Røg,
snart ligger den som Lin i Folder slanke,
snart nikker nøgne Nuter over Hejen,
snart hyller de sig tætt i Skoddens Slør;
en enlig Stav, en Stenrøs viser Vejen
igjennem Skardet, stængt mod Nord og Sør.]

Det var en Sommermorgen sval og stille(,).
Nær ved det Sted paa Viddens brede Bryst,
Hvor Elven, minket til en tvedelt Kilde,
Af Myren siver ud mod Vest og Øst, —
Der sad en liden Flok af glade Venner
Med unge Piger i et samlet Lag;
I Gruven under Kjedlen Lyngen brænder
Og Vinen funkler i den klare Dag.

*)Det er nok Stor(karls)folk, de, som her er ude;
thi de har Fører med, og Hest, og Kløv,
og Flag paa Stang og Hatte smykt med Løv,
og Dug er bredt udover Lyngens Pude.
(Der sidder en og synger blandt de Unge) Iblandt de Unge sidder en og synger;
Der er som Sol udover Sangen spredt;
nær ved ham hviler sig en Pige, let,
som Fugl, der opp og ned paa Pilkvist gynger.

Snart klinger Spøg og Lattersalver stærke,
Snart tystner Jublen (Just) naar den lød som bedst,
Paa Ord og Aasyn er det klart at mærke
Vort Lag er samlet til en Afskedsfest.
(Det) I Klyngen staar en Mand, ej just bedaget,
Ej heller ung, men stærk og vel ved Magt;
Han vender sig til To, (et) hint Par i Laget,
Med lyse Syner over Panden lagt.

---

*) Dette Vers er skrevet paa en lille, tilklæbet Seddel.

[Det var en Sommermorgen sval og stille.
Nær ved det Sted paa Viddens brede Bryst,
hvor Elven, minket til en tvedelt Kilde,
af Myren siver ud mod Vest og Øst, —
der sad en liden Flok af glade Venner
med unge Piger i et samlet Lag;
i Gruven under Kjedlen Lyngen brænder
og Vinen funkler i den klare Dag.]

[Det er nok Storfolk, de, som her er ude;
thi de har Fører med, og Hest, og Kløv,
og Flag paa Stang og Hatte smykt med Løv,
og Dug er bredt udover Lyngens Pude.
Iblandt de Unge sidder en og synger;
der er som Sol udover Sangen spredt;
nær ved ham hviler sig en Pige, let,
som Fugl, der opp og ned paa Pilkvist gynger.]

[Snart klinger Spøg og Lattersalver stærke,
snart tystner Jublen naar den lød som bedst,
paa Ord og Aasyn er det klart at mærke
vort Lag er samlet til en Afskedsfest.
I Klyngen staar en Mand, ej just bedaget,
ej heller ung, men stærk og vel ved Magt;
han vender sig til To, hint Par i Laget,
med lyse Syner over Panden lagt.]

---

414 B 16, 23.

Han fylder Glasset og til Lyd han slaar,
Han leer saa smaa(t)t og tager saa tilorde:
»Vorherre vidste prægtigt hvad han gjorde
Da han lod Eder mødes paa min Gaard.
Du, (Dagmar, skranted lidt ivaar i) Agnes, sendtes skrantende fra Byen;
(Og sendtes) Du skulde opp i Fjeldets friske Luft
At drikke Sol og Dugg og Granens Duft, —
Og saa kom han som falden ned fra Skyen.

»Han kom med Malerkassen paa sin Rygg,
Han kom fra Syden hjem, fra Rejser lange,
Han var saa stærk og sund, saa kjæk og trygg,
Og havde Brystet fuldt af tusind Sange.
Han søgte Skjønhed, sagde han, paa Fjeldet,
Bland[t] Moens Graner og langs Skogens Elv,
I Skye(n)rs Stormflugt under Himlens Hvælv, —
Da traf han dig, — da fandt han Skjønhedsvældet.

»Da malte han sit bedste Mesterstykke,
Han malte Sundhedsroser paa din Kind,
To Øine malte han, som lyste Lykke —
Og saa et Smil, som lo i Sjælen ind;
Jeg mærked snart at jeg, din gamle Doktor,
Var overflødig Mand ved slig en Kur;
Hans Sange virked bedre end Dekokter,
Ja bedre selv end Bad i Guds Natur.

[Han fylder Glasset og til Lyd han slaar,
han leer saa smaat og tager saa tilorde:
»Vorherre vidste prægtigt hvad han gjorde
da han lod Eder mødes paa min Gaard.
Du, Agnes, sendtes skrantende fra Byen;
Du skulde opp i Fjeldets friske Luft
at drikke Sol og Dugg og Granens Duft, —
og saa kom han som falden ned fra Skyen.]

[»Han kom med Malerkassen paa sin Rygg,
han kom fra Syden hjem, fra Rejser lange,
han var saa stærk og sund, saa kjæk og trygg,
og havde Brystet fuldt af tusind Sange.
Han søgte Skjønhed, sagde han, paa Fjeldet,
blandt Moens Graner og langs Skogens Elv,
i Skyers Stormflugt under Himlens Hvælv, —
da traf han dig, — da fandt han Skjønhedsvældet.]

[»Da malte han sit bedste Mesterstykke,
han malte Sundhedsroser paa din Kind,
to Øine malte han, som lyste Lykke —
og saa et Smil, som lo i Sjælen ind;
jeg mærked snart at jeg, din gamle Doktor,
var overflødig Mand ved slig en Kur;
hans Sange virked bedre end Dekokter,
ja bedre selv end Bad i Guds Natur.]

---

430 B 15, 17. 433-34 B 15, 25-26. 436-439 B 15, 19-22. 440 B 15, 27-28. 441-42 B 16, 1-2. 443 B 15, 28. 444-447 B 16, 3-6. 448 B 86, 4.

Dog, overflødig? Nej, det var jeg neppe;
Mig var det jo, som stopped ham en Dag,
Da han stod rejseklædt med pakket Skræppe,
Og minded ham om en fornøden Sag, —
En Sag, som I (t)To havde ganske sovet
Blandt Drømme bort i Leg og Gjækkeri;
Og hvilken Sag? Jo, den at bli' forlovet; —
Hvorfor? Fordi han havde glemt at fri.

Han havde glemt at fri og du at svare;
I nød kun Timen, som den blev jer undt;
I tænkte nok at Legen kunde vare
Lig Sommergildet, der gaar Døgnet rundt.
I tænkte? Nej, I tænkte netop ikke,
Og allermindst paa eders Fremtids Hus;
I (lo med) sang i Sjælen, lo med Mund og Blikke, —
Og Uger gik som i en Festnatts Rus.

Saa maatte jeg vel handle, kan jeg tro;
For ham jeg fried og for dig jeg svared,
Og lagde sammen eders Hænder to
Og dermed var det Hele grejt og klaret.
Saa stod et Lag tre hele Døgn tilende,
Saa fulgte vi det unge Par fra Gaard;
Nu, Venner, er det Afskedstimen slaar;
Thi her vi skilles maa fra ham og hende.

[Dog, overflødig? Nej, det var jeg neppe;
mig var det jo, som stopped ham en Dag,
da han stod rejseklædt med pakket Skræppe,
og minded ham om en fornøden Sag, —
en Sag, som I To havde ganske sovet
blandt Drømme bort i Leg og Gjækkeri;
og hvilken Sag? Jo, den at bli' forlovet; —
Hvorfor? Fordi han havde glemt at fri.]

[Han havde glemt at fri og du at svare;
I nød kun Timen, som den blev jer undt;
I tænkte nok at Legen kunde vare
lig Sommergildet, der gaar Døgnet rundt.
I *tænkte*? Nej, I tænkte netop *ikke*,
og allermindst paa eders Fremtids Hus;
I sang i Sjælen, lo med Mund og Blikke, —
og Uger gik som i en Festnatts Rus.]

[Saa maatte jeg vel handle, kan jeg tro;
for ham jeg fried og for dig jeg svared,
og lagde sammen eders Hænder to
og dermed var det Hele grejt og klaret.
Saa stod et Lag tre hele Døgn tilende,
saa fulgte vi det unge Par fra Gaard;
nu, Venner, er det Afskedstimen slaar;
thi her vi skilles maa fra ham og hende.]

---

454 B 16, 9-10. 459 B 16, 12. 472 B 16, 17. 473 B 16, 21.

Snart er det stillt som før hos os i Dalen,
Kun Elven synger os sin gamle Sang,
Snart sænker Solen sig, snart flygter Svalen,
Af Mindet har vi kun en Efterklang;
Saa gulner Hægg og Hasl ved Løvfaldstid,
Saa stivner Mark og Myr og Vintren kommer, —
En Natt, — saa ligger (Berg) Bø og Bakke hvid, —
Men I gaar ind i Lykkens lyse Sommer.

Først gaar I over Viddens tause Toppe,
Saa gaar I ned til Fjorden dybt i Vest;
Der (ligger) venter Ægirs Hest med Dampen oppe, —
Paa den I rider hjem til Bryllupsfest;
Saa (flyver) styrer I mod Sydens Land tilsammen,
Lig unge Svaner paa den første Flugt;
Der lever I et Sommerliv med Gammen,
Som Drømme(n) dejligt og som Sagnet smukt.

Thi Glædens Godvejr er det, som skal berge
Jer Baad paa Farten over Livets Hav;
Til Lykkens Fane er det I maa sværge, —
E(n)t Sorgens (Vinter) Hærtog lagde Jer i Grav;
I skabtes til, og derfor være priset
Den Haand, som spinder Skjæbnetraaden lang,
At gaa jer Pilgrimsgang til Paradiset
Igjennem fagre Riger frem med Sang.

[Snart er det stillt som før hos os i Dalen,
kun Elven synger os sin gamle Sang,
snart sænker Solen sig, snart flygter Svalen,
af Mindet har vi kun en Efterklang;
saa gulner Hægg og Hasl ved Løvfaldstid,
saa stivner Mark og Myr og Vintren kommer, —
en Natt, — saa ligger Bø og Bakke hvid, —
men I gaar ind i Lykkens lyse Sommer.]

[Først gaar I over Viddens tause Toppe,
saa gaar I ned til Fjorden dybt i Vest;
der venter Ægirs Hest med Dampen oppe, —
paa den I rider hjem til Bryllupsfest;
saa styrer I mod Sydens Land tilsammen,
lig unge Svaner paa den første Flugt;
der lever I et Sommerliv med Gammen,
som Drømme dejligt og som Sagnet smukt.]

[Thi Glædens Godvejr er det, som skal berge
Jer Baad paa Farten over Livets Hav;
til Lykkens Fane er det I maa sværge, —
et Sorgens Hærtog lagde Jer i Grav;
I skabtes til, og derfor være priset
den Haand, som spinder Skjæbnetraaden lang,
at gaa jer Pilgrimsgang til Paradiset
igjennem fagre Riger frem med Sang.]

483 B 17, 20. 484-491 B 17, 8-16. 598-599 se Ingemanns Salme: »Dejlig er Jorden«, 1ste Vers.

Se, derfor vil jeg denne Søndagsmorgen,
Skjønt Læge kun og Lægmand, ikke Præst,
Fredlyse jer for Savnet og for Sorgen
Og vie ind jert Liv til en Glædens Fest.
I Solskin og Godvejr skal I stævne gjennem Stimlen,
For jer skal Stjerner tændes og tindre (smukt) hver (en) Natt,
Jert Liv skal være som et eneste stort Tagfatt,
Til legende som Børn I engang finder Himlen!«

Her taug han stille(;). (der laa halvvejs)(halvgjemt) Bagom Talens Spøg
(I Talens Ord indunder Alvors) laa Alvor glyttende som bag en Kaabe;
Med Fingren over Øjet lett han strøg
Og tømte Glasset ud til sidste Draabe.
Men Ungdomsflokken stormed frem i Klynge
Med fyldte Bægre om de unge To,
I Ban (blev) hver Sorg(en) blev lyst, der turde tynge
Det lette Løvværk over deres Bo.

Man strøg af Sproget ud hvert Ord, som hyste
En Tanke kun om fjerne Uvejrsdrøn,
Man kransed dem med Løv og man dem lyste
Som Glædens ægte Børn i Kuld og Kjøn.
Og mer og mere vildt sig Flokken fletter
I Ringdans over Lyngens brune Bræm;
Man rejser Nidstang højt mod Mørkets Vætter,
(Og) Man maner alle Dagens Alfer frem.

[Se, derfor vil jeg denne Søndagsmorgen,
skjønt Læge kun og Lægmand, ikke Præst,
fredlyse jer for Savnet og for Sorgen
og vie ind jert Liv til Glædens Fest.
I Solskin skal I stævne gjennem Stimlen,
for jer skal Stjerner tindre hver en Natt,
jert Liv skal være som et stort Tagfatt,
til legende som Børn I finder Himlen!«]

[Her taug han stille. Bagom Talens Spøg
laa Alvor glyttende som bag en Kaabe;
med Fingren over Øjet lett han strøg
og tømte Glasset ud til sidste Draabe.
Men Ungdomsflokken stormed frem i Klynge
med fyldte Bægre om de unge To,
i Ban hver Sorg blev lyst, der turde tynge
det lette Løvværk over deres Bo.]

[Man strøg af Sproget ud hvert Ord, som hyste
en Tanke kun om fjerne Uvejrsdrøn,
man kransed dem med Løv og man dem lyste
som Glædens ægte Børn i Kuld og Kjøn.
Og mer og mere vildt sig Flokken fletter
i Ringdans over Lyngens brune Bræm;
man rejser Nidstang højt mod Mørkets Vætter,
man maner alle Dagens Alfer frem.]

501-503 B 17, 18-20. 513-519 B 18, 2-8.

Saa faldt der som en Slapphed paa de Vilde,
Den sidste Rest var tømt af Jublens Væld,
Man trykked Parrets Hænder (tungt) stærkt og stille
Og bød et langt og alvors(stærkt)tungt Farvel;
Saa vandred Flokken østerpaa mod Dalen
(Mens) Og Føreren red langsomt vesterud, —
Men viftende stod midt i Højfjeldssalen
Den unge Maler ene med sin Brud.

Han svang sin Hatt og hun lod Sløret flagre
Til Takk for hvert Farvel, som blev dem sendt,
Til Takk for hver en Hilsen, stedse svagre,
Der lød, til Flokken svandt i Skardets Skrænt.
Da saa de paa hinanden stillt en Stund
I Alvors Efterglands af Afskedsstunden,
Saa sittred frem et Smil om Begges Mund,
Lig Sol der sittrer gjennem Løv i Lunden.

Og Smilet voxte og voxte til der laa en Verden
Af hele Ungdom(s)mens (1)Lykke lysende deri;
Forglemt var Venners Flok og (7)Venners Færden,
Som Sky er glemt saa bratt den strøg forbi.
De saa ej fremad, heller ej tilbage,
De saa kun Nuets straalende Sekund; —
De saa ej (fjerne) skræmte Uvejrsfugle jage
Med spilte Vinger opp fra Fjord og Sund.

*)Saa faldt der som en Slapphed paa de Vilde.
Den sidste Rest var tømt af Jublens Væld.
Man trykked Parrets Hænder stærkt og stille
og bød et langt og alvorstungt Farvel.
Saa vandred Flokken østerpaa mod Dalen,
og Føreren red langsomt vesterud; —
men viftende stod midt i Højfjellssalen
den unge Maler ene med sin Brud.

Han svang sin Hatt, og hun lod Sløret flagre,
till Takk for hvert Farvel, som blev dem sendt,
till Takk for hver en Hilsen, stedse svagre,
der lød, till Flokken svandt i Skardets Skrent.
Da saa de paa hinanden stillt en Stund
i Alvors Efterglans af Afskedsstunden; —
saa sittred frem et Smil om begges Mund,
lig Sol, der sittrer gjennem Løv i Lunden.

Og Smilet voxte till der laa en Verden
af Ungdomslykke lysende deri.
Forglemt var Venners Flok og Venners Færden,
som Sky er glemt saa bratt den strøg forbi.
De saa ej fremad; heller ej tillbage;
de saa kun Nuets straalende Sekund.
De saa ej skræmte Uvejrsfugle jage
med spilte Vinger opp fra Fjord og Sund.

526-532 B 12, 2-6. 538-539 B 12, 7. 540-544 Collinske Br. Msk. I. 2. Ark, 2. S., 23-27.

***)Herfra til L. 1460 foreligger Digtet atter i to Bearbejdelser, *Trykmanuskript (til højre)* og rettet Renskrift (til venstre.)**

De sprang som glade Søskend Haand i Haand
Mod Vest (henover) bortover Viddens brune Teppe;
Han var saa slank og smidig som en Vaand,
Og hendes Pigens Fødder (rørte Jorden) traadte Lyngtoppen neppe.
Hun rev sig løs og leende hun veg,
Da raskt han atter vilde hende fange,
Og Gangen blev en Flugt og Spøgen Leg,
Og deres Ord og Latter blev til Sange:

»(Dagmar) Agnes, min dejlige Sommerfugl,
Dig vil jeg legende fange;
Jeg (ejer) fletter et Nætt med Masker smaa,
Og Maskerne er mine Sange!«

»(Og e)Er jeg en Sommerfugl liden og skjær,
Saa lad mig af Blomsterne drikke;
Og er du en Svend, som lyster en Leg,
Saa jag mig, men fang mig ikke.«

»(Dagmar) Agnes, min dejlige Sommerfugl,
Nu har jeg Maskerne flettet;
Dig hjælper saa lidet din (legende) flagrende Flugt,
Snart sidder du fangen i Nættet.«

»(Og e)Er jeg en Sommerfugl ung og blank,
Jeg lystig i Legen (svin) mig svinger;
Men fanger du mig under Nettets Spind,
Saa rør ikke ved mine Vinger.«

De sprang som glade Søskend Haand i Haand
mod Vest bortover Viddens brune Teppe.
Han var saa slank og smidig som en Vaand,
og hendes Fødder rørte Jorden neppe.
Hun rev sig løs, og leende hun veg,
da rask han atter vilde hende fange, —
og Løbet blev en Flugt og Spøgen Leg,
og deres Ord og Latter blev till Sange:

»Agnes, min dejlige Sommerfugl, —
dig vil jeg legende fange;
jeg fletter et Nætt med Masker smaa,
og Maskerne er mine Sange.«

»Er jeg en Sommerfugl liden og skjær,
saa lad mig af Blomsterne drikke;
og er du en Sven, som lyster en Leg,
saa jag mig, men fang mig ikke!«

»Agnes, min dejlige Sommerfugl,
nu har jeg Maskerne flettet;
dig hjælper saa lidet din flagrende Flugt,
snart sidder du fangen i Nættet.«

»Er jeg en Sommerfugl ung og blank,
jeg lystig i Legen mig svinger;
men fanger du mig under Nættets Spind —
saa rør ikke ved mine Vinger!«

548-549 B 12, 11-12. 550 B 12, 14. 551 B 12, 13. 552-555 B 12, 15-18
556-563 B 12, 19-26. 564-571 B 13, 1-8.

Nej, jeg skal løfte dig varligt paa Haand
Og lukke dig ind i mit Hjerte;
Der kan du lege dit hele Liv
Den lystigste Leg, du lærte.«

*)(»(Og) Nej er jeg en Sommerfugl glad og fri,
Er Buret mig ubelejligt;
Jeg ved ej om Livet er kort eller langt,
Men jeg ved, det er sommerfugldejligt.«)

Da standstes deres Leg medet paa Skrænten,
Der styrter i et Braadyb ned mod Vest;
Dybt under deres Fødder sejled Glenten,
Og Føreren steg varligt af sin Hest.
»Far langsomt her,« saa talte han til Parret,
Og dersom I vil værge jer imod
Hvad Ondt (I møde kan der nedi) og Ildt jer møde kan i Skaret,
Kast Kviste to ikors for eders Fod.«

Saa skred han foran og de Unge fulgte
Med Hjerter klappende af stille Skrækk,
Mens nu og da et Gufs jog Skodden væk
Og viste Dybet, som sig atter dulgte.
Hun holdt ham fast, som bange Barn om Kveld,
Og hvisked: »Er det ikke som vi stiger(,)
Fra Livet ud, fra Lysets varme Væld,
Og skulde ned i Dødens mørke Riger?«

---

*)Hele dette Vers er overstreget.

»Nej, jeg skal løfte dig varlig paa Haand,
og lukke dig ind i mit Hjerte;
der kan du lege dit hele Liv
den lystigste Leg du lærte.«

*)[»Nej er jeg en Sommerfugl glad og fri,
er Buret mig ubelejligt;
jeg ved ej om Livet er langt eller kort,
men jeg ved, det er sommerfugldejligt.«]

Da standsed de med et. De stod paa Skrenten,
der styrter i et Braadyb ned mod Vest.
Dybt under deres Fødder sejled Glenten,
og Føreren steg varligt af sin Hest.
»Far langsomt her« — saa talte han till Parret —
»og dersom I vil værge jer imod
hvad ondt og ildt jer møde kan i Skardet, —
kast Kviste to ikors for eders Fod.«

Saa skred han foran, og de unge fulgte
med Hjerter klappende af stille Skrækk,
mens nu og da et Gufs jog Skodden væk
og viste Dybet, som sig atter dulgte.
Hun holdt ham fast som bange Barn om Kveld;
hun hvisked: »er det ikke, som vi stiger
af Livet ud, af Lysets varme Væld, —
og skulde dybest ned i Dødens Riger?«

572-575 B 13, 9-12. 580-581 B 13, 1ste Parentes og 13.
*)Dette Vers findes ikke i Trykmanuskriptet.

Da løfted sig en Sky, som havde ruget,
I Uvejrsfolder svøbt, paa Bergets Barm,
Og langt bag Skyggelandet dybt i Sluget,
Steg frem en Verden, vuggende og varm;
Det var et Syn, som ingen Haand kan male,
Det var det store, endeløse Hav,
Der laa og lyste bagom alle Dale,
Som Evigheden lyser (over) bagom Grav.

Der sittred (Solglimt) Solguld paa de brede Vande,
Og hvide Sejl (Jog) skar skinnende fra (Land) Strand,
Lig lyse Længsler over Verdens Pande
Paa Flugten mod Uendlighedens (Strand) Land.
Og som en Ramme om det (lyse) store Billed
Stod Slugets mørke Vægge, Skyens Tag,
Mens Urdens Ørken var som Forgrund stillet
Mod Fjernets Lys i stærke Skyggedrag.

Da jog en Kuling opp i Himmelbrynet
Og pidsked Bølgevidden (paa sin Flugt) højt i Skum;
Saa lagde Skoddens Tæppe sig (for) om Synet,
Og (stængte) slørte for det vide Verdensrum.
Og mere trangt og bratt sig (sænked) Stien sænkte,
Og mere vildt sprang Elven ved dens Kant,
Og mere sort stod Bergets Vægg og stængte
For Dalens Løb, (og) mens Viddens Solskjær svandt.

Da løfted sig en Sky, som havde ruget,
i Uvejrsfolder svøbt, paa Bergets Barm, —
og langt bag Skyggelandet dybt i Sluget
steg frem en Verden, vuggende og varm.
Det var et Syn, som ingen Haand kan male; —
det var det store endeløse Hav,
der laa og lyste bagom alle Dale,
som Evigheden lyser bagom Grav.

Der sittred Solguld paa de brede Vande,
og hvide Sejl skar skinnende fra Strand,
lig lyse Længsler over Verdens Pande,
paa Flugten mod Uendlighedens Land.
Og som en Ramme om det store Billed
stod Slugets mørke Vægge, Skyens Tag, —
mens Urdens Ørken var som Forgrund stillet
mod Fjernets Lys i stærke Skyggedrag.

Da jog en Kuling opp i Himmelbrynet
og pisked Bølgevidden højt i Skum.
Saa lagde Skoddens Tæppe sig om Synet,
og slørte for det vide Verdensrum.
Og mere trangt og bratt sig Stien sænkte;
og mere vildt sprang Elven ved dens Kant;
og mere sort stod Bergets Vægg og stængte
for Dalens Løb, mens Viddens Solskjær svandt.

600, 601, 604 se B 28, 25 og 13 og 10.

Lig Rester af en sønderslagen Verden
Laa kirkestore Skred langs Stien strødd,
Og intet Straa af Slugets Grusbund skjød,
Og ingen Vandrer mødte dem paa Færden.
Bleg gik hun ved hans Side, syg i Aanden;
Han hørte Hjertet slaa i hendes Bryst;
Hun saa paa ham, som Barnet ser i Vaanden;
Da smilte han og sang med hævet Røst:

»(Dagmar) Agnes, min dejlige Søster,
Sig hvorfor dit Hjerte slaar;
Lad ikke Fjeldet dig ængste og skræmme, —
Du er i din Moders Gaard.

Du er jo Naturens Datter;
Hvorfor vil du da grue?
Lydige Børn tør gaa om Kveld
I den mørke Spøgelsestue.

Du er i (Naturens) din Moders Spøgelsestue,
Men vær ikke klemt i Aanden;
Din Broder følger dig jo med Sang,
Og holder dig (fast) trofast i Haanden.

Lad dig ej skræmme, hvad saa du hører,
Om Hyl eller (Ugletuden,) Hundetuden;
Det er ikke Kveld, det er ikke Natt, —
Her er kun Skodder for Ruden.

Lig Rester af en sønderslagen Verden
laa kirkestore Skred langs Stien strødd,
og intet Straa af Slugets Grusbund skjød,
og ingen Vandrer mødte dem paa Færden.
Bleg gik hun ved hans Side, syg i Aanden;
han hørte Hjertet slaa i hendes Bryst;
hun saa paa ham, som Barnet ser i Vaanden;
da smilte han og sang med hævet Røst:

»Agnes, min dejlige Søster,
sig hvorfor dit Hjerte slaar?
Lad ikke Fjellet dig ængste og skræmme;
du er i din Moders Gaard.

Agnes, min Friluftspige, —
vi to har ej nødig at grue;
lydige Børn tør gaa om Kveld
i den mørke Spøgelsestue.

Du er i din Moders Spøgelsestue;
men vær ikke klemt i Aanden; —
din Broder følger dig jo med Sang,
og holder dig trofast i Haanden.

Lad dig ej skræmme hvad du saa hører, —
om Hyl, eller Hundetuden;
det er ikke Kveld, det er ikke Natt;
her er kun Skodder for Ruden.

629 B 243, 10. 634 B 243, 7. 635 B 243, 9. 641 B 243, 8.
642-643 B 243, 13-14.

Ude er Solskin og lysen Dag;
Snart aabner sig Dørens Bue;
Lad os kun trøstigt gaa syngende gjennem
Den mørke Spøgelsestue!

Og alt som Sangen løfted sig fra Brystet,
Saa løfted Sløret sig fra Pigens Syn;
Hun gik ej længer klemt og hjertekrystet;
(Om) Paa hendes Læber legte Smil og Nynn.
To Stene greb hun, (slynged) kasted en i Fossen,
Og slynged en mod Bergets bratte Vægg,
Hvor Kampen stod og trued som en frossen
Forstenet Jutul med sit Moseskjægg.

Og kjækk og varm hun raabte: »Nøkk i Elven,
Gaa ej med Hulken og med Suk din Gang;
Vid at du fylder os med Frost og Skjælven;
Thi vi er skabte kun for Glædens Sang!
Du onde Bergtrold med din runkne Pande,
Staa ej og tru os hvor vi skal forbi;
Stæng ikke Vejen for os; vid, at vi
Skal ud til (Lysets) Lyst og (til) Leg i Lykkens Lande!«

Da (lyder en mægtig Røst i Sang) runger der en Sangerrøst fra Fjeldet,
Som naar et Orgel (gjennem) i en Kirke(n) gaar;
Den døve(d)r Elvens Brag og Fossevældet,
Og langt af Led dens stærke Bølger slaar.

Ude er Solskin og lysen Dag;
snart aabner sig Dørens Bue;
lad os kun trøstig gaa syngende gjennem
den mørke Spøgelsestue!

Og alt som Sangen løfted sig fra Brystet,
saa løfted Sløret sig fra Pigens Syn.
Hun gik ej længer klemt og hjertekrystet;
paa hendes Læber legte Smil og Nyn.
To Stene greb hun, kasted en i Fossen,
og slynged en mod Bergets bratte Vægg,
hvor Kampen stod og trued som en frossen
forstenet Jutul med sit Moseskjægg.

Og kjækk og varm hun raabte: »Nøkk i Elven,
gaa du med Hulken og med Sukk din Gang;
du fylder aldrig os med Frost og Skjælven;
thi vi har Øre kun for Glædens Sang!
Du onde Bergtroll med din runkne Pande,
staa kun og tru os, hvor vi skal forbi;
du stænger dog ej Vejen; vid at vi
skal ud till Leg og Liv i Lykkens Lande!«

Da runger der en Sangerrøst fra Fjellet,
fuldt, som naar Orglet gjennem Kirken gaar.
Den døver Elvens Brag og Fossevældet,
og langt af Led dens brede Bølger slaar.

644 B 243, 12. 645 B 243, 17. 647 B 243, 19.

(Da) Den standser Lykkebørnene paa Vejen,
Hvor nys, trods Nøkk og Jutul, frem de foer;
De studser, lytter, stirrer opp mod Hejen,
(Hvor) Der Røsten ruller gjennem Sangens Ord:

Herre, gjør mig paa Smerte rig,
skygg for (min eneste) hver fristende Glæde;
pidsk mig ind under Forsagelsens Flig;
Herre Gud Fader i Himmerig,
Lær mig at lide og bede!

Lær mig at gaa gjennem (Livets) Kjødets Land
blind for Sol og for Sommer;
lær mig at ville mer end jeg kan;
(R)raab paa mig, (Jesus) Herre, min Frelsermand,
(min Konge, min straffende Dommer) og bøj saa mit Sind at jeg kommer!

Jorden er som en Vinternatt,
alle Sorger er tindrende Stjerner; —
som Lys for Vildfarendes Fod er de sat;
(slipper jeg dem) sluktes de Lys, da gaar jeg forladt, —
(og Ingen mig leder og) jeg ved ikke den som mig værner.

Sorgen sidder som Dronning prud
I sit isnende Nordlysklæde.
Følg mig, Alle, i Natten ud!
Herre, Herre, du Himmerigs Gud,
Lær os at lide og bede!

Den standser Lykkebørnene paa Vejen,
hvor nys trods Nøkk og Jutul frem de foer; —
de studser, lytter, stirrer opp mod Hejen,
der Røsten ruller gjennem Sangens Ord:

»Herre, gjør mig paa Smerte rig;
skygg for hver fristende Glæde!
Pidsk mig ind under Forsagelsens Flig!
Herre Gud Fader i Himmerig,
lær mig at lide og bede!

Lær mig at gaa gjennem Kjødets Land
blind for Sol og for Sommer.
Lær mig at ville mer end jeg kan.
Raab paa mig, Herre, min Frelsermand, —
og bøj saa mit Sind, at jeg kommer!

Jorden er som en Vinternatt;
alle Sorger er tindrende Stjerner.
Som Lys for Vildfarendes Fod er de satt; —
slukkes de Lys, da gaar jeg forladt;
jeg ved ikke den, som mig værner.

Sorgen sidder som Dronning prud
i sit isnende Nordlysklæde.
Følg mig, alle, i Natten ud!
Herre, Herre, du Himmerigs Gud,
lær os at lide og bede!«

676 se B 259, 20. 679 se B 10, 15-16 og 245, 30-31.

Saa lød det højt deroppe, hvor en Sti
sig bugted fra en Afdal gjennem Urden;
saa lokked (han) det igjennem Alvorsluren
for Verdens Hjord vidt over (Dal) Skard og Li.
Da kom de To ihug med lønlig Anger,
hvad før (var) blev glemt, at kaste Kors for Fod; —
forsent; her spratt ej nogen Kvist fra Rod,
og ned imod dem kom den stærke Sanger.

Det var en sortklædt Mand med fine Trækk,
lidt bleg, lidt skarp, lidt skaldet over Panden;
med højre Haand han visked Sveden væk
og gik imens med Hatten i den anden.
Hans Øje minded om et Tjern i Skyggen,
om Noget, som er dybt og dulgt og gjemt;
han bar en snøret Randsel over Ryggen
og holdt sin Kjæpp indunder Armen klemt.

Hans Vej (gik) bar ned mod Bygden, som de Tvendes;
han hilste høfligt der han gik forbi,
dog laa der noget Spørgende deri,
som om han tænkte »skulde vi ej kjendes?«
Og samme Tanke greb den unge Maler,
Han standse(r)d tvivlsom Manden paa hans Vej
Og sp(orger)urgte: »Koll! Er det med dig jeg taler?«
Da svared hin »Hvad(,)? Axel, er det dig?«

Saa lød det højt deroppe, hvor en Sti
sig bugted fra en Afdal gjennem Urden.
Saa lokked det igjennem Alvorsluren
for Verdens Hjord vidt over Skard og Li.
Da kom de to ihug med lønlig Anger,
hvad før blev glemt, at kaste Kors for Fod.
For sent. Her spratt ej nogen Kvist fra Rod, —
og ned imod dem kom den stærke Sanger.

Det var en sortklædt Mand med fine Trækk,
lidt bleg, lidt skarp, lidt skaldet over Panden; —
med højre Haand han visked Sveden væk,
og gik imens med Hatten i den anden.
Hans Øje minded om et Tjern i Skyggen,
om noget, som er dybt og dulgt og gjemt.
Han bar en snøret Randsel over Ryggen,
og holdt sin Kjæpp indunder Armen klemt.

Hans Vej bar ned mod Bygden som de tvendes.
Han hilste høfligt der han gik forbi;
dog laa der noget spørgende deri,
som om han tænkte »skulde vi ej kjendes?«
Og samme Tanke greb den unge Maler;
han standsed tvivlsom Manden paa hans Vej
og spurgte: »Brand, er det med dig jeg taler?«
Da svarte hin: »Ja. — Ejnar er det dig!«

---

700 B 3, 2den Parentes. 704-05 se På Vidderne Sml. Skr. IV S. 345, 5-8. 706-707 B 3, 2den Parentes. 711 B 18, 11. 713 B 18, 10. 715 B 18, 18-19.

Det var (et) hint Vennepar fra Skoletiden,
som engang stod hinanden brodernær;
saa skiltes de og mødtes aldrig siden,
før halvt som Fremmede de mødtes her.
Hvor(m)Meget laa ej mellem nu og Skolen?
(H)hver gik sin egen Vej i Verden ud;
(H)hver higed paa sin egen Vis mod Gud, —
en ved Paletten, en paa Prækestolen.

Men Axel var den Første, der fik Mæle
for alle Minder, som i Sjælen sov;
han fatted Vennens Hænder, (som) lig et Rov
det han med ingen Mand paa Jord gad dele.
Saa talte han med Glædens Feberhast
om Baandet, han isommer havde bundet,
om alt sit Haab, og mente fuldt og fast
han havde Vej til Vennehjertet fundet.

Dog Koll stod stum; han løsnede med Læmpe
sin Haand af Vennens varme Nævetag;
der spilled om hans Mund en Trækkning svag,
han syntes med sig selv en Strid at kjæmpe.
Han svared, halvejs fremmed, halvt forlegen:
»Det er jo godt at vide sig i Havn;
(D)du er jo Maler nu og har et Navn;
hver Vej er rett, saafremt den er ens egen.«

Det var hint Vennepar fra Skoletiden,
som engang stod hinanden brodernær,
som skilltes ad og aldrig mødtes siden,
før halvt som fremmede de mødtes her. —
Hvor meget laa ej mellem nu og Skolen!
Hver gik sin egen Vej i Verden ud;
hver stræved paa sin egen Vis mod Gud, —
en ved Paletten, en paa Prækestolen.

Men Ejnar var den første, som fik Mæle
for alle Minder, der i Sjælen sov.
Han fatted Vennens Hænder lig et Rov,
det han med ingen Mand paa Jord gad dele.
Saa talte han med Glædens Feberhast
om Baandet, han isommer havde bundet, —
om alt sit Haab, — og mente fuldt og fast
han havde Vej till Vennehjertet fundet.

Dog Brand stod stum. Han løsnede med Lempe
sin Haand af Vennens varme Nævetag.
Der legte om hans Mund en Trækkning svag;
han syntes med sig selv en Strid at kjæmpe.
Han svarte, halvvejs fremmed, halvt forlegen:
»Det er jo godt at vide sig i Havn.
Du er jo Maler nu og har et Navn; —
hver Vej er rett, saafremt den er ens egen.

Men to Slags Vej (?) kan vælges af Ens Vilje;
en er at ligne ved en farbar Elv;
paa den gaar Farten, lig en (Dands) Leg paa Tilje;
en anden er den Vej du (?) bryder selv; —
hin ligger bred for dig og tusind Andre;
den sidste maa du sprænge selv med Staal;
paa den tør du og ingen Anden vandre,
før Verden ser den bærer til et Maal.

Og to Slags Kald kan (lokke) vække Mandens Evne;
et lokker ham igjennem (Trang) Drift og Lyst;
det andet er den Helligaand at nævne,
som sænker Flammetungen (mod) i hans Bryst;
i K[r]aft af den et ukjendt Sprog han taler,
i Kraft af den ham hører Jorden til;
og fik du Naaden af en saadan Ild,
da fatter jeg at du er bleven Maler.

Da kan du gaa i Hedninglandet ud,
og tolke (Herrens Ord) Lysets Sag i Form og Farver,
saa løste Sjæle svinger sig mod Gud,
(som) lig Sommerfugle fra de sprængte Larver;
thi da er du med Himmelen i Pagt; — 2
da kan du Folkets Jøkelhjerter tine; 1
men kom ihug, at har du denne Magt,
saa er du vel den Eneste blandt dine!«

»Men to Slags Vej kan vælges af ens Vilje;
en er at ligne ved en farbar Elv; —
paa den gaar Farten lig en Leg paa Tilje;
en anden er den Vej du bryder selv.
Hin ligger bred for dig og tusind andre;
den sidste maa du sprænge kjækkt med Staal.
Paa den tør du og ingen anden vandre,
før Verden ser den bærer till et Maal.

»Og to Slags Kald kan vække Mandens Evne.
et lokker ham igjennem Drift og Lyst; —
det andet er den Daabens Aand at nævne,
som sænker Flammetungen i hans Bryst.
I Kraft af den et ukjendt Sprog han taler;
i Kraft af den ham hører Sejren till; —
og fik du Naaden af en saadan Ild, —
da fatter jeg at du er bleven Maler.

Da kan du gaa i Hedninglandet ud
og tolke Lysets Sag i Form og Farver,
saa løste Sjæle svinger sig mod Gud,
lig Sommerfugle fra de sprængte Larver.
Da kan du Folkets Jøkelhjerter tine;
thi da er du med Himmelen i Pagt.
Men kom ihug, at har du denne Magt,
saa er du vel den eneste blandt dine.«

---

743 se Bergmanden, Sml. Skr. IV, 243, 3. 745 se Bergmanden, Sml. Skr. IV, 243, 2. 756 se B 212, 18 og 213, 2.

Han talte med en viss urolig Il,
med dæmpet Stemme og med hede Kinder;
hans Øjnes Glød var Blodets lig, der skinner
i Uvejrslys paa Spidsen af en Pil.
Det var som om han vred sig under Ordet,
som om han sloges med en lønlig Magt,
som om hans Tanker under Modstand bored
sig Vej og blev ham lydt paa Læben lagt.

Den unge Pige stirred paa ham nøje,
som en, der spejder i sin Fiendes Lejr;
saa søgte hun med Tillid Vennens Øje(;)
(det) og krævte, skjønt i Taushed, Svarets Sejr.
Hun var saa trygg, saa sikker i sin Sag,
da Maleren med Alvor tog tilorde:
»Min Ven, det er alt anden Gang idag
du prøver paa vort glade Sind at jorde.

»Først har du skygget for os med din Sang,
nu vil du mørkne for os med din Tale;
men giv hvad Navn du vil den glade Trang,
som hvisker i mig: Livet er at male!
Jeg trænger ingen tydende Forklaring,
jeg venter ingen Engel fra det Blaa;
Gud sender ej til hver sin Aabenbaring;
mig er det nok, at gaa den Vej, jeg maa.

Han talte med en viss urolig Il,
med dæmpet Stemme og med hede Kinder;
hans Øjnes Glød var Blodets lig, der skinner
i Uvejrslys paa Spidsen af en Pil.
Det var som om han vred sig under Ordet,
som om han sloges med en lønlig Magt,
som om hans Tanker under Modstand bored
sig Vej og blev ham lydt paa Læben lagt.

*)Den unge Pige stirred paa ham nøje,
lig en, der spejder i sin Fiendes Lejr.
Saa søgte hun med Tillid Vennens Øje
og krævte, skjønt i Taushed, Svarets Sejr.
Hun var saa trygg, saa sikker i sin Sag,
da Maleren med Alvor tog tillorde:
»Min Ven, det er alt anden Gang idag
du prøver paa vort glade Sind at jorde.

Først har du skygget for os med din Sang,
nu vil du mørkne for os med din Tale;
men giv hvad Navn du vil den glade Trang,
som hvisker i mig: Livet er at male!
Jeg trænger ingen tydende Forklaring;
jeg venter ingen Engel fra det blaa;
Gud sender ej till hver sin Aabenbaring;
mig er det nok at gaa den Vej, jeg maa.

---

*)Til L. 772-775 svarer Teksten paa den S. 29 facsimilerede lille løse Lap, som fandtes indlagt paa dette Sted i Manuskriptet.

Og lidet har du fattet Skjønheds Gaade,
(K)kun lidt du ved hvad Kunsten skal og kan,
(I)ifald du vil at (Nyttens) Frelsens Lov skal raade
(I)i Farvedigtets (?) glade Børneland.
O, tror du Blomstens Ret til smukt at tindre
er større, naar den Lægdomskræfter bær
i Stænglens Saftgang og i Bladets Indre,
end naar den kun har Duft og Farveskjær?

Og tror du Fugl skal sidde stum i Skog
hvis ej dens Sang kan lindre (n)Nogens Klage,
at alt, hvoraf du ej kan Lærdom drage,
er uden Mening i Naturens Bog?
Jeg tror paa Sjælens Rett til Fryd ved Livet,
paa Røstens Rett til Sang for Sangens Skyld,
at samme Rett er Vaarens Hvidvejs givet,
som den der givet er til Hægg og Hyld.

Og sig mig saa tilsidst med Haand paa Hjerte,
med Sandhed fuldt og helt paa Læben lagt,
fik du det Naadens Kald, som (du begjærte) klart dig lærte
du kaaret er til Lysets Fanevagt?
Har du fornummet Herrens Pindsemorgen,
har du følt Duen dale paa dit Sind,
har du hørt (Flammen) Røsten højt fra Himmelborgen
at vie al din Livsensgjerning ind?«

Og lidet har du fattet Skjønheds Gaade, —
kun slett du ved, hvad Kunsten skal og kan, —
ifald du vil at Frelsens Lov skal raade
i Farvedigtets glade Børneland.
O, tror du Blomstens Rett till smukt at tindre
er større, naar den Lægdomskræfter bær
i Stænglens Saftgang og i Bladets Indre,
end naar den kun har Duft og Farveskjær?

Og tror du Fugl skal sidde stum i Skog,
hvis ej dens Sang kan lindre nogens Klage?
At alt, hvoraf du ej kan Lærdom drage,
er uden Mening i Naturens Bog?
Jeg tror paa Sjælens Rett till Fryd ved Livet,
paa Røstens Rett till Sang for Sangens Skyld; —
at samme Rett er Vaarens Hvidvejs givet,
som den, der givet er till Hægg og Hyld.

Og sig mig saa tillslutt, med Haand paa Hjerte,
med Sandhed fuldt og helt paa Læben lagt, —
fik du det Naadens Kald, som klart dig lærte,
du kaaret er till Lysets Fanevagt?
Har du fornummet Herrens Pindsemorgen?
Har du følt Duen dale paa dit Sind?
Har du hørt Røsten højt fra Himmelborgen
at vie al din Livsensgjerning ind?«

Det var en Stund før Præsten samled Ord
for Svaret, som laa gjærende i Barmen;
en Feberglød ham opp i Kinden foer;
han hvisked mens han greb sin Ven om Armen:
»Ja, jeg har Kaldet, men til spredte Tider;
som Maanen voxer det og tager af;
jeg vugges opp og ned som Skib paa Hav;
i Strid jeg beder og i Bøn jeg strider.

Men jeg vil sejre; først i eget Indre,
saa over Brødrene paa Jordens Kreds;
jeg tør ej prutte; jeg er ej tilfreds
med Noget; Alt maa gjøres, intet (m)Mindre.
(?)Se, Tidens Kræft er »Arbejdets Fordeling«,
og det er den som slaar alt Helt ihjæl;
En (pløjer Hav) sørger for sin Bug, En (sørger) for (vor) sin Sjæl,
En for (vor) sin Lærdom — en for (vor) sin Forkjæling.

Se derfor er vor Slægt i Dyndet sunken,
(og) thi Trællen higer ej mod Løftets Land,
han lusker gjennem Livet lam og lunken,
og havner hvor det helst sig falde kan.
Sig, hvor er den, som vil og tror og ser,
som slaar for samme Maal hvorfor han brænder?
Jeg ser ej Mennesker paa Jorden mer;
jeg ser kun Fødder, Hoveder og Hænder!

Det var en Stund før Presten samled Ord
for Svaret, som laa gjærende i Barmen;
en Feberglød ham opp i Kinden foer;
han hvisked, mens han greb sin Ven om Armen:
»Ja, jeg har Kaldet; men till spredte Tider;
som Maanen voxer det og tager af;
jeg vugges opp og ned, som Skib paa Hav;
i Strid jeg beder og i Bøn jeg strider.

Men jeg vil sejre; først i eget indre,
saa over Brødrene paa Jordens Kreds;
jeg tør ej prutte; jeg er ej tillfreds
med noget; alt maa gjøres, intet mindre.
Se, Tidens Kræft er Arbejdets Fordeling;
den ætser alt, hvad der er helt, ihjæl; —
en sørger for sin Bug, en for sin Sjæl,
en for sin Lærdom, en for sin Forkjæling.

Se, derfor er vor Slægt i Dyndet sunken.
Thi Trællen higer nok mod Løftets Land,
men lusker gjennem Livet, lam og lunken,
og havner hvor det helst sig falde kan.
Sig, hvor er den, som vil og tror og ser, —
som slaar for samme Maal, hvorfor han brænder?
Jeg ser ej Mennesker paa Jorden mer;
jeg ser kun Maver, Hoveder og Hænder.

823 se B 22, 14-15. 824 B 220, 32-33. 835 B 26, 13-14.

Men det var Mennesker, som Herren skabte;
det var til Mennesker at (Herren) Kristus kom;
thi det var Mennesker, som var fortabte
og skulde kjøbes (fri) løs fra Lovens Dom.
Nu ligger fast i Grus det store Værk;
still dig paa Tinden, Mand, og se kun efter; —
græd, om du kan, og le, hvis du er stærk, —
og raab saa: ha, de skjønne spildte Kræfter!

Se, det (var) er Fingerpeget for min Sjæl;
grant skjønner jeg at hvad der staar tilbage,
som Livsværk for en Mand i vore Dage,
det er: paany at gjøre Slægten hel.
Mirakeltiden raader ikke længer;
Gud skaber ingen Adam mer paa Jord;
det er til Mandehjælp at (?)Herren trænger,
skal Slægten atter bringes i sit Spor.

Se, derfor vil jeg gaa i Verden ud,
og samle Lemmerne, de spredte Dele,
og skabe Mennesket, det sande Hele,
for anden Gang i Lignelse af Gud.
Og derfor har jeg Krig med dig og dine,
med Alle, ved hvis (Brøde) Vrangsyn Slægten faldt, —
som dyrked (Skjønhed) Sandhed i den enkle Mine,
mens (Skjønhed) Sandhed er i Intet uden Alt!«

Men det var Mennesker, som Herren skabte.
Det var till Mennesker, at Kristus kom; —
thi det var Mennesker, som var fortabte
og skulde kjøbes løs fra Lovens Dom. —
Nu ligger fast i Grus det store Værk; —
still dig paa Tinden, Mand, og se kun efter; —
græd om du kan, — og le, hvis du er stærk, —
og raab saa: »ha, de skjønne spildte Kræfter!«

Nu ved du Fingerpeget for min Sjæl.
Grant skjønner jeg at hvad der staar tillbage,
som Livsværk for en Mand i vore Dage,
det er, paany at gjøre Slægten hel.
Mirakeltiden raader ikke længer;
Gud skaber ingen Adam mer paa Jord;
det er till Mandehjælp at Herren trænger,
skal Slægten atter bringes i sit Spor.

Se, derfor vil jeg gaa i Verden ud,
og samle Lemmerne, de spredte Dele,
og skabe Mennesket, det sande hele,
for anden Gang i Lignelse af Gud.
Og derfor har jeg Krig med dig og dine,
med alle, ved hvis Vrangsyn Slægten faldt, —
som dyrked Sandhed i den enkle Mine,
mens Sandhed er i intet uden alt!«

---

843 se Oehlenschlägers »Nordens Guder« (»Thors Fiskeri«, næstsidste Vers). 847 se B 22, 14-15. 849 se B 26, 17. 850 se B 22, 2; 26, 8 og 26, 16. 854-855 se B 26, 15-16.

Med Øjne som en ængstet Fugl i Fælden
svam Pigen paa hans Tankers stride Flod;
det var som om hun bøjdes under Vælden
af Viljestormen i hans stærke Mod.
Men Axel rysted paa sit lyse Hoved
og svared med et Smil paa venlig Vis:
»Jeg ser, som Mand du holder, hvad du loved
som Barn, at vorde til et Verdens Ris.

Jeg mindes godt fra Skolen mangen Stund
naa[r] ind vi drømte os i Fortids Sage
med al dens Vold, dens Urett og dens Klage,
og digted vidre paa vor Kundskabs Grund;
(med) til Hjælp(ens Sværd) og Trøst du aldrig kom i Nøden;
du læmped aldrig paa de (o)Ondes Færd;
du lod det Værste ske; men efter Brøden
du stormed frem med Hævnens hvasse Sværd.

Det er det samme (stærke) Sind, som nu dig driver
(dig) til kjækkt at vende Verden opp og ned;
men (husk) vid, hvert Frø, som opp med Rod du river,
en bedre Spire kræver i sit Sted;
slukk ikke Tyristikken, skjønt den oser,
før du har (bedre Lys) Lygten tændt for Folkets (Fod,) Spor;
stryg ej af Sproget ud de gamle Gloser,
før nye Tanker kræver nye Ord.

Med Øjne som en ængstet Fugl i Fælden
svam Pigen paa hans Tankers stride Flod; —
det var som om hun bøjdes under Vælden
af Viljestormen i hans stærke Mod.
Men Ejnar rysted paa sit lyse Hoved
og svarte med et Smil paa venlig Vis:
»Jeg ser, som Mand du holder, hvad du loved
som Barn, at vorde till et Verdens Ris.

»Jeg mindes godt fra Skolen mangen Stund,
naar ind vi drømte os i Fortids Sage
med al dens Vold, dens Urett og dens Klage,
og digted vidre paa vor Kundskabs Grund; —
till Hjælp og Trøst du aldrig kom i Nøden;
du stængte aldrig for de ondes Færd;
du lod det værste ske; men efter Brøden
du stormed frem med Hævnens hvasse Sverd.

Det er det samme Sind, som nu dig driver
till vildt at vende Verden opp og ned; —
men vid, hvert Frø, som opp med Rod du river,
en bedre Spire kræver i sit Sted.
Slukk ikke Tyristikken, skjønt den oser,
før du har Lygten tændt for Folkets Spor; —
stryg ej af Sproget ud de gamle Gloser,
før nye Tanker kræver nye Ord.

880-883 B 25, 15-18.

Og husk, Ens Kald med Livets (?)Vilkaar tidt
kan staa paa krigersk Fod; Stiftskapellanen
har knapt sin Plads paa Reformatorbanen; —
hvor Fjeldet lukker, naaer ej Røsten vidt.
Forstaa mig vel; jeg ved, fra ringe Stilling
er mangen Verdenskjæmpe gaaen ud;
men dette (Land) Folk er myntet til en Skilling, —
forfalsk ej Præget, som det fik (fr) af Gud!«

Da klukked det i Præsten, lig en Latter,
der døde før den frem paa Læben rakk;
et Haanglimt om hans fine Mund sig trakk
og legte der, mens han tog Ordet atter:
»Ja, dette Folk er (dobbelt) tvedelt af Natur;
det er et (Kjæmpefolk) Storværksfolk naar Glasset klinger,
naar Sang og Tale løser Aandens Vinger
og Tanken flyver fra sit Hverdagsbur.

Det er et Folk med mageløse Minder;
det er et Folk, som var saa stort engang;
det er et Folk af Kjæmper og (Heltinder) Kjæmpinder —
naar Skalden har Bestilling paa en Sang.
Det er et Folk, (som anden Gang blev vakt) saa stærkt saa uforsagt;
det er et Folk, som knytter Haand mod Østen;
det er et Folk, som staar mod Syd paa Vagt —
naar Taleren ved Gildet hæver Røsten.

Og husk, ens Kald med Livets Vilkaar tidt
kan staa paa krigersk Fod. Stiftskapellanen
har knapt sin Plads paa Reformatorbanen; —
hvor Fjellet lukker, naaer ej Røsten vidt.
Forstaa mig vel. Jeg ved, fra ringe Stilling
er mangen Verdenskjæmpe gaaen ud; —
men dette Folk er myntet till en Skilling; —
forfalsk ej Præget, som det fik af Gud.«

Da klukked det i Presten, lig en Latter,
der døde før den frem paa Læben rakk;
et Haanglimt om hans fine Mund sig trakk
og legte der, mens han tog Ordet atter:
»Ja, dette Folk er tvedelt af Natur!
Det er et Storværksfolk naar Glasset klinger,
naar Sang og Tale løser Aandens Vinger
og Tanken flyver fra sit Hverdagsbur.

Det er et Folk med mageløse Minder;
det er et Folk, som var saa stort engang;
det er et Folk af Kæmper og Kæmpinder —
naar Skalden har Bestilling paa en Sang.
Det er et Folk, saa stærkt, saa uforsagt;
det er et Folk, som knytter Haand mod Østen;
det er et Folk, som staar mod Syd paa Vagt —
naar Taleren ved Gildet hæver Røsten.

---

887 B 56, 5-6. 890-891 B 244, 23.

Det er et Folk, hvor Hvermand er saa gjæv,
at hele Verden kan hos ham faa lære
hver herlig Egenskab, som skjænker Ære, —
hvad jo et Sandhedsvidne engang skrev.
Det er et Folk, som tryggt tror paa sin Rett
til Verdensstyrelse fra Klippekrogen,
som (?var voxed op da) tog sin Væxt mens Tidens Aand
(var) gik trætt; —
sligt er [2]vort [1]Folk — ifølge Skudsmaalsbogen.

Men klæder Tiden sig i Uvejrskofte,
og tystner Snakken for en Livsdaads Krav,
og gjælder det at svinge (Sværd Staal for Stav
og bære Slidren tom ved venstre Hofte, —
hvad er saa dette Folk, dets Mænd, dets Kvinder?
Et Folk, som har paa Magt og Evne Brist;
(da bliver det saa bitte) et Folk, som gjør sig selv saa smaat
tilsidst,
at (fast af) bag sin egen Synskreds det forsvinder.

Da (ræddes) skriger Kvinden og da viger Manden, —
da stoppes Øret til for Ærens Bud,
da nævner (de sig) vi os Fattigfolk ved Stranden,
som, Gudskelov, fik Skillingspræg af Gud.
Hvad har ved Styrkestævnet vi at gjøre?
Hvad gjælder der vel Klippesønnens Skjærv?
Han fik engang for Alle jo det Hverv
at styre Plogen og sin Skude føre.

Det er et Folk, hvor Hvermand er saa gjæv,
at hele Verden kan hos ham faa lære
hver herlig Egenskab, som skjænker Ære, —
hvad jo et Sandhedsvidne engang skrev.
Det er et Folk, som tryggt tror paa sin Rett
till Verdensstyrelse fra Klippekrogen,
som tog sin Væxt mens Tidens Aand gik træt;—
sligt Folk er vort — ifølge Skudsmaalsbogen.

Men klæder Tiden sig i Uvejrskofte,
og tystner Snakken for en Livsdaads Krav,
og gjælder det at svinge Staal for Stav
og bære Slidren tom ved venstre Hofte, —
hvad er saa dette Folk, dets Mænd, dets Kvinder?
Et Folk, som har paa hver en Evne Brist;
et Folk, som gjør sig selv saa smaat tillsidst,
at fast af egen Synskreds det forsvinder.

Da skriger Kvinden og da viger Manden;
da stoppes Øret till for Bøn og Bud;
da nævner vi os Fattigfolk ved Stranden,
som, Gudskelov, fik Skillingspræg af Gud.
Hvad har ved Styrkestævnet vi at gjøre?
Hvad gjælder der vel Klippesønnens Skjærv?
Han fik engang for alle jo det Hverv
at styre Plogen og sin Skude føre.

916-919 B 244, 10-13. 923 se B 244, 16. 924-925 B 244, 19-20. 926-927 B 244, 22-23.

(Han skal sin Frihed nyde, ej forsvare,) Hvad kan vi for at Fienden sig nærmer?
At bringe Offer er de Andres Sag;
det var til Stads kun at en uklar Sværmer
skar Splitt og Tunge i det norske Flag.
Nej, lad de store Samfunds Kinder gløde
naar (Tidens) (Verdens) Tidens Aare (svulme) flommer hed og fuld;
vi skabtes til at pløje Hav og Muld;
vor Gjerning er at svede, ej at bløde.

(Et Skridt) Ti Aar endnu, saa har vi (Sjælemørket) Folkemørket,
den klamme Halvnatt for en Dvergfloks Dont,
hvor Ingen skjelner mellem Godt og Ondt,
fordi hans Syn er dumt, hans Bryst fortørket.
Da ruger Stenkulskyen over Landet,
lig Askeregnen over Oldtids By;
men Ingen ser at Strøget er forbandet,
og Ingen rinder det ihug at fly.

Nej, tvertimod; i Gru(b)vens krumme Gange
vil Hvermand (finde) kjende sig saa hjemlig trygg(,)
og bryde Malmen under Drypvandssange,
med Pukkel paa sin Sjæl som paa sin Rygg.
Hvert Hjerteslag af Hammerslag vil døves,
hvert (Sj Hjerteskrig) Sjæleskrig af Sagbladstandens Fil;
ved Venners Ve vil intet Hjerte kløves,
ved Frænders Fald ej slukkes noget Smil.

Hvad kan vi for at Fienden sig nærmer?
At bringe Offer er de andres Sag.
Det var till Stads kun at en uklar Sværmer
skar Splitt og Tunge i det norske Flag.
Nej, lad de store Samfunds Kinder gløde
naar Tidens Aare flommer hed og fuld; —
vi skabtes till at pløje Hav og Muld;
vor Gjerning er at svede, ej at bløde.

Ti Aar endnu, saa har vi Folkemørket,
den klamme Halvnatt for en Dvergfloks Dont,
hvor Viljen vimrer mellem godt og ondt,
hvor Hvermands Syn er dumt, hans Bryst fortørket.
Da ruger Stenkulskyen over Landet,
lig Askeregnen over Oldtids By;
men ingen ser at Strøget er forbandet,
og ingen rinder det ihug at fly.

Nej, tvertimod! I Gruvens krumme Gange
vil Pusslingflokken kjende sig saa trygg,
og bryde Malmen under Drypvandssange,
med Pukkel paa sin Sjæl som paa sin Rygg.
Hvert Hjerteslag af Hammerslag vil døves,
hvert Sjæleskrig af Sagbladstandens Fil;
ved Venners Ve vil intet Hjerte kløves,
ved Frænders Fald ej slukkes noget Smil.

934-935 B 244, 31-32. 936 B 246, 5 og 105, 2. 938 B 105, 4. 939 B 108, 23. 940-41 se B 245, 6-7. 944 B 245, 8-9. 945 B 245, 14-15. 948 B 245, 17. 949 B 245, 19. 950 B 245, 18 og 245, 20. 951 B 245, 21. 953-955 se B 245, 24-27.

Og trues Troens Maane her paa Jorden
af Tvivlens Fenrisulv med Gluff og Glam, —
vil Dvergens Ættling finde det i Orden,
de(n)t er en Sag (er) for (de) Andre, ej for ham.
Han (?) hører til et Folk, kun skabt for Kiv,
men ej for Strid, for Sejr og for Berømmelse,
han nøjes med at naa, bag dette Liv,
en Smule Salighed eller lidt Fordømmelse.

Hvad rager ham de Naglespor i Hænder(,)?
(h)Hvad Dødens Angst i Olje(j)b(j)ergets Lund(,)?
(h)Hvad Blodrubinerne, (som) da Tornens (?)Tænder
bed Herrens Pande i den store Stund?
Det var jo for de Andre Kristus døde,
(det var) til dem han kom som Kjærlighedens Tolk;
kun Spanremslaget af den evige Jøde
var hvad vor Herre led for dette Folk!«

Ej Ord blev svaret. Stillt, som rædde Børn,
der (foer) gaar paa sorgløs Bærfangst gjennem Lien,
og staar med et for Bergets barske Bjørn,
stod Parret fjettret for ham midt paa Stien.
Med Øjne bundne til det vrede Skræmsel,
med kolde Hænder i hinanden klemt,
tilbage stirrende, forvildet, skræmt,
de sneg sig lydløst bort og søgte Gjemsel.

Og trues selve Troens Sol i Norden
af Tvivlens Fenris under Gluff og Glam, —
vil Dvergens Ættling finde det i Orden,
det er en Sag for andre, ej for ham.
Han hører till et Folk, kun skabt for Kiv,
men ej for Strid for Sejr og for Berømmelse, —
han nøjes med at naa, bag dette Liv,
en Smule Salighed eller lidt Fordømmelse.

Hvad rager ham de Naglespor i Hænder?
Hvad Dødens Angst i Oljebjergets Lund?
Hvad Blodrubinerne, da Tornens Tænder
bed Herrens Pande i den store Stund?
Det var jo for de andre Kristus døde;
till dem han kom som Kjærlighedens Tolk; —
kun Spanremslaget af den evige Jøde
var hvad vor Herre led for dette Folk!«

Ej Ord blev svaret. Stillt, som rædde Børn,
der gaar paa sorgløs Bærfangst gjennem Lien,
og staar med et for Bergets barske Bjørn,
stod Parret fjettret for ham midt paa Stien.
Med Øjne bundne till det vrede Skræmsel,
med kolde Hænder i hinanden klemt,
tillbage stirrende, forvildet, skræmt,
de sneg sig lydløst bort og søgte Gjemsel.

---

956 B 245, 35. 957 B 245, 34. 959 B 246, 4. 964 B 246, 17-18. 966-967 B 246, 13-14. 968 B 246, 21. 970 B 246, 22-23. 971 B 246, 25. 972-991 se B 27, 3. Parentes og 8.

De kom ham snart afsyne; (dybt de) Axel aanded,
som (om de) en der havde haardt og svarlig stridt,
h(a)un trakk sit Vejr, som en, der tungt har vaandet
sig under Nattens hemske Mareridt.
Han vilde synge; men hans Stemme svigted;
han vilde le; men da var Røsten hul;
han vilde spøge; Spøgen var en Fugl,
som flygted, da den skjønte Jægren sigted.

Saa vendte han sit Syn mod Sydens Pinie,
mod Laurbærlunden, mod Citronens Guld,
mod Sommerlivet i den varme Vigne,
mod Drueklasen, funklende og fuld. —
Med Øret kun hun fanged hvad han malte;
halvt uden Sekraft saa hun over Fjord
og havde kun til Svar de enkle Ord:
»Men saa du hvor han voxte, mens han talte!«

De kom ham snart afsyne. Ejnar aanded,
som en, der havde haardt og svarlig stridt;
hun trakk sit Vejr, som en, der tungt har vaandet
sig under Nattens hemske Mareridt.
Han vilde synge, men hans Stemme svigted; —
han vilde le, men da var Røsten hul; —
han vilde spøge, — Spøgen var en Fugl,
som flygted, da den skjønte Jægren sigted.

Saa vendte han sit Syn mod Sydens Pinje,
mod Laurbærlunden, mod Citronens Guld,
mod Sommerlivet i den varme Vigne,
mod Drueklasen funklende og fuld. —
Med Øret kun hun fanged hvad han malte;
halvt uden Sekraft saa hun over Fjord
og havde kun till Svar de enkle Ord:
»Men saa du hvor han voxte, mens han talte!«

984-988 se B 27, 17 og 28, 6. 992-993 B 28, 2den Parentes og 26. 995 B 29, 1.

TO PAA KIRKEVEJEN

Der (tales om en Jutul) er et Sagn om Trollet, som kom gaaende
(nedover Fjellet langs med Totakvand) og skulde over ved en Fjord etsteds
(han) men skræved ikke vidt nok og blev staaende
paa hundred Favne Vand. Det rakk tilknæs.
For slige Karle synes (Sluget) Stien dannet,
som bær fra Tinderne til Fjorden ned;
to Dale deler den i trende Led, —
en tre Trins Trapp fra Vidden ned til Vandet.

Gaa timevis og vend saa oppad Øjet,
og du vil tro du staar ved Bergets Fod;
men nedenfor, hvor Dalens Løb er bøjet,
du har det andet Braadyb for din Fod.
Den øvre Dal er trang og sort, skjønt sneløs,
der haster Isvansbækkene forbi,
den nedre Dal er trang og graa og træløs, —
der dør og fødes Mennesker, som vi.

KIRKEVEJENE

Der er et Sagn om Trollet, som kom gaaende
og skulde over ved en Fjord etsteds —
men skræved ikke vidt nok, og blev staaende
paa hundred Favne Vand. Det rakk tillknæs.
For slige Karle synes Stien dannet,
som bær fra Tinderne till Fjorden ned;
to Dale deler den i trende Led, —
en tre Trins Trapp fra Vidden ned till Vandet.

Gaa timevis og vend saa oppad Øjet,
og du vil tro du staar ved Bergets Rod; —
men nedenfor, hvor Dalens Løb er bøjet,
du har det andet Braadyb for din Fod.
Den øvre Dal er trang og sort, skjønt sneløs, —
der haster Isvandsbækkene forbi; —
den nedre Dal er trang og graa og træløs, —
der dør og fødes Mennesker, som vi.

Men tro kun ej du er ved Fjorden fremme
hvor spredte Sjæle (bor paa) bor som Grænseskjæll
imellem Liv paa Vang og Død paa Fjell,
hvor Sol er kold, (og) hvor Armodsdom har hjemme.
De nedre Galler maa du nedad stige;
der ser du Bygder af et andet Slags;
(de) paa favnestore Akre gulner Ax,
der (voxer Græs) modner Frugt; der (er du blandt) nede bor
de Rige.

Det var i øvre Dalen at de mødtes.
De (var) kom som Lynskyer sejlende til Slag;
de (stødte) styred sammen; der gikk Glimt og Brag
af Uvejrsstævnet, derpaa bort de stødtes.
De to tog Vejen ende nedad Bakken,
men Brand gikk langsmed Stupet; han var kjendt; —
han spændte Skræppen højere paa Nakken,
skred (f)Fod for Fod med Øjet indadvendt.

Korsdragerlykken lyste paa hans Pande.
(Ja, har du kjendt) Han svælged i den (smertelige) pinefulde
Fryd
en Sjæl kan suge af det Ord »Fortryd« —
(i Svingning) paa Sprang imellem (?) favne og forbande?
Han havde mødt den sommerglade Sanger
han havde døvet Sangen med sit Ord,
han havde vendt hans Syn fra Sol til Jord; —
(han havde øvet Ondt) (nu saa han det) han saa sit Værk
(og kræved) (nød) og vred sig i sin Anger.

Men tro kun ej du er ved Fjorden fremme,
hvor spredte Sjele bor som Grænseskjell
imellem Liv paa Vang og Død paa Fjell, —
hvor Sol er kold, hvor Armodsdom har hjemme.
De nedre Galler maa du nedad stige;
der ser du Bygder af et andet Slags;
paa favnestore Akre gulner Aks;
der modner Frugt; dernede bor de rige. —

Det var i øvre Dalen at de mødtes.
De kom som Lynskyer sejlende till Slag;
de stødte sammen; der gik Glimt og Brag
af Uvejrsstævnet, — derpaa bort de stødtes. —
De to tog Vejen ende nedad Bakken;
men Brand gik langsmed Stupet; han var kjendt;
han spændte Skræppen højere paa Nakken,
skred Fod for Fod med Øjet indad vendt.

Korsdragerlykken lyste paa hans Pande.
Han svælged i den pinefulde Fryd
en Sjæl kan suge af det Ord »fortryd« —
paa Sprang imellem favne og forbande.
Han havde mødt den sommerglade Sanger,
han havde døvet Sangen med sit Ord,
han havde vendt hans Syn fra Sol till Jord, —
han saa sit Værk og vred sig i sin Anger.

Han bredte sine Arme vidt for Vinden,
fremover sprang han saa med aaben Favn,
der brandt en Taare hed og salt paa Kinden,
han raabte som i Angst paa Ejnars Navn.
Det blev ej hørt. Og atter sagtned Farten,
og atter svaltes (Branden) *Svien i hans Blod;*
udover gik han till han stod paa Knarten,
hvor Stien vinder sig till Bergets Fod.

Langt foran og dybt nede gik de to;
men Hest og Fører var forlængst afsigte.
Hun prøvte Kloppen, der var lagt som Bro;
det lod, som han var rædd den skulde svigte.
Men over kom de og med sænkte Hoder
de skred langs Randen af det vaade Gab;
hun gik (saa tungt) *og bar som Menneskenes Moder*
(og bar) *sin Kundskabs* (Skat sin Uskylds) *Vinding, Para-*
disets Tab.

Saa blev de borte mellem Holt og Skred;
men Brand blev ved at stirre, søge, lede
fra Højden, hvor han stod, i Dalen ned;
det var sin Hjembygd, som han saa dernede.
Han kjendte Vandet, (langt) *trangt og krumt og sort,*
og Jordfaldsbakken med de magre Birke,
den runde Kirkegaard med Stentagsport,
den gamle Bro, den tjærebr(?)*edde Kirke.*

Han bredte sine Arme vidt for Vinden;
fremover sprang han saa med aaben Favn;
der brandt en Taare hed og salt paa Kinden;
han raabte, som i Angst, paa Ejnars Navn.
Det blev ej hørt. Og atter sagtned Farten,
og atter svaltes Svien i hans Blod; —
udover gik han till han stod paa Knarten,
hvor Stien vinder sig till Bergets Fod.

Langt foran og dybt nede gik de to;
men Hest og Fører var forlængst afsigte.
Hun prøvte Kloppen, der var lagt som Bro;
det lod som han var rædd den skulde svigte.
Dog over kom de, og med sænkte Hoder
de skred langs Randen af det vaade Gab; —
hun gik og bar, som Menneskenes Moder,
sin Kundskabs Vinding, Paradisets Tab.

Snart blev de borte mellem Holt og Skred;
men Brand blev ved at stirre, søge, lede
fra Højden, hvor han stod, i Dalen ned; —
det var sin Hjembyggd som han saa dernede.
Han kjendte Vandet, trangt og krumt og sort,
og Jordfaldsbakken med de magre Birke,
den runde Kirkegaard med Stentagsport,
den brustne Bro, den tjærebredde Kirke.

1049 se B 58, 7. 1050 B 58, 16. 1051-1052 se B 58, 13-14 og 17-18. 1058 og 1060 B 29, 4-5.

De spredte (Gaarde) *Grænder kjendte han igjen,*
Hver B(y)*ugt paa Vejen kunde han erindre,*
det (gamle) *røde Telthus saa han stod der end;*
dog tyktes ham at alt var blevet mindre.
Og ende ud till Fjorden Synet naar;
han saa en Jagt, som stod till Lands for Børen;
han saa en Brygge og en hvidmalt Gaard,
det var Landhandlerenkens Gaard paa Øren.

Det var hans Moders Gaard, hans Barndoms Hjem,
der var han voxet mellem Strandens Stene;
nu myldred der en Hær af Minder frem,
som før forgik i Natten af det ene.
Han skjød dem fra sig og han jog dem væk,
men atter kom de gjækkende og grinende;
»(S) *Brand, kan du huske? spurgte de ham pinende,*
hans Bryst blev trangt, han kjendte Hjemmets Skrækk.

Han kjendte Klemslen af at staa i Slægt
med noget, som laa udenfor hans eget;
hans halve Styrke var som fra ham veget
for Tyngslen under Fællesskabets Vægt.
Hvad stort han nylig vilde, blev ham fremmed,
hans Evner sygned og hans Hug blev sprød,
han kjendte sig ved Nærmelsen af Hjemmet
som Samson klippet i (e)*sin Skjøges Skjød.*

De spredte Grænder kjendte han igjen;
hver Bugt paa Vejen kunde han erindre;
det røde Telthus, saa han, stod der end;
dog tyktes ham at alt var blevet mindre.
Han saa den brede Kløft hvor Fjorden slaar;
han saa en Jagt, som stod till Lands for Børen;
han saa en Brygge og en hvidmalt Gaard; —
det var Landhandlerenkens Gaard paa Øren.

Det var hans Moders Gaard, hans Barndoms Hjem,
der var han voxet mellem Strandens Stene.
Nu myldred der en Hær af Minder frem,
som før forgik i Natten af det ene.
Han skjød dem fra sig og han jog dem væk,
men atter kom de gjækkende og grinende;
»Brand, kan du huske —?« spurgte de ham pinende; —
hans Bryst blev trangt, han kjendte Hjemmets Skrækk.

Han kjendte Klemslen af at staa i Slægt
med noget, som laa udenfor hans eget;
hans halve Styrke var som fra ham veget
for Tyngslen under Fællesskabets Vægt.
Hvad stort han nylig vilde, blev ham fremmed;
hans Evner sygned og hans Hug blev sprød;
han kjendte sig ved Nærmelsen af Hjemmet
som Samson klippet i sin Skjøges Skjød.

1063 B 30, 2. 1064 B 29, 8-9. 1067 B. 30, 1. 1068-1070 B 30 3-5. 1077 B 30, 8. 1078 B 30, 11. 1079 B 30, 14. 1080 B 30 8-9. 1081 B 30, 12-13 og 17. 1082-1083 B 30, 15-16. 1084 B 30, 19.

Han slang sig ned ved Vejen paa en Helle
og sagde halvt i Tanker halvt med Ord(,)*:*
»Det er som Drauger stod og græd ved Fjord,
det er som Trollfolk skreg fra alle Fjel(d)*le;*
ja, ja; I kan nok kjende mig igjen,
skjønt jeg er bleven stor fra sidst I saa mig;
jeg skaaret er af eders Skyldfolks Lænd;
vi er i Slægt og I vil hilse paa mig.

Se nu, hvor mørkt og koldt det blir ved Stevnet;
det trækker opp till Uvejr; det er rett;
der ude falder Regnen tung og tætt, —
nu minsker Jagten Sejl; dens Fok er revnet.
Stryg, Storm, og sval min Pande, sval min Kind;
fej Luften ren for alle Mindets Dunster,
der ligger (Gi) *Pest i dem, som ingen Kunster*
har Helsebod for uden Fjernets Vind.

Min Moders Gaard, — se, den er malet ny,
har (Pandetag) *Teglstenstag og grønne Vinduskarme*(;)*,*
men ligger (vendt) *vejrhaardt, savner Træers Ly,*
har skjelden Sol og aldrig Middagsvarme.
Der gaar hun Aar for Aar, bestandig lig
sig selv, med (Travlheds) *Rastløshedens evige Lænke paa* (,)
og skjøtter sit, og (træller) *regner, og blir rig, —*
saa rig, saa rig, at det er (koldt) *styggt at tænke paa.*

Han slang sig ned ved Vejen paa en Helle
og sagde halvt i Tanken halvt med Ord:
Det er som Drauger stod og græd ved Fjord,
det er som Trolle skreg fra alle Fjelle.
Ja, ja, — I kan vel kjende mig igjen,
skjønt jeg er bleven stor fra sidst I saa mig; —
jeg skaaren er af eders Skyldfolks Lænd;
vi er i Slægt og I vil hilse paa mig.

Se nu, hvor mørkt og koldt det blir ved Stævnet;
det trækker opp till Uvejr; det er rettt!
Der ude strømmer Regnen strid og tætt;
nu minsker Jagten Sejl; dens Fok er revnet.
Stryg, Storm, og sval min Pande, sval min Kind;
fej Luften ren for alle Mindets Dunster;
der ligger Pest i dem, som ingen Kunster
har Helsebod for uden Fjernets Vind.

Min Moders Gaard —; se, den er malet ny,
har Teglstenstag og grønne Vinduskarme, —
men ligger vejrhaardt, savner Træers Ly,
har skjelden Sol og aldrig Middagsvarme.
Der gaar hun Aar for Aar, bestandig lig
sig selv, med Rastløshedens evige Lænke paa,
og skjøtter sit og regner og blir rig, —
saa rig, saa rig, at det er styggt at tænke paa.

Med et han lo, men bittert, som i Graad,
idet han Øjet langsmed Lien sænkte;
hans Røst lød dæmpet, kort og hvass og kaad,
mens halvt som drømmende han halvlydt tænkte:
Se, der er Nøddeskogen. Den har Minder!
Der saa jeg første Gang det norske Mod;
der saa jeg første Gang det norske Blod,
og Maaden hvorfor det i vor Tid rinder.

Det var den klare Høstdag; godt jeg husker
hvor Haslen stod og rasled brun og gul;
paa Rognen hang de (br) *røde Bær i Dusker —*
og hvilken Mylder, hvilken Sang af Fugl!
Vi var paa Hjemvejen alt; jeg var den sidste;
højt hang en Hams, og den var svær at naa(e)*;*
da hørte jeg som Knas i tørre Kviste,
jeg hørte Trin, — det var en Mand jeg saa.

Han gik og bar en Øx indunder Trøjen,
ved hvert et Steg han glytted bag sin Rygg,
saa seg han ned, som magtløs efter Møjen,
om lidt saa stod han opp og tyktes trygg.
Han lagde Øxen paa en vindfældt Stamme
og (tog og) *trakk af Lommen opp en Klud, et Baand —*
og skotted atter rundt, og i det samme
han hugg en Finger af sin højre Haand.

Med et han lo, men bittert, som i Graad,
idet han Øjet langsmed Liden sænkte; —
hans Røst lød dæmpet, kort og hvass og kaad,
mens halvt som drømmende han halvlydt tænkte:
»Se, der er Nøddeskogen. Den har Minder!
Der saa jeg første Gang det norske Mod;
der saa jeg første Gang det norske Blod,
og Maaden, hvorpaa det i vor Tid rinder.

Det var den klare Høstdag; godt jeg husker,
hvor Haslen stod og rasled, brun og gul;
paa Rognen hang de røde Bær i Dusker, —
og hvilken Mylder, hvilken Sang af Fugl!
Vi var paa Hjemvejen alt; jeg var den sidste;
højt hang en Hams, og den var svær at naa; —
da hørte jeg som Knas i tørre Kviste,
jeg hørte Trin; det var en Mand jeg saa.

Han gik og bar en Øks indunder Trøjen;
ved hvert et Steg han glytted bag sin Rygg;
saa seg han ned, som magtløs efter Møjen;
om lidt, saa stod han opp og tyktes trygg.
Han lagde Øksen paa en vindfældt Stamme
og trakk af Lommen opp en Klud, et Baand, —
og skotted atter rundt, og i det samme
han hugg en Finger af sin højre Haand.

1109-1168 se Peer Gynt (Sl. Skr. III), S. 350 og S. 461 ff.

Jeg saa (hvor) *kun Blodet sprang;* (men saa) *jeg ved ej mere;*
jeg løb min Vej og taug med hvad jeg saa.
Men næste Morgen fulgtes jeg med flere
till Thingstad, hvor Sessionen skulde staa.
I Stuen sad Kaptejnen ved et Bord
med Foged og med Lensmand og Betjente. (—)
(1)*I Flok stod Bygdens* (Folk) *Mænd og skifted Ord;*
de hvisked om at Ufred var ivente.

Og en for en blev (?) *raabt paa blandt de unge,*
blev maalt og prøvet og blev skrevet opp;
naar det var gjort, han gik med Miner tunge
tillbage till den hjerteklemte Tropp.
Tillslutt kom en, som bar sin Haand i Klæde.
Hvor Dødens bleg han over Gulvet gik!
Han skuled ned for sig; jeg saa ham svede —
jeg kjendte ham ved første Øjeblik.

Han viste nølende sin Haand i Bindet
for dem som sad omkring det lange Bord;
han stammed noget om en Sigd, som for
i Fingren ind og skar den af till Skindet.
Han nævnte noget som var hændt i Vaade;
han stod som Billed paa en Verdens Nød,
han stod som en der løj og dog fortrød,
som Haabløsheden selv der bad om Naade.

Jeg saa kun Blodet sprang; jeg ved ej mere;
jeg løb min Vej og taug med hvad jeg saa.
Men næste Morgen fulgtes jeg med flere
till Thingstad, hvor Sessionen skulde staa.
I Stuen sad Kaptejnen ved et Bord
med Doktor, Foged, Skriver og Betjente.
I Flok stod Byggdens Mænd og skifted Ord;
de hvisked om at Ufred var ivente.

Og en for en blev raabt paa blandt de unge,
blev maalt og prøvet og blev skrevet opp;
naar det var gjort, han gik med Miner tunge
tillbage till den hjerteklemte Tropp.
Tillslutt kom en, som bar sin Haand i Klæde.
Hvor Dødens bleg han over Gulvet gik!
Han skulte ned for sig; jeg saa ham svede; —
jeg kjendte ham ved første Øjeblik.

Han viste nølende sin Haand i Bindet
for dem, som sad omkring det lange Bord;
han stammed noget om en Sigd, som foer
i Fingren ind og skar den af till Skindet;
han nævnte noget, som var hændt i Vaade;
han stod som Billed paa en Verdens Nød,
han stod som en, der løj og dog fortrød, —
som Haabløsheden selv, der bad om Naade.

Den hele Almue stimled tætt omkring;
de højned sig paa Tæer, de steg paa Krakke —
de **(bare saa)** *stod og glante* **(de) (kun de)** *glemte rent at snakke,*
og hvert et Blik traff Gutten som et Sting.
Stillt raadslog de en Stund, som sad om Bordet;
da stod Kaptejnen opp, den gamle, graa; —
(Gud fri et Land for slige« tog han) *han vilde tale men han svælgte Ordet;*
han spytted, pegte ud og sagde: »gaa!«

Og Gutten gik; **(man danned som)** *der* **(aabned)** *laged sig en Gang,*
hvor han fik slippe gjennem uden Hinder; —
saa rødt som Blodet, der fra Fingren sprang,
saa rødt var Blodets Blus(s) *nu paa hans Kinder.*
Han gik **(fra)** *fra Gaarde, længere, højt tillfjells,*
man saa fra Tunet efter ham, fortællende; —
han steg og steg, till ikke mer han skjells; —
han hørte hjemme indimellem Fjellene.

Den Gutten har jeg tænkt paa mangen Dag,
især hin 17de Mai, da Folket mødte
paa Byens Torv og gik med Sang og Flag
i Procession till Frihedsmandens Støtte.
For første Gang som Rus jeg der var med,
jeg gik imellem Ungdom frisk og spillende,
jeg kjendte noget grænseløst oppildende
i denne Folkeflod som **(faldt og)** *sang og skred.*

Den hele Almue stimled tætt omkring;
de højned sig paa Tæer, de steg paa Krakke;
de glode, glante, glemte rent at snakke,
og hvert et Blik traff Gutten som et Sting.
Stillt raadslog de en Stund, som sad om Bordet.
Da stod Kaptejnen opp, den gamle, graa; —
han vilde tale men han svælgte Ordet; —
han spytted, pegte ud og sagde »gaa!«

Og Gutten gik. Folk veg; de gjorde Gang,
hvor han fik slippe gjennem uden Hinder; —
saa rødt som Blodet, der fra Fingren sprang,
saa rødt var Blodets Bluss nu paa hans Kinder.
Han gik fragaarde, længere, højt tillfjells;
man saa fra Tunet efter ham fortællende;
han steg og steg till ikke mer han skjells; —
han hørte hjemme indimellem Fjellene. —

Den Gutten har jeg tænkt paa mangen Dag; —
især hin syttende Mai, da Folket mødte
paa Byens Torv og gik med Sang og Flag
i Prosession till Frihedsmandens Støtte.
For første Gang som Rus jeg der var med;
jeg gik imellem Ungdom frisk og spillende;
jeg kjendte noget grænseløst oppildende
i denne Folkeflod, som sang og skred.

Den brede Gade var for trang for Toget,
hvert Tag var tætt besatt, hvert Vindu fuldt;
der smilte fagre Kvinder till os huldt
der blinkte Baand, (og) *der dryssed Blomster* (rigt) (blankt og) *broget.*
Kanoner (lød) *tordned,* (og) *Faner slog* (for Vinden) *og flommed,*
og Støvet flagred som en Slagdags Flor,
og Folkesangen lød, Smaagutter trommed,
og Hjerter vidned: (Det er smukt paa Jord) *dejligt er vort Nord.*

2) (De) *ja, mange tusind stod om Monumentet.*
1) *Vort Lands Fortrøstning og dets Haab i Knopp*(!), —
Stillt blev det nu; det lod som en blev ventet.
Da steg en Mand paa Støttefoden opp.
Og Raab og Haandklapp bruste som en Bølge
og Hurra (tordned) *skingred til Trompeters Skrald;*
»der er han« lød det trindt i Flok og Følge; —
det var et Folk, som hilste paa sin Skald.

Thi denne Mand var Folkets store Digter.
Lys, axelbred og stærk, foruden Hatt,
han stod ved Løven, greb om (Søjlen) *Stenen fatt,*
og mætted Mængdens Syn, som Storhed pligter.
Og da saa Bifaldskjendelsen var høstet (.)
i nye Raab og Klapp fra langs og tvers,
(han) *da løfted han sin Stemme, fyldte Brystet,*
og talte, først paa Prosa, saa paa Vers.

Den brede Gade var for trang for Toget.
Hver Tramm var tætt besatt, hvert Vindu fuldt;
der smilte fagre Kvinder till os huldt;
der blinkte Baand, der dryssed Blomster broget.
Kanoner tordned; Faner slog og flommed,
og Støvet slørte som en Slagdags Flor,
og Folkesangen lød, Smaagutter trommed,
og Hjerter vidned »dejligt er vor Nord!«

Vort Lands Fortrøstning og dets Haab i Knopp,
ja, mange tusind stod om Monumentet.
Stillt blev det nu; det lod som en blev ventet.
Da steg en Mand paa Støttefoden opp.
Og Raab og Haandklapp bruste som en Bølge,
og Hurra skingred till Trompeters Skrald;
»der er han!« lød det trindt i Flok og Følge;—
det var et Folk, som hilste paa sin Skald.

Thi denne Mand var Folkets store Digter.
Lys, akselbred og stærk, foruden Hatt,
han stod ved Løven, greb om Stenen fatt,
og mætted Mængdens Syn, som Storhed pligter.
Og da saa Bifaldskjendelsen var høstet
i nye Raab og Klapp fra langs og tvers,
da løfted han sin Stemme, fyldte Brystet,
og talte, først paa Prosa, saa paa Vers.

Først talte han om Morgensolens Brydning
i Ejdsvoldslunden efter (Seklers) *Trældoms Natt,*
saa talte han om Friheds vundne Skatt,
og saa om Dagens store Festbetydning.
Hans Øjne skinned i en fugtig Taage,
og Folkets Syn var skinnende som hans, —
det var det Skin, som vindes ved at vaage
e(n)t (Natt) *Døgn om Bollen i ubændig Dans.*

Saa talte han om Sammenhæng i Slægterne
fra før till nu; hans Tales Magt var stor;
i Ban han lyste Folkegudsfornægterne;
ud over Mængden runged disse Ord:
Det Blod, som af en Normands Aare rinder,
det er det (samme) *Blod, som af Jarl Haakons randt;*
det Blus, som brænder paa en Normands Kinder,
det Blus paa Tordengudens Kinder brandt.

Da husked jeg det Blod, som randt i Skogen,
den Kind som blussed ved det lange Bord;
et Isdryp gjennem mine Lemmer foer;
et Lyn brød Drømmen af og jeg var vaagen.
(j)*Jeg saa mig om; mon ingen vilde skratte?*
Nej tvertimod; man lytted aandeløs,
kun Mumling lød, som Vellystknurr fra Katte,
hvis Rygge stryges og hvis Hager kløes.

Først talte han om Morgensolens Brydning
i Ejdsvoldslunden efter Trældoms Natt;
saa talte han om Friheds vundne Skatt,
og saa om Dagens store Festbetydning.
Hans Øjne skinned i en fugtig Taage, —
og Mængdens Syn var skinnende som hans; —
det var det Skin, som vindes ved at vaage
et Døgn om Bollen i ubændig Dans.

Saa talte han om Sammenhæng i Slægterne
fra før till nu; hans Tales Magt var stor;
i Ban han lyste Folkegudsfornægterne;
vidt over Vrimlen runged disse Ord:
»det Blod, som af en Normands Aare rinder,
det er det Blod, som af Jarl Haakons randt;
det Bluss, som brænder paa en Normands Kinder,
det Bluss paa Tordengudens Kinder brandt!«

Da husked jeg det Blod, som randt i Skogen,
den Kind, som blussed ved det lange Bord; —
et Isdryp gjennem mine Lemmer foer;
et Lyn brød Drømmen af og jeg var vaagen.
Jeg saa mig om. Mon ingen vilde skratte?
Nej, tvertimod; man lytted aandeløs;
kun Mumling lød, som Vellystknurr fra Katte,
hvis Rygge stryges og hvis Hager kløes.

Han kildred Mængden og den lod sig kildre; —
kun jeg stod (bøjet) *knuget under Sandheds Vægt;*
jeg vidste hvorfor Blodet plejer silre
og hvorfor Kinden gløder i vor Slægt.
Jeg løb derfra, som om fra tusind Pøler
jeg skimted Djævle (glo i Dagen ud) *fejre Festens Døgn;*
(og) *men bag mig* (lød) *skreg en tusindstemmig Brøler*(,)*; —*
det var (et) *mit Folk, som* (løj sig løs fra Gud) *stempled*
Skaldens Løgn.

)(Som Ed paa Løgnen lød Trompeters Skrald,*
og Digteren steg ned, endt var hans Tale;
men Sæden, som han lagde, drysses skal
paa Prent igjen i alle Norges Dale.
Der spirer den og der den Rødder slaar;
hvad Høst kan ventes inden hundred Aar?
Naar Løgnens Fyrste taler giennem Presten,
hvorledes staar det saa vel till blandt Resten?)

Han sprang fra Hellen opp, han saa nedover
hvor Bygden laa i Skygge vaad og sort;
hans Ansigt var et Uvejr ligt, som sover,
hans Syn var ej blot strengt, men mørkt og haardt.
Han ligned Moses, denne unge Prest;
(det var) *i al det gamle Testamentes Vrede* (;)
(som brandt i Bringen, mens han saa dernede)
(med Harm han saa ifra sit høje)
han stod som Herrens Ørn og saa dernede
sit Folk i Ørknen holde Guldkalvsfest.

---

*)Hele dette Vers er overstreget.

Han kildred Mængden og den lod sig kildre; —
kun jeg stod knuget under Sandheds Vægt;
jeg vidste hvorfor Blodet plejer silre,
og hvorfor Kinden gløder i vor Slægt.
Jeg løb derfra, som om fra tusind Pøler
jeg skimted Djævle fejre Festens Døgn;
men bag mig skreg en tusindmundet Brøler; —
det var mit Folk, som stempled Skaldens Løgn!«

*)[Som Ed paa Løgnen lød Trompeters Skrald,
og Digteren steg ned, endt var hans Tale;
men Sæden, som han lagde, drysses skal
paa Prent igjen i alle Norges Dale.
Der spirer den og der den Rødder slaar;
hvad Høst kan ventes inden hundred Aar?
Naar Løgnens Fyrste taler giennem Presten,
hvorledes staar det saa vel till blandt Resten?]

Han sprang fra Hellen opp; han saa nedover,
hvor Byggden laa i Skygge vaad og sort;
hans Ansigt var et Uvejr ligt, som sover;
hans Syn var ej blot strengt, men mørkt og haardt.
Han ligned Moses, denne unge Prest; —
i all det gamle Testamentes Vrede
han stod som Herrens Ørn og saa dernede
sit Folk i Ørknen holde Guldkalvsfest.

*)Dette Vers findes ikke i Trykmanuskriptet.

Med et der strøg et Solskjær over Panden;
de(t)n lysned og de(t)n (voksed og det lo) *glatted sig till Ro.*
Han saa en Baad som lagde ud fra Stranden,
og (ude) *borte bagom Odden saa han to,*
snart saa han ti, som ind mod Oset gled;
og langsmed Vejene var Liv og Virke;
der vandred Flok paa Flok, og alle skred
mod samme Maal, mod Bygdens gamle Kirke.

Det var ved Kirketid. Hans Syn sig sænkte
mod denne underlige stille Færd;
og dæmpet fra hans Bryst de Ord sig trængte:
»Hvad er for Herren disse Sjæles Værd?
Vidt over Jord er nu de hellige Timer,
der peger tusind Tempelspir mod Sky
der bruser Orglers Flugt, der Klokker kimer,
der kalder Messesang till Fredens Ly.

Der er der Solskin; der er højt till Himlen,
derude gnider Aand mod Aand sig blank,
der former Tankens Ler sig till en Hank,
som løfter hver en enkelt over Vrimlen.
Der daler Engle, stærke, store, stille,
og byder sig at bære Slægtens Bud;
der er det dog fremkommeligt till Gud;
de(r)t gjælder kun at vaage og at ville.

Dog, atter strøg et Solskjær over Panden;
den lysned og den glatted sig till Ro.
Han saa en Baad, som lagde ud fra Stranden, —
og borte bagom Odden saa han to.
Snart saa han ti, som ind mod Oset gled,
og langsmed Vejene var Liv og Virke;
der vandred Flok paa Flok, og alle skred
mod samme Maal, mod Byggdens gamle Kirke.

Det var ved Kirketid. Hans Syn sig sænkte
mod denne underlige stille Færd,
og dæmpet fra hans Bryst de Ord sig trængte:
Hvad er for Herren disse Sjæles Værd?
Vidt over Jord er nu de hellige Timer;
der peger tusind Tempelspir mod Sky;
der bruser Orglers Flugt; der Klokker kimer;
der kalder Messesang till Fredens Ly.

Der er der Solskin; der er højt till Himlen;
derude gnider Aand mod Aand sig blank;
der former Tankens Malm sig till en Hank,
som løfter hver en enkelt over Vrimlen.
Der daler Engle, store, stærke, stille,
og byder sig at bære Slægtens Bud; —
der er det dog fremkommeligt till Gud.
Det gjælder kun at vaage og at ville.

1258 B 30, 20. 1259-1260 B 30, 22 og 26. 1265-1268 se B 73, 18 og 21-23.

Men her. Se Kirken med sit Spaanværks Tjeld;
ej Taarn, ej Spir, ej Kors mod Højden peger,
ej Klokker kalder, intet Orgel leger,
og klemt den ligger mellem Fjell og Fjell.
Hvor Himmelstrimen snevres ind af Skavler;
hvor Taagen trykker paa den mørke Hej;
men endda se, hvor Menigheden kravler
og kryr og myldrer efter Kirkevej.

De stille Folk vil ogsaa være med
at blande Røster ind i Verdenskoret(;).
Hvad gav Gud Herren dem at løftes ved(,)?
Hvad Due skikked han till dem med Ordet?
Hvad fik de udenfor det nøgne Liv?
Hvad maner dem till Pris og Takkebønner?
Han bød, han talte ud sit strenge Bliv,
og Folket blev — Elendighedens Sønner.

Et gad jeg vide. Dersom hele Slægten
gik under just da (?) Frelsens Stund var nær,
og disse leved kun, mon Syndevægten
var tagen bort med Blod, som nu den er?
Mon Herren havde sendt sin Søn till disse;
mon Korsets Strid for disse faa var stridt, —
saa stor en Løsning (?) givet for saa lidt?
— jeg tror, jeg tror, han havde det tillvisse!

Men her. Se Kirken med sit Spaanværks Tjeld.
Ej Taarn, ej Spir, ej Kors mod Højden peger;
ej Klokker kalder; intet Orgel leger,
og klemt den ligger mellem Fjell og Fjell.
Hvor Himmelstrimen snævres ind af Skavler!
Hvor Taagen trykker paa den mørke Hej!
Men endda se, hvor Menigheden kravler
og kryr og myldrer efter Kirkevej.

De stille Folk vil ogsaa være med
at blande Røster ind i Verdenskoret.
Hvad gav Gud Herren dem at løftes ved?
Hvad Due skikked han till dem med Ordet?
Hvad fik de udenfor det nøgne Liv?
Hvad maner dem till Pris og Takkebønner?
Han bød, han talte ud sit strenge Bliv,
og Folket blev — Elendighedens Sønner.

Et gad jeg vide. Dersom hele Slægten
gik under just som Frelsens Stund var nær,
og disse spartes kun, — mon Syndevægten
var tagen bort med Blod, som nu den er?
Mon Herren havde sendt sin Søn till disse?
Mon Korsets Strid for disse faa var stridt, —
saa stor en Løsning givet for saa lidt?
Jeg tror, jeg tror han havde det tillvisse!«

Han hasted fremad for at naa derned,
men i det samme hopped ud paa Stien
en liden Sten; den trilled og den skred
till den blev liggende langt nedi Liden.
Han skotted opp; der stod en ragget Hund
og saa paa ham med Ører spidse spændte, —
og lige bag (for) *ved Hunden stod en Jente,*
som lo og holdt et Klæde for sin Mund.

Hun tyktes halvvejs voksen, halvejs Barn,
varmblodig, frisk og længselsfuld og fyldig,
uredig med sig selv, knappt fuldt uskyldig,
men vildsomt anende, skjønt uerfarn.
Hun stod som om hun gjønte gjennem Taarer,
hun aanded, som hun bar paa Lyst og Ve;
gulbrun var Huden; det var lett at se,
*at der fl*ø*d Taterblod i hendes Aarer.*

Hun havde Haaret klippet som en Gut;
dybt under Panden laa de sorte Øjne,
som saa paa Presten stivt og uafbrudt,
saa sælsomt lokkende og dog forfløjne.
Den korte Stakk slog blaffende om (Knæerne) *Benene*
og hendes (Ben) *Fod var snørt i Skind og Baand*
hun (holdt) *bar et Bukkehorn i højre Haand;*
(en) *der stod en Buske bag; hun holdt i Grenene.*

Han hasted fremad for at naa derned;
men i det samme hopped ud paa Stien
en liden Sten; den trilled og den skred,
till den blev liggende langt nedi Lien.
Han skotted opp; — der stod en ragget Hund
og saa paa ham med Ører spidse, spændte, —
og lige bag ved Hunden stod en Jente,
som lo og holdt et Klæde for sin Mund.

Hun tyktes halvvejs voksen, halvvejs Barn,
varmblodig, frisk og længselsfuld og fyldig,
uredig med sig selv, knappt fuldt uskyldig,
men vildsomt anende, skjønt uerfarn.
Hun stod, som om hun gjønte gjennem Taarer,
hun aanded som hun bar paa Lyst og Ve;
gulbrun var Huden; det var lett at se,
at der sprang Taterblod i slige Aarer.

Hun havde Haaret klippet som en Gut.
Dybt under Panden laa de sorte Øjne,
som saa paa Presten stivt og uafbrudt,
saa sælsomt lokkende og dog forfløjne.
Den korte Stakk slog blaffende om Benene,
og hendes Fod var snørt i Skind og Baand;
hun bar et Bukkehorn i højre Haand;
der stod en Buske bag; hun holdt i Grenene.

1302-1304 B 31, 1ste Parentes. 1323 B 50, 7.

Forundret, som det Barn der nylig fødtes,
hun stirred ned, og Prestens Syn bar opp;
saa gik der skiftvis mellem Sti og Topp
to Spørgsmaal uden Ord som (t)midtvejs mødtes.
Men saa (fik) vandt Presten Mæle; med et Nik
(og) han spurgte mildt »Guds Fred, hvor(hen)langt
gaar Vejen?«
Forskræmt hun skreg, som truffen af et Stik;
hun slapp den Gren hun holdt og kløv i Hejen.

Hun gav ej Svar, hun bare kløv og (?) kløv;
han hørte Smaasten rasle, Lyngen knirke,
højt oppe stod hun stille; kold og sløv
hun saa paa ham og raabte ned: »Till Kirke!«
(Og atter) Paa nyt steg[2] hun[1], steg højere endnu,
og endda højere; saa stod hun atter,
(med) holdt Haanden hul for Mund; »till Kirke, du!«
hun raabte ned, men denne Gang med Latter.

Hun steg till hun blev borte bag en Flig
af Bræen som hang udfor, kold og kornet.
»till Kirke!« raabtes der som i et Skrig,
men denne Gang (kom Raabet) hun raabte gjennem Hornet.
»Till Kirke!« raabte (det) hun, snart her, snart der,
men altid højere og længer borte,
snart mellem Bræerne snart bag de sorte
grusklædte Nuters Flok, som Vidden bær.

Forundret, som det Barn der nylig fødtes,
hun stirred ned og Prestens Syn bar opp;
saa gik der skiftvis mellem Sti og Topp
to Spørgsmaal uden Ord, som midtvejs mødtes.
Dog, snart vandt Præsten Mæle; med et Nik
han spurgte mildt »Guds Fred, — hvorlangt gaar Vejen?«
Men Jenten skreg som truffen af et Stik;
hun slapp den Gren hun holdt, og kløv i Hejen.

Hun gav ej Svar, hun bare kløv og kløv;
han hørte Smaasten rasle, Lyngen knirke.
Højt oppe stod hun stille. Kold og sløv
hun saa paa ham og raabte ned »till Kirke!«
Paa nyt hun steg, — steg højere endnu,
og endda højere; — saa stod hun atter,
holdt Haanden hul for Mund, — »till Kirke, du!«
hun raabte ned, men denne Gang med Latter.

Hun steg till hun blev borte bag en Flig
af Bræen, som hang udfor, kold og kornet.
»Till Kirke!« raabtes der som i et Skrig,
men denne Gang kom Raabet gjennem Hornet.
»Till Kirke« raabte hun, snart her, snart der,
men altid højere og længer borte,
snart mellem Bræerne, snart bag de sorte
grusklædte Nuters Flok, som Vidden bær.

1330 B 32, 9. 1336 B 32, 10.

*»Till Kirke!« raabte Jenten, snart med Mund,
snart gjennem Horn, i Haand, snart gjennem begge —
det ljomed vidt udover Dalens Bund,
det slog som Gjenlyd fra de nordre Vægge.
»Till Kirke« runged det snart som en Sang,
snart som en Latter, snart som fjerne Klokker;
snart lød det som et Skrig og snart det klang
som naar en Slaatt i Ødemarken lokker.*

*Det var som noget frøs i Prestens Blod.
Stillt stod han længe stirrende og lyttende,
mens Røsten rulled skiftende og flyttende,
snart bag ham, snart fra Siden, snart imod.
»Till Kirke« sagde hun; men dybt i Dalen
laa Kirken under ham, og hun steg opp.
Hvor langt? Hvor hen? Ind mellem Tind og Topp,
bort mellem Støtterne i Højfjellssalen.*

*Og dog till Kirke? Kirke? Uvisst blinkte
et Navn som Lynskjær i hans Minders Natt;
det kom, det* (svandt) *veg, det hvissled og det vinkte,
det* (sprang) (veg) *glapp paa Tungen, men han fik det fatt.
Først lød det ham saa underligt, saa fremmed;
men mer og mere tog det kjendte Trækk;
tillslutt strøg alle Tidens Taager væk
og Navnet stod der skarpt i Lys af Hjemmet.*

»Till Kirke« raabte Jenten, snart med Mund,
snart gjennem Horn, i Haand, snart gjennem begge;
det ljomed vidt udover Dalens Bund,
det slog som Gjenlyd fra de nordre Vægge.
»Till Kirke runged det, snart som en Sang,
snart som en Latter, snart som fjerne Klokker;
snart lød det som et Skrig, og snart det klang
som naar en Slaatt i Ødemarken lokker.

Det var som noget frøs i Prestens Blod.
Stillt stod han længe stirrende og lyttende,
mens Røsten rulled, skiftende og flyttende,
snart bag ham, snart fra Siden, snart imod.
Till Kirke skulde hun; men dybt i Dalen
laa Kirken under ham; og hun steg opp.
Hvor langt? Hvor hen? Ind mellem Tind og Topp;
bort mellem Støtterne i Højfjellssalen.

Og dog till Kirke! Kirke? Uvisst blinkte
et Navn som Lynskjær i hans Minders Natt;
det kom, det veg, det hvissled og det vinkte,
det glapp paa Tungen; men han fik det fatt.
Først lød det ham saa underligt, saa fremmed;
men mer og mere tog det kjendte Trækk;
tillslutt strøg alle Tidens Taager væk,
og Navnet stod der skarpt i Lys af Hjemmet.

1361-1364 se B 33, 8-9.

Han kom ihug en Afdal langt derinde,
hvor Vidden hviler under frossen Sne;
den er en Revne mellem Tagg og Tinde
med Halvloft over, (byggt) *spændt af Skavl og Bræ.*
Igjennem Dalen gaar e(t)*n leret Elv;*
et Fjellvand ligger der med sortblaa Skygger; } 2
(af) *I Frost* (af) *i Tø* (af) *i Fygvejr Vintren bygger*
udover Væggen ludende (et) *hint Hvælv.* } 1

Tidt Hvælvet halvvejs over Dalen naaer;
det skyder sig saa yderligt, saa bristende;
Isbækken tærer hulende og listende,
men Skavlen øger sig fra Aar til Aar.
(d)*Dog, kommer saa engang en solvarm Sommer,*
da brister Viddens Værk med Brag og Bram(,)*m,*
da (bugner) *vokser Bækken, Elven slaar og flommer,*
og Skavlen brækker paa den bratte Kamm.

De(n)*t* (Fod) *Lag, som bar den, bort som Isdrypp skylles,*
og Drøn og Revner varsler om dens Fald;
et Blaff, en Snerøg, — saa et Brøl, et Skrald,
og Skredet gaar og hele Dalen fyldes.
E(n)*t Tordenslag, et Rifleskud er nok,*
naar Bræen hænger i sit skjøre Belte;
og gjennem mange Aar maa Elven velte
sig frem i Dybet under lukket Laag.

Han kom ihug en Afdal langt derinde,
hvor Vidden hviler under frossen Sne;
den er en Revne mellem Tagg og Tinde,
med Halvloft over, spændt af Skavl og Bræ.
I Frost, i Tø, i Fygvejr Vintren bygger
udover Væggen ludende hint Hvælv; —
igjennem Dalen gaar en leret Elv;
et Fjellvand ligger der med sortblaa Skygger.

Tidt Hvælvet halvvejs over Dalen naaer;
det skyder sig saa yderligt, saa bristende;
Isbækken tærer hulende og listende;
men Skavlen øger sig fra Aar till Aar.
Dog, kommer saa engang en solvarm Sommer,
da brister Viddens Værk med Brag og Bramm;
da vokser Bækken, Elven slaar og flommer,
og Skavlen brækker paa den bratte Kamm.

Det Lag, som bar den, bort som Isdryp skylles,
og Drøn og Revner varsler om dens Fald;
et Blaff, en Snerøg, — saa et Brøl, et Skrald,
og Skredet gaar og hele Dalen fyldes.
Et Tordenslag, et Rifleskud er nok,
naar Bræen hænger i sit skjøre Belte, —
og gjennem mange Aar maa Elven velte
sig frem i Dybet under lukket Laag.

1373 B 33, 14-15. 1374-1378 B 34, 2-4. 1380 B 34, 1. 1384 B 34, 2. 1393 B 34, 9.

Han kom ihug fra den (Tid) *gang han var liden*
et sælsomt Fund, som blev for Dagen bragt.
(En Mand var engang gaaen tillfjels) *Langt opp i Tiden foer en Mand paa Jagt,*
og ingen havde set og spurgt ham siden.
(?) *Han havde jaget Ren etsteds derinde,*
et Skud blev løsnet og der gik et Skred;
man nævnte endnu baade Tid og Sted,
skjønt Sagen selv var hændt før Mandeminde.

Nær hundred Aar derefter fandt de Skytten,
den knuste Renflok og det truffne Dyr;
hans Rifle, Kuglepungen, Jægerhytten, —
alt kom for Dagen paa den frosne Myr.
Saa skulde smaa og store se paa Fundet;
han kom ihug, at han fik følge med.
Nu husked han, trods Tiden som var rundet,
hvad Folket kaldte dette hemske Sted.

Iskirken kaldtes det. Der (gik) *bar en Sti*
did opp højt over ham langs Bergveggskrenten,
og den, som vil derind, (gik) *maa her forbi, —*
men lige her forbi gik netop Jenten.
Iskirken gik hun till; et Pust fra Bræen,
et Gufs af Snerøg og af Isslagsvejr
han tyktes kjende da hun stod ham nær;
hun kom fra Sneen og hun gik till Sneen.

Han kom ihug, fra dengang han var liden,
et sælsomt Fund, som blev for Dagen bragt.
Langt opp i Tiden foer en Mand paa Jagt,
og ingen havde set og spurgt ham siden.
Han havde jaget Ren etsteds derinde;
et Skud blev løsnet og der gik et Skred; —
man nævnte endnu baade Tid og Sted,
skjønt Sagen selv var hændt før Mandeminde.

Nær hundred Aar derefter fandt de Skytten.
Den knuste Renflok og det truffne Dyr,
hans Rifle, Kuglepungen, Jægerhytten, —
alt kom for Dagen paa den frosne Myr.
Saa skulde smaa og store se paa Fundet;
han kom ihug at han fik følge med.
Nu husked han, trods Tiden, som var rundet,
hvad Folket kaldte dette hemske Sted.

Iskirken kaldtes det. Der bar en Sti
did opp højt over ham langs Bergvæggskrenten, —
og den, som vil derind, maa her forbi; —
men lige her forbi gik netop Jenten.
Iskirken gik hun till. Et Pust fra Bræen,
et Gufs af Snerøg og af Isslagsvejr
han tyktes kjende da hun stod ham nær.
Hun kom fra Sneen og hun gik till Sneen.

1405-1406 B 34, 10-12. 1413 B 33, 16.

Alt stod for ham i Skjær af denne Kulde.
Han saa sin Hjembyggds Liv, dens Døs, dens Kamp,
som gjennem Sløret af en Rimfrosts Damp;
og det var tvers igjennem den han skulde.
Han ønsked sig en Hest, gad stryge jagende
hver Grænd, hver Gaard forbi, men mest sin Moers,
gad intet høre uden Gnisten spragende
bag Hestens Hovslag, (paa hans Flugt) — *og saa* (frem)
bent tillfjords.

Ombord, ombord! Hvem lukker sig vel inde
naa[r] Verden ligger for ham fri og flak?
Hvem (bryder) *sprænger Sten* (af) *i Ødemarken brak,*
naar der er odlet Pløjeland at finde?
Hvem planter Kjærner for at høste Frugt,
naar der er Ungtræer nok, som snart har Aldren(;)*?*
(h)*Hvem skriger Struben hæs i Døgnværksskvaldren,*
naar han har Syners Lys og Tankers Flugt?

Hvem sælger Livets Gjerning for saa lidt?
Han husked Ejnars Ord: Stiftskapellanen
har knapt sin Plads paa Reformatorbanen;
hvor Fjellet lukker, naaer ej Røsten vidt!
Saa ud af Fjellene og ind i Dagen!
Han højned sig, skjød Rygg, hans Hug var stærk;
Vorherre sad og vented paa hans Værk. —
At gjøre Slægten hel, det var jo Sagen.

Alt stod for ham i Skjær af denne Kulde.
Han saa sin Hjembyggds Liv, dens Døs, dens Kamp,
som gjennem Sløret af en Rimfrosts Damp;
og det var tvers igjennem den, han skulde.
Han ønsked sig en Hest, gad stryge jagende
hver Grænd, hver Gaard forbi, men mest sin Moers, —
gad intet høre, uden Gnisten spragende
bag Hestens Hovslag, — og saa bent tillfjords.

Ombord, ombord! Hvem lukker sig vel inde,
naar Verden ligger for ham fri og flakk?
Hvem sprænger Sten i Ødemarken brakk,
naar der er odlet Pløjeland at finde?
Hvem planter Kjærner for at høste Frugt,
naar der er Ungtræer nok, som snart har Aldren?
Hvem skriger Struben hæs i Døgnværkskvaldren,
naar han har Syners Lys og Tankers Flugt?

Hvem sælger Livets Gjerning for saa lidt?
Han husked Ejnars Ord: Stiftskapellanen
har knappt sin Plads paa Reformatorbanen;
hvor Fjellet lukker, naaer ej Røsten vidt!
Saa ud af Fjellene og ind i Dagen!
Han højned sig, skjød Rygg, hans Hug var stærk;
Vorherre sad og vented paa hans Værk. —
At gjøre Slægten hel, det var jo Sagen.

1421-1423 se B 61, 22-24. 1429-1436 B 56, 9-16. 1440 B 56, 5-6

Han saa ej Folket vimre for sin Fod;
hans Langsyn fæsted sig mod højere Baner;
han saa et Storværkstog med Sang og Faner,
med Sejren efter Offer, Fald og Blod.
Med al den Magt, en ensom Sjæl kan eje,
han higed udenfor sit trange Hjem;
der saa han Skimt af sine Kirkeveje,
lig Solskin udenfor en (Dør) *Glugg paaklemm.*

Hvad ragte ham hin Kirkegjæst i Sneen;
de to som valgte Glædens Kirkegang,
den Flok, som krøb i Dalen dyb og trang?
Hvad han skal læge er jo Verdensveen.
For alle er det jo hans Røst skal tone.
Han gik saa stolt, som Værket alt var gjort, —
saa (stolt) *stor, som om han bar en Tornekrone.*
Da saa han opp(;). (–) (h)*Han stod ved Kirkens Port.*

Han saa ej Folket vimre for sin Fod;
hans Langsyn fæsted sig mod højre Baner;
han saa et Storværkstog med Sang og Faner,
med Sejren efter Offer, Fald og Blod.
Med al den Magt, en ensom Sjæl kan eje,
han higed udenfor sit trange Hjem;
der saa han Skimt af sine Kirkeveje,
lig Solskin udenfor en Dør paaklem.

Hvad ragte ham hin Kirkegjæst i Sneen, —
de to, som valgte Glædens Kirkegang, —
den Flok, som krøb i Dalen dyb og trang?
Hvad han skal læge, er jo Verdensveen!
For alle er det jo hans Røst skal tone.
Han gik saa stolt, som Værket alt var gjort, —
saa stor, som om han bar en Tornekrone.
Da saa han opp. Han stod ved Kirkens Port.

1447 se B 73, 20 og 22. 1453 se B 35, 15. 1454-1455 se B 35, 19-21.

VED KIRKEN.

Der gives mangen Byggd langs Norges **(Strand)** *Led,*
hvor Livet er at sulte till man drukner,
hvor hele Slægter slider till de slukner,
som Faers og Farfars Slægt, i Flom og Skred.
Der findes mangen Almue, som fik Rum
paa engang i en Stormands Drengestue;
mangt Gudshus finds, hvor Loftet vilde kue
hver Rygg, som ej af Nød var bøjet krum.

Slig **(Dal)** *Byggd var denne; slig*(t) *var* **(Folket her)** *Kirken med,*
(Og slig var Kirken. Engang opp i Tiden) *dens Taarn strøg Stormen af, nu stod den kollet,*
dens malte Vægge havde Regnen skoldet,
dens Snittværk havde Vejret smuldret **(af)** *ned.*
Den gamle Dørkarms Slanger og dens Ranker
var knappt at skimte under Tjærens Lag,
og Dragerne, som fordum bar dens Tag
var byttet om med Stiver eller Planker.

*)[VED KIRKEN]

[Der gives mangen Byggd langs Norges Led,
hvor Livet er at sulte till man drukner,
hvor hele Slægter slider till de slukner,
som Faers og Farfars Slægt, i Flom og Skred.
Der findes mangen Almue, som fik Rum
paa engang i en Stormands Drengestue;
mangt Gudshus finds, hvor Loftet vilde kue
hver Rygg, som ej af Nød var bøjet krum.]

[Slig Byggd var denne; slig var Kirken med,
dens Taarn strøg Stormen af, nu stod den kollet,
dens malte Vægge havde Regnen skoldet,
dens Snittværk havde Vejret smuldret ned.
Den gamle Dørkarms Slanger og dens Ranker
var knappt at skimte under Tjærens Lag,
og Dragerne, som fordum bar dens Tag
var byttet om med Stiver eller Planker.]

---

*)Denne Sang foreligger kun i en Bearbejdelse, den i Manuskript II indeholdte rettede Renskrift.

I Bakkeheldet var en hegnet Kreds
hvor Bygdens Børn og Kvinder laa begravet;
(m)*Mandsligene laa alle andresteds,*
endel i Urden og endel i Havet.
Slett var den skjøttet, denne hellige Jord;
men Porten tyded paa en tænksom Grunder;
thi den var hvælvet, rummelig og stor,
som o(g)*m den brede Vej gik herindunder.*

Her var det Tidens Fødselshjælper stod.
Han lytted; stillt var alt, som hos de døde;
ej Sang ej Messe suste ham imøde;
han greb i Klinken; Laasen holdt imod.
Stængt var det lille Gudshus; ingen Degn
i Koret læste, Ordet blev ej tolket;
saa steg han over Kirkegaardens Hegn;
men ogsaa der var øde; — hvor var Folket?

Han lytted; Luften dirred tung og lummer;
dog var der noget som dens Stillhed skar;
snart hørte han et Raab og snart et Svar;
snart nævntes der et Navn og snart et Nummer.
Det kom som bagfra Kirken. Did han gik;
nu lød det nærved; han steg over Skillet;
der stod han højt og frit; der traf hans Blik
i Bakken nedenfor et sælsomt Billed.

[I Bakkeheldet var en hegnet Kreds
hvor Bygdens Børn og Kvinder laa begravet;
Mandsligene laa alle andresteds,
endel i Urden og endel i Havet.
Slett var den skjøttet, denne hellige Jord;
men Porten tyded paa en tænksom Grunder;
thi den var hvælvet, rummelig og stor,
som om den brede Vej gik herindunder.]

[Her var det Tidens Fødselshjælper stod.
Han lytted; stillt var alt, som hos de døde;
ej Sang ej Messe suste ham imøde;
han greb i Klinken; Laasen holdt imod.
Stængt var det lille Gudshus; ingen Degn
i Koret læste, Ordet blev ej tolket;
saa steg han over Kirkegaardens Hegn;
men ogsaa der var øde; — hvor var Folket?]

[Han lytted; Luften dirred tung og lummer;
dog var der noget som dens Stillhed skar;
snart hørte han et Raab og snart et Svar;
snart nævntes der et Navn og snart et Nummer.
Det kom som bagfra Kirken. Did han gik;
nu lød det nærved; han steg over Skillet;
der stod han højt og frit; der traf hans Blik
i Bakken nedenfor et sælsomt Billed.]

De(r)t (stod det) røde Telthus stod hvor Elven rinder
i Bugtning om en Odde ganske nær.
De(r)n (v)hele Almue, baade Mænd og Kvinder
og Børn var samlet i en Klynge her.
De ligned mindre levende end døde;
den sunkne Tinding, Øjets blygraa Ring,
de hæse Røster raabte ham imøde(,)
at det var Hungeren som her holdt Thing.

Det var den gamle Sang, som aldrig ender;
et Uaar, saa en Vinter uden Brød;
en Vaar med tomme Munde, tomme Hænder, —
og saa en Sommertid med Sot og Død.
Og saa et Oppraab som till Jorden faldt,
saa Fattighjælp der ydes tvær og tvungen
et varsomt Greb i Sækken og i Pungen —
Halvmættes Skjærv till dem som savner alt.

Der sad en bykledt Fyr paa Telthustrappen;
i venstre Mundvig Merskumspiben hang,
en gammel guldbrodert Tobakspung slang,
saa tidt han vendte sig, paa Frakkeknappen.
Han tyktes være Manden for det hele;
han skrev paa Knæet, læste, raabte opp
snart en snart anden blandt den blege Tropp,
og skifted Korn og Brød i Deles Dele.

[Det røde Telthus stod hvor Elven rinder
i Bugtning om en Odde ganske nær.
Den hele Almue, baade Mænd og Kvinder
og Børn var samlet i en Klynge her.
De ligned mindre levende end døde;
den sunkne Tinding, Øjets blygraa Ring,
de hæse Røster raabte ham imøde
at det var Hungeren som her holdt Thing.]

[Det var den gamle Sang, som aldrig ender;
et Uaar, saa en Vinter uden Brød;
en Vaar med tomme Munde, tomme Hænder, —
og saa en Sommertid med Sot og Død.
Og saa et Oppraab som till Jorden faldt,
saa Fattighjælp der ydes tvær og tvungen
et varsomt Greb i Sækken og i Pungen —
Halvmættes Skjærv till dem som savner alt.]

[Der sad en byklædt Fyr paa Telthustrappen;
i venstre Mundvig Merskumspiben hang,
en gammel guldbrodert Tobakspung slang,
saa tidt han vendte sig, paa Frakkeknappen.
Han tyktes være Manden for det hele;
han skrev paa Knæet, læste, raabte opp
snart en snart anden blandt den blege Tropp,
og skifted Korn og Brød i Deles Dele.]

1518 se B 37, 2den Parentes.

Han havde Stunder midt i al sin Il
til Spas og Indfald, spøgende, forfløjne;
han saa omkring sig med et mættet Smil,
han lo(e) *med matte blanke ti*(?)*nblaa Øjne;*
de runde Kinder glindste saa velvillige,
han talte Hvermand till som Kammerat,
han havde Nik og Haandslag till adskillige —
og godt till Ungerne, alt under Prat.

»Der, Nils, er Korn og Penge; far (saa) *nu hjem,*
og hold saa Sult og Fandenskab fra Døren(!)*;*
(og) *ja sløs nu ikke, Manden min, — og glem*
at der er Brændevin at faa paa Øren!
Her, Aslak, har du dit; — afsted, dit Drog,
mæt dem som venter, æd og hold jer glade, —
men, (hør du,) *kjære Kari, — brænd hans Salmebog, —*
jeg mener den med toogfemti Blade!«

Saa lød det uden Opphør. Brød, Moral,
Korn, velment Lære fulgtes ad med Gaven;
en Mand med Guldsnor lo som han var gal,
og holdt sig, bristefærdig, over Maven.
Men i den blege Klynge var der stille,
et Krampesmil kun over Mængden strøg;
hver tog sin Del, den store som den lille,
og uden Takk han gjennem Flokken (strøg) *smøg.*

[Han havde Stunder midt i al sin Il
til Spas og Indfald, spøgende, forfløjne;
han saa omkring sig med et mættet Smil,
han lo med matte blanke tinblaa Øjne;
de runde Kinder glindste saa velvillige,
han talte Hvermand till som Kammerat,
han havde Nik og Haandslag till adskillige —
og godt till Ungerne, alt under Prat.]

[»Der, Nils, er Korn og Penge; far nu hjem,
og hold saa Sult og Fandenskab fra Døren;
ja sløs nu ikke, Manden min, — og glem
at der er Brændevin at faa paa Øren!
Her, Aslak, har du dit; — afsted, dit Drog,
mæt dem som venter, æd og hold jer glade, —
men, kjære Kari, — brænd hans Salmebog, —
jeg mener den med toogfemti Blade!«]

[Saa lød det uden Opphør. Brød, Moral,
Korn, velment Lære fulgtes ad i Gaven;
en Mand med Guldsnor lo som han var gal,
og holdt sig, bristefærdig, over Maven.
Men i den blege Klynge var der stille,
et Krampesmil kun over Mængden strøg;
hver tog sin Del, den store som den lille,
og uden Takk han gjennem Flokken smøg.]

Det var som Nøden havde udbrændt Sjælene;
det var som Viljer her ej mer fandt Ly;
det var som Haabløshedens Vægt af Bly
sig havde (fæstet) *hægtet tungt og tætt om Hælene.*
Det var som Livet var en Straffedom,
hvis haarde Mening bød at det skal leves;
det var som hver en Prutning var forgjæves,
hver Rejsning ørkesløs, hver Stræben tom.

Brand stod og saa derned; han saa sin Ven,
den unge Pige, Føreren og Hesten;
den tomme Kløv blev læsset paa igjen;
(og) *af N*(æ)*isteskræppen deltes ud just Resten.*
Saa deltes Pungens Indhold Skjærv for Skjærv,
og de som stod omkring stod stillt og stirrede,
tog hvad der blev dem rakt og gikk forvirrede,
og han paa Trappen glemte fast sit Hverv.

Dog snart han fatted sig og blinkte rundt
som om han havde Del i dette Under;
han raabte till de To: »Giv Jer kun Stunder!
gjør godt, saa det forslaar; det er jer undt!(«)
Del ud i Fingerbøl og del i Spand;
vi tar imod det største som det mindste(!)«, —
og i et saftigt Smil hans Øjne glindste,
han saa sig om, da traff hans Syn paa Brand.

[Det var som Nøden havde udbrændt Sjælene;
det var som Viljer her ej mer fandt Ly;
det var som Haabløshedens Vægt af Bly
sig havde hægtet tungt og tætt om Hælene.
Det var som Livet var en Straffedom,
hvis haarde Mening bød at det skal leves;
det var som hver en Prutning var forgjæves,
hver Rejsning ørkesløs, hver Stræben tom.]

[Brand stod og saa derned; han saa sin Ven,
den unge Pige, Føreren og Hesten;
den tomme Kløv blev læsset paa igjen;
af Nisteskræppen deltes ud just Resten.
Saa deltes Pungens Indhold Skjærv for Skjærv,
og de som stod omkring stod stillt og stirrede,
tog hvad der blev dem rakt og gikk forvirrede,
og han paa Trappen glemte fast sit Hverv.]

[Dog snart han fatted sig og blinkte rundt
som om han havde Del i dette Under;
han raabte till de To: »Giv jer kun Stunder!
gjør godt, saa det forslaar; det er jer undt!
Del ud i Fingerbøl og del i Spand;
vi tar imod det største som det mindste«, —
og i et saftigt Smil hans Øjne glindste,
han saa sig om, da traff hans Syn paa Brand.]

1562 B 39, 8-9. 1573 B 39, 4de Parentes.

Han pegte opp med Piben, nikked, lo,
og raabte »Vend jer, Godtfolk; der er flere.
jeg valgte Tiden heldigt kan I tro;
nu tør jeg bande paa I snart faar mere!(-)
Velkommen, De! Herned! Vi har det trangt!
De har vel hørt om Flommen og om Tørken?
Her sidder jeg med mine Folk i Ørken,
og mine faa smaa Fiske naaer ej langt!«

Men Brand blev staaende, kold, bleg, alvorlig;
i dette Øjeblik var Pr(æ)esten smuk;
og dog det lod som var hans Barm usaarlig
af Mængdens stille Jammer og dens Suk.
Han rysted paa sit Hoved, taug en Stund
og svarte saa »(Jeg inte) Ja jeg har (ej) Brød at give,
men før jeg gav till jer den mindste Skive,
før kasted jeg det hele for en Hund.

Hvor er det Sind hos jer, som frit tør tage?
Hvor er de(t)n (Sind) Magt (blant jer) som (frit) her tør dele ud?
Hvor er de(t)n (Sind) Aand blandt jer, som uden Klage
sig bøjer under Tugtelsen fra Gud?
Følg med; jeg har en bedre Skje(rv)nk at yde
end Vederlag for eders spildte Stræv;
kast eders Byrder af og jeg skal tyde
hvad Herrens Haand for jer paa Væggen skrev!«

[Han pegte opp med Piben, nikked, lo,
og raabte »Vend jer, Godtfolk; der er flere.
jeg valgte Tiden heldigt kan I tro;
nu tør jeg bande paa I snart faar mere!
Velkommen, De! Herned! Vi har det trangt!
De har vel hørt om Flommen og om Tørken?
Her sidder jeg med mine Folk i Ørken,
og mine faa smaa Fiske naaer ej langt!«]

[Men Brand blev staaende, kold, bleg, alvorlig;
i dette Øjeblik var Presten smuk;
og dog det lod som var hans Barm usaarlig
af Mængdens stille Jammer og dens Suk.
Han rysted paa sit Hoved, taug en Stund
og svarte saa »Ja jeg har Brød at give,
men før jeg gav till jer den mindste Skive,
før kasted jeg det hele for en Hund.]

[Hvor er det Sind hos jer, som frit tør tage?
Hvor er den Magt som her tør dele ud?
Hvor er den Aand blandt jer, som uden Klage
sig bøjer under Tugtelsen fra Gud?
Følg med; jeg har en bedre Skjenk at yde
end Vederlag for eders spildte Stræv;
kast eders Byrder af og jeg skal tyde
hvad Herrens Haand for jer paa Væggen skrev!«]

1578-1579 B 39, 18-19. 1580-1581 B 40, 2-3. 1587-1589 se B 40, 4-5.

Det var som om en Konge stod iblandt dem,
saa lydigt bøjde de sig for hans Ord,
og da han gik det var som noget bandt dem
till denne ene ubekjendtes Spor.
De lagde lydløst ned hvad der var skjænket,
de (g)*agted ej paa lidet eller stort,*
de fulgte efter ham till Kirkens Port,
i Stillhed og i sælsom Spænding lænket.

Der luktes opp; Brand steg paa Prækestolen;
de hvisked stillt blandt sig: »det er en Prest!«
Men hin, hvis Ansigt havde lyst som Solen,
stod tvær ved Døren som en ubedt Gjest.
Dødsstillt det var derinde i det skumle,
og Gulvets Bænke fyldtes Rad for Rad;
paa Prækestolen hørtes Presten mumle,
men ingen kunde høre hvad han bad.

Kort var hans Bøn, og nu han talte saa:
»Husk, (paa) *Mand, du lever ej af Brød allene;*
men hvis dit Legems Trang kun bødes paa,
da er det som for Brød dig raktes Stene.
Og kan din hede Hunger slukkes ud
ved Gaverne, som rækkes dig med Haanden,
da har du intet Forhold till din Gud —
og ingen Bro er mellem dig og Aanden.

[Det var som om en Konge stod iblandt dem,
saa lydigt bøjde de sig for hans Ord,
og da han gik det var som noget bandt dem
till denne ene ubekjendtes Spor.
De lagde lydløst ned hvad der var skjænket,
de agted ej paa lidet eller stort,
de fulgte efter ham till Kirkens Port,
i Stillhed og i sælsom Spænding lænket.]

[Der luktes opp; Brand steg paa Prækestolen;
de hvisked stillt blandt sig: »det er en Prest!«
Men hin, hvis Ansigt havde lyst som Solen,
stod tvær ved Døren som en ubedt Gjest.
Dødsstillt det var derinde i det skumle,
og Gulvets Bænke fyldtes Rad for Rad;
paa Prækestolen hørtes Presten mumle,
men ingen kunde høre hvad han bad.]

[Kort var hans Bøn, og nu han talte saa:
»Husk, Mand, du lever ej af Brød allene;
men hvis dit Legems Trang kun bødes paa,
da er det som for Brød dig raktes Stene.
Og kan din hede Hunger slukkes ud
ved Gaverne, som rækkes dig med Haanden,
da har du intet Forhold till din Gud —
og ingen Bro er mellem dig og Aanden.]

Jeg stod imorges højt paa Bergets Tinde
og saa jer stimle hid langs hver en Sti,
da (j) *mente jeg I havde ham isinde,*
som løfter og i Trængslens Dal gjør fri.
Jeg mente Livet gik sin gamle Gang
iblandt jer, uden Vækkelse for Tanken;
det (?)*løfted mig at dog det var jer Trang*
at gribe efter ham som Redningsplanken.

Hvor snart at tro sig af sin Skabers Minde,
hvor lett at tro sig af sin Gud forladt,
naar hverken Stjerner eller Sol vil rinde,
naar der er hverken Morgen eller Natt,
naar alt er graat i graat, alting det samme,
den samme Nød idag som den igaar,
det gamle Billed i den gamle Ramme
saa langt i Tiden (ned) *opp dit Øje naaer.*

Naar intet højner sig og intet synker,
naar Livet trykker som et Taagetelt,
naar ingen harmes og naar ingen klynker
naar Dommen tages sli(?)*g som den er fældt,*
naar ingen Rædsel og naar ingen Gammen
slaar Lys og Sky(?)*ggning over Dagens Tog,*
da fris(?)*tes Sjælen till at synke sammen*
og tro sig strøgen ud af Herrens Bog.

[Jeg stod imorges højt paa Bergets Tinde
og saa jer stimle hid langs hver en Sti,
da mente jeg I havde ham isinde,
som løfter og i Trængslens Dal gjør fri.
Jeg mente Livet gik sin gamle Gang
iblandt jer, uden Vækkelse for Tanken;
det løfted mig at dog det var jer Trang
at gribe efter ham som Redningsplanken.]

[Hvor snart at tro sig af sin Skabers Minde,
hvor lett at tro sig af sin Gud forladt,
naar hverken Stjerner eller Sol vil rinde,
naar der er hverken Morgen eller Natt,
naar alt er graat i graat, alting det samme,
den samme Nød idag som den igaar,
det gamle Billed i den gamle Ramme
saa langt i Tiden opp dit Øje naaer.]

[Naar intet højner sig og intet synker,
naar Livet trykker som et Taagetelt,
naar ingen harmes og naar ingen klynker
naar Dommen tages slig som den er fældt,
naar ingen Rædsel og naar ingen Gammen
slaar Lys og Skyggning over Dagens Tog,
da fristes Sjælen till at synke sammen
og tro sig strøgen ud af Herrens Bog.]

Hermed slutter Fragmentet af denne Sang og dermed det hele Manuskript.

1626 B 40, 16-17. 1638-1639 se B 40, 21-22. 1642 se B 41, 2. 1644-1645 B 40, 23-24.

En Analyse af det episke Brand-Fragment med det Formaal at bidrage til Belysning af Manuskriptets Tilblivelseshistorie maa gaa ud fra Mskr. II a, 1. Side, (der ovfr. S. 25 er gengivet i Facsimile).

Her er Overskriften »Over Storfjellet« tilføjet senere. Det fremgaar baade af Blækkets fra Hovedtekstens afvigende, lysere Tone og af den uregelmæssige Plads, som Ordene indtager paa Siden. Forinden har Sangen været overskrevet med det nu overstregede Tal. Dette Tal ses gennem Lup oprindelig at have været et 2-Tal (senere ændret til 3-Tal), hvoraf altsaa kan sluttes, at der foran Sangen til at begynde med kun har været en 1ste Sang. Denne Sang kan højst have fyldt de 4 Sider, der er afrevne fra Hovedarket, hvor »Over Storfjellet« begynder. Dette ses af, at det paafølgende Ark er pagineret 2 (senere overstreget og erstattet med 4). Sang 1 kan altsaa, med 2 Vers paa den indledende Side og 3 paa de 2 følgende og indtil 3 paa den 4de og sidste, højst have haft 11 Vers, saaledes ikke have været en udførligere episk Sang som de øvrige, der tæller fra 57 til 82 Vers, men et Indledningsdigt som »Till de Medskyldige« (der tæller 9 Vers). Ja, man tør være berettiget til at slutte, at det *har* været selve dette Indledningsdigt.

Ibsen har saaledes paa de senere afrevne, første 4 Sider haft staaende »Till de Medskyldige«, men rimeligvis uden Titel, overskrevet 1. Derefter

fulgte, overskrevet 2, den Sang, hvori Axel med sin Kæreste, Dagmar, oppe paa Storfjeldet er samlet med Vennerne, skilles fra dem og derpaa møder Koll. Her staar nu, da de to Mænd ser hinanden ind i Øjnene, L. 716—717:

Det var *et* Vennepar fra Skoletiden —
som engang stod hinanden brodernær.

Men dette »et« har Ibsen bagefter rettet til »hint«, hvad der forudsætter, at der iforvejen har været Tale om dette Vennepar, og forklarer, hvorfor Ibsen, som det ses, har rettet Pagineringen paa de følgende Ark fra 2, 3 og 4 til 4, 5 og 6; han har fundet, at Læseren ved det ganske uforberedte Møde med *et* Vennepar fra Skoletiden førtes for brat in medias res og har foran denne Sang haft Brug for en Sang, der viste Venneparret paa et tidligere Stadium. Han indskyder altsaa efter Indledningsdigtet en Sang 2, Bladene med Indledningsdigtet afrives for at lægges hen for sig, Overskriften over Sangen oppe fra Storfjeldet rettes, som det ogsaa tydeligt ses, til 3. I Fortsættelse heraf er da ogsaa den paafølgende Sang (Ark 6, S. 7) overskreven 4.

Den indskudte Sang 2 kan kun være »Fra Modningstiden«, der behandler Vennerne i den Skoletid, hvorfra deres Venskab udtrykkelig siges at stamme; den findes ogsaa i Trykmanuskript V afskrevet i umiddelbar Fortsættelse af Indledningsdigtet »Till de Medskyldige«.

Efter Renskrivningen og Gennemlæsning af Sang 3 har Ibsen bestemt sig til at forandre Præstens Navn Koll til Brand, som han kaldes allerede i 4. Sangs 4. Vers (L. 1026). I Trykmanuskriptet VI af en stor Del af den 3. Sang ser vi, at ligeledes Axels Navn er bleven forandret til Ejnar,

uden at Ibsen dog har fundet sig foranlediget til at rette nogen af de to Mænds Navne i vor tidligere Renskrift af Sangen (Mskr. II) i Modsætning til den unge Piges Navn, der allerede ved en tidligere Gennemretning af Sangen fra Storfjeldet er bleven forandret fra Dagmar til Agnes.

Under det fremadskridende Arbejde har Ibsen efter fornyet Overvejelse forladt Betegnelsen af Sangene ved Tal og erstattet Tallene med Titler, Overskrifts-Tallene 3 og 4 overstreges, og der kommer til at staa »Over Storfjellet« og »To paa Kirkevejen« i Stedet. Derefter fortsættes Renskrivningen paa de nu følgerigtigt med 7—10 paginerede Ark. Her fuldendes »To paa Kirkevejene«, og Sangen »Ved Kirken« følger, hvor Overskriften er tilføjet ovenover et lille overstreget Tegn, der har skullet betyde, at her en ny Sang begynder (uden at noget Overskriftstal forefindes). — I Forbigaaende kan noteres, at Ark 9, som danner den umiddelbare Fortsættelse af Ark 8, har været betegnet med 10, hvad der maa være sket i Distraktion og da ogsaa straks er rettet med samme Tone Blæk som det urigtige Tals.

Ved at Ibsen forlader Taloverskrifterne og gaar over til Titler, er han kun vendt tilbage til en ældre, senere opgiven, Idé. Paa Mskr. I vil man nemlig finde Indledningsdigtet »Till de Medskyldige« og de 2 første Vers af »Fra Modningstiden« forsynede med de nævnte Overskrifter og det sidste afskrevet i umiddelbar Fortsættelse af det første.

Dette Manuskript er sikkert tidligere end Mskr. II.

Man turde ved første Betragtning endog være

tilbøjelig til at opfatte Mskr. I ikke som nogen Renskrift, men som en Førsteudarbejdelse, nedskrevet med løbende Pen (se Facs. ovfr. S. 24). Herfor kunde synes at tale for det første den hastige, skødesløse Haandskrift, der med sin delvise Sløjfen af Bogstaver næsten synes præget af Inspirationens Flugt. Dernæst en enkelt Rettelses formodede Karakter. Sidst, og mest, Versemaalet, der er langt friere og tilsyneladende udarbejdet med mindre Omhu end det, der er anvendt i alle de andre Renskrifter eller Trykmanuskripter til den episke Brand.

At Haandskriften er langt skødesløsere, ja af en anden Karakter end Tilfældet er, ikke blot i Trykmanuskripterne, men ogsaa i rettede Renskrifter som de første Par Ark af Mskr. II, støtter ikke Antagelsen af, at Manuskriptet skulde være en Førsteudarbejdelse. Vi ser i Mskr. II allerede fra Ark 7 en skødesløs Haandskrift af lignende Karakter som Mskr. I's (se Facs. ovfr. S. 26—27), og alt øvrigt betegner dette Manuskripts Ark 7-10 som en rettet Renskrift i lige saa høj Grad som Manuskriptets tidligere Ark. Men desuden findes i andre, vitterlige Renskrifter af Ibsen Steder med stundom endnu mere skødesløs Haandskrift. Som Eksempler vil det være tilstrækkeligt at anføre det Pontoppidanske Peer Gynt-Manuskript af 1867 og det Collinske første Manuskript til den dramatiske Brand af 1865 (se Facs. ovfr. S. 33—34; 36—37), som jeg begge nedenfor skal komme nærmere ind paa.

Blandt Manuskriptets faa Rettelser er der kun én, som kunde synes at vække Betænkeligheder ved Antagelsen af, at Manuskriptet er en Kopi. Her staar nemlig i sidste Vers' 1. Linje: »Mit Digt

er at ligne ved en Aas, der højner«, og i 4. Linje, som skal rime dermed, først: »kan du skimte«; men dette er overstreget, og der fortsættes »en Krands af glitrende Tinder du øjner«. Man kunde nu ræsonnere: Ibsen digter i 1. Vers Rimet »højner« og skriver videre med det i Tanken; han begynder 4. Linje »kan du skimte«, men føler straks Uanvendeligheden heraf, naar han skal have Rimet »øjner«, det eneste, der i den givne Sammenhæng findes paa »højner«, derfor stryger han under selve Nedskrivningen »kan du skimte« og faar sin Linje med det Rim, han skal have. — Denne Slutning kunde synes at have noget paa sig, om den end ikke tør siges at veje stærkt overfor Fuldendtheden indenfor den valgte Form og det skriftmæssig færdige, som præger Manuskriptet og giver det sin bestemte Karakter af Renskrift. Og ret beset afgiver den omtalte Rettelse netop et Bevis mere for, at Manuskriptet er en Renskrift. Det vil nemlig ses, at i »du øjner« er d'et skrevet ind over et Punktum, der har staaet efter »Tinder«. Tilføjelsen af »du øjner« og Udstregningen af »kan du skimte« kan altsaa først være sket, efter at hele Linjen var fuldendt og ikke under dens Nedskrivning i Inspirationens Varme. Ibsen har simpelt hen bagefter ved Gennemlæsning opdaget, at han fra det Manuskript, som han kopierede, har overført Versets 1. Linje i dens rettede, endelige Skikkelse (medens den oprindelige har været noget som »Mit Digt er at ligne ved en Aas, der svinder«), men netop under sin mekaniske Nedskrivning fik 4. Linje i Pennen i dennes urettede Form: »kan du skimte en Krands af glitrende Tinder«;

muligvis har Ændringen af denne Linje været gjort ved en af de hastige Tilføjelser i Randen, der kan forekomme i Ibsenske Manuskripter (se f. Eks. det Pontoppidanske Peer Gynt-Mskr.), og som ved en Afskrivning er ret lette at overspringe.

Versemaalet, der synes skødesløsere udarbejdet end i de andre Manuskripter, skulde være den eneste vægtigere Grund til at holde Mskr. I for en Førsteudarbejdelse. Men dette Versemaal er ved nærmere Betragtning ingenlunde mindre omhyggelig gennemskrevet, saaledes som det maaske kunde tænkes at ske i den første Nedskrivnings Fart. Det er en strofisk Sammenstilling af det frie Folkevisevers, som Ibsen allerede tidligere har brugt, f. Eks. i »Gildet paa Solhaug«, hvor det sikkert er anvendt i Tilslutning til HENRIK HERTZ's »Svend Dyrings Hus«, der iscenesattes af Ibsen paa Bergens nationale Scene just i samme Sæson, som hans eget Stykke opførtes. Versemaalet fra Mskr. I er i Virkeligheden i sin fortællende Frihed og Friskhed fuld færdigt og iøvrigt smukkere end de andre Renskrifters og Trykmanuskripternes traditionelle femfodede Jambe, der klinger noget som en evindelig fortsat Fødelandssang.

Mskr. I er en paabegyndt Renskrift af Indledningsdigtet og »Fra Modningstiden«, saaledes som de har foreligget udformede i et godt gennemført, frit Versemaal.

Det er tillige det ældste af de bevarede Manuskripter, tidligere end baade Modningstiden's Redaktion i Mskr. III og end Mskr. II, hvor Indledningsdigtet har været anført umiddelbart foran den med 2 overskrevne Sang fra Storfjeldet. Ibsen

kan ikke først have skrevet Modningstiden i de femfodede Jamber i III, for senere at have omarbejdet Sangen til det friere Versemaal i I, og sluttelig have ført den tilbage til Trykmanuskript V's femfodede Jamber, som er identiske med dem fra baade II og III.

At Manuskript I er det ældste, fremgaar ogsaa af, at vel har den episke Brand i Renskrift II skullet begynde med Indledningsdigtet som Nr. 1 og Sangen fra Storfjeldet som Nr. 2; men naar denne Idé er bleven opgivet til Gunst for en Indsættelse af »Fra Modningstiden« som Nr. 2, kan dette ikke betyde, at dette Digt først da er bleven skrevet, det maa nødvendigvis være noget allerede foreliggende, ældre, som Ibsen tyer tilbage til, eftersom Mskr. I viser Indledningsdigtet og »Fra Modningstiden« i en uomtvistelig, umiddelbar Sammenhæng og begge i samme, frie Versemaal.

De af Pontoppidan genfundne Brand-Manuskripter er saaledes blevne til i følgende Orden:

A. Ældst er Mskr. I, en rettet Renskrift efter en forsvunden tidligere Udarbejdelse, i et frit, folkeviseagtigt Versemaal, begyndende med »Till de Medskyldige«, fortsættende med »Fra Modningstiden«, hvoraf dog kun 2 Vers (L. 74-90) er afskrevne, inden Renskriften afbrydes og slutter med en blank Side.

B. Derefter følger Mskr. II Ark 1-6, en rettet Renskrift efter en ligeledes forsvunden tidligere Udarbejdelse i et andet, mere tradionelt, jambisk Versemaal. Den har været paabegyndt med det senere afrevne »Till de Medskyldige« og foreligger fortsat med »Over Storfjellet« og de

første 5 Vers (L. 996-1036) af »To paa Kirkevejen«.

C. Ibsen har derefter opgivet Rækkefølgen fra Mskr. II's Begyndelse og er vendt tilbage til den tidligere Ordning, som begyndte med »Till de Medskyldige« og fortsatte med »Fra Modningstiden«. Han omarbejder derfor denne sidste Sang i Mskr. II's Versemaal, som han allerede tidligere havde omarbejdet »Till de Medskyldige« i samme Versemaal og afskrevet det paa de nu frarevne første Sider af Mskr. II. — Denne Omarbejdelse af »Fra Modningstiden« indføres da i en — senere rettet — Renskrift foran »Over Storfjellet« i Mskr. II; der er af den bevaret en Rest paa 12 Vers (L. 291-386) i Mskr. III. — Da Mskr. II efter denne Indførelse faar sit Ark 2 rettet til 4, og Versene af »Over Storfjellet« foran dette Ark har fyldt et Halvark og »Till de Medskyldige« et andet Halvark, tør det sluttes, at hvis Numereringen, som rimeligt, er begyndt med Indledningsdigtet, maa »Fra Modningstiden« have fyldt 2 Ark, altsaa have udgjort 45-47 Vers (hvoraf 35 er bevarede).

D. Derefter fortsætter Ibsen, efter at have foretaget de nødvendige Pagineringsrettelser paa Arkene 2-4 i Mskr. II, sin — senere rettede — Renskrift med Ark 7 i Mskr. II, afslutter »To paa Kirkevejen« og 1-23. Vers af »Ved Kirken«. (L. 1461-1645).

E. Som trykfærdige Manuskripter foreligger endelig Mskr. V: »Till de Medskyldige« og Vers 1-35 (L. 74-354) af »Fra Modningstiden« og Mskr. VI: Vers 18-82 (L. 524-995) af »Over Storfjellet« samt »To paa Kirkevejen«, i Trykmanu-

skriptet kaldet »Kirkevejene«. — For Fastsættelsen af disses Tilblivelsestid frembyder der sig intet Holdepunkt.

F. Der er af Manuskripterne endnu kun uomtalt den lille, ovfr. (S. 29) facsimilerede Lap, som fandtes liggende inde i Mskr. II, 5te Ark mellem Side 4 og 5, hvorpaa bl. a. »Over Storfjellet«s Linje 772-75 er afskrevet.

Det hedder her:

Den unge Pige stirred paa ham nøje,
som en, der spejder i sin Fiendes Lejr;
saa søgte hun med Tillid Vennens Øje
og krævte, skjønt i Taushed, Svarets Sejr.

Den lille Lap er det nederste, venstre Stykke af et afrevet Blad Postpapir, der har været tilklippet saaledes, at det kunde passe til et almindeligt Postark i Oktav. Det lille Manuskript har udgjort Begyndelsen af Teksten paa det saaledes tilklippede Blad; Resten af Bladet er afklippet.

Indrykningen af den første Linje, Understregningerne under Overskrifterne, den ret omhyggelige Tegnsætning kunde synes at tyde paa, at vi staar overfor en Stump hastig Renskrift. Haandskriften nærmer sig stærkt til den i hurtige Renskrifter som Mskr. I, Mskr. II, Ark 7-10 eller Partier af den Collinske dramatiske Brand I, og i det Pont. Peer Gynt-Mskr. findes Teksten flere Steder fortsat just paa indlagte Postpapirark i Oktav, hvor Ibsen ofte har holdt en bred Margen, men ogsaa stundom næsten ingen, som Tilfældet er paa nærværende lille Lap.

Teksten lyder:

Første
Se, hun stirrer paa ham nøje,
Spejder lig i Fiendelejr, —

Anden
Nu hun søger Vennens Øje
venter taus paa Svarets Sejr.

Repliker! er ubetinget det første, man siger. Versemaalet er trochæisk, altsaa indenfor den dalende Rhytme, i Modsætning til baade Mskr. I's frie Folkevisevers og de andre Manuskripters femfodede Jambe, begge indenfor den stigende Rhytme, (medens den fuldendte dramatiske »Brand« veksler mellem Jamber og Trochæer). Vi staar her øjensynlig overfor noget ganske for sig selv, der hverken har hørt under den ene, lille, eller den anden, større, Gruppe af de andre Manuskripter. Skulde det virkelig være det eneste bevarede af Dietrichsons dramatiske Manuskript af »Brand«, ældre end det episke?

Det er næppe Pontoppidan, som har lagt den lille Manuskriptstump ind til det med den korresponderende Vers; dette forudsætter en Ordning og et Studium af Manuskriptet, som Pontoppidan netop ikke foretog. Det lille Brudstykke har rimeligvis ligget, hvor det af mig blev fundet, paa sin for saa vidt rette Plads, fra Ibsens egen Tid, og man kunde unægtelig være tilbøjelig til at holde det for et Stykke *ældre* (dramatisk) Manuskript, som Ibsen havde bevaret for at erindre en Vending, et Billede, som han vilde overføre til det *senere* (episke). Mærkeligt er det ganske vist, at dette engang benyttede dramatiske Udklip blev liggende i den *Renskrift*, hvor det tilsvarende epi-

ske Sted fandtes. Snarere burde det have været fundet inde i en Udarbejdelse, efter hvilken Renskriften er bleven foretaget, og hvor Udklippet *havde* gjort sin Nytte!

Hvis man antager Indholdet af den lille Lap for Repliker af en dramatisk Behandling af Brand, maa Replikerne tænkes sagte af to ubenævnte Personer i en Scene med en kvindelig Figur som Midtpunkt. De to, kun betegnede som *Første* og *Anden*, gør opmærksom paa, hvorledes Kvinden, ligesom Agnes i den episke Brand, stirrer, nøje forskende, fjendtligt spejdende, paa en Mand, for derpaa at vende sig imod sin Ven i tryg Forvisning om, at han vil kunne mestre denne fremmede, som har angrebet ham og hende. Baade i den episke og den almindelig kendte dramatiske Brand er jo et saadant Møde mellem det elskende Par og den fremmede bevaret; men intet Steds er noget Spor blevet tilbage af flere Personer, som kunde være bleven Vidner dertil.

Replikerne er ikke meget dramatiske. De giver i to Personers Mund en Udmaling af den ydre og indre Bevægelse, som i den givne Situation griber den unge Kvinde, og har en episk Karakter. Snarere virker de som Operarepliker, der skal tjene til en Nuancering i Udførelsen af det musikalske Motiv. Men alligevel! Hvorledes forklare dette Brudstykke som andet end Levninger af en dramatisk Udarbejdelse af »Brand«? Det forekommer dog usandsynligere, at Ibsen blot paa en lille, tilfældig Lap Papir skulde have omskrevet nogle vilkaarligt valgte episke Linjer i dramatisk Form og ganske ubestemt lagt dem i Munden paa en »Første« og en »Anden«. Hvor-

for skulde en rutineret Dramatiker, som Ibsen allerede dengang var det, gøre dette?

Bemærkes maa det, at Ibsen i sin dramatiske »Brand«s 2. Akt, hvor Brand og Agnes gaar i Baaden, opererer med Personer, der netop kun er betegnede som »Første« og »Anden« (B. S. 49).

Naar vi holder det lille Manuskript for en Stump af en samlet dramatisk Behandling af »Brand«, kunde Replikerne være faldne under Mødet paa Storfjeldet mellem Agnes, Ejnar og Brand, men i andre Menneskers Overværelse. Stykkets første Akt er foregaaet oppe paa Storfjeldet, hvor Festen afholdes. Den gamle Læge har talt, Elskerparret og Gæsterne spøgt og leget, indtil Brand viser sig. Med ham brydes Stemningen. Han og Ejnar kommer til at staa overfor hinanden med al Forskellen i deres Temperament og Livsanskuelse. Deres Klinger krydses for Forsamlingens Øjne og under dens levende Deltagelse. Udviklingen i den unge Kvindes Sjæl tager sin Begyndelse. Og efter Brands Bortgang klinger gennem al Ejnars og Gæsternes Bevægelse hendes dybe Undren over, hvor han vokste, mens han talte! — Aktens Slutningsreplik.

Men naar man kender den Maade, hvorpaa Ibsen kan omforme sine Ting og som nedenfor nærmere vil blive paavist, vilde det ikke være umuligt, at Replikerne kunde være hentede fra en anden Situation end den paa Storfjeldet — maaske netop fra den ved Fjorden mellem Agnes, Ejnar, Brand og Almuen — for i den episke Digtning at finde sin nye Anvendelse. —

Fordi man betragter det lille Manuskript som Brudstykke af en første dramatisk »Brand«, er

det jo imidlertid ikke givet, at denne har ligget *forud* for det episke Digt; den kunde ogsaa være fulgt *efter*.

Hvis det lille Manuskript hidrører fra en ældre dramatisk Behandling, er det bleven afklippet til Brug ved Udarbejdelsen af det paagældende Sted i den episke Digtning. Det maa da være bleven taget op til fornyet Sammenligning, ikke i det oprindelige Arbejdsmanuskript, men i den rettede Afskrift, hvor Udklippet saa er bleven glemt. Men man kundeogsaa holde det for Brudstykke af en dramatisk Udarbejdelse, der fulgte efter den episke, og som havde laant sit Stof fra denne. Det falder dog i dette Tilfælde vanskeligt at forklare, hvorfor Udklippet skulde være bevaret sammen med den samlede Tekst, hvorfra det var hentet.

Under begge Forudsætninger er det lille Stykke rent tilfældigt alene af andre lignende bleven bevaret.

Det turde endnu være paa sin Plads at bemærke, at de forskellige Typer Blæk, som er anvendte i de episke Manuskripter, kun viser, at Ibsen til de forskellige Tider har brugt forskelligt Blæk, her saaledes sort i den ældste, lysere i den mellemliggende, sort i de sidste Renskrifter og i den lille »dramatiske« Lap, og det et sort, som fuldkomment svarer til Blækket i det ældste Collinske dramatiske Brandmanuskript; derimod er Renskrifterne til den episke Brand atter foretaget med lysere Blæk. De forskellige Blæksorter forliges ypperligt med den ovenfor skildrede Gang i Manuskripternes Tilblivelse, men giver paa den

anden Side heller ingen yderligere Vejledning i saa Henseende.

Indenfor hvilket Tidsrum de Pontoppidanske Brand-Manuskripter er udarbejdede, lader sig uden Vanskelighed bestemme. De kan ikke være blevne til, inden de nordiske Forhold i 1864 havde taget en afgørende Vending. »Till de Medskyldige«s Anatema over Norge og Nordmændene har til nødvendig Forudsætning, at enhver Mulighed for, at Norge vilde komme Danmark til Hjælp mod Tyskland, var udelukket. Intet af de episke Manuskripter kan være skrevet i Norge, som Ibsen forlod faa Dage efter hin 29. Marts, da det norske Storting vedtog den kongelige Proposition om Tilladelse til at anvende »Norges Linjetropper og Roflotille naar og for saa vidt Hans Majestæt maatte finde det nødvendigt til Bistand for Danmark under dets nuværende Krig med de tydske Magter« og bevilgede de fornødne Pengemidler hertil. Ganske vist tilsagde Stortingets Beslutning netop ikke Danmark den Hjælp uden Betingelse, som var krævet, ikke blot af Henrik Ibsen, men ogsaa af Mænd som Professor O. J. Broch, der i Stortinget med megen Styrke hævdede dette Standpunkt; men endnu var man dog ikke berettiget til at holde en Hjælp fra Norge i Danmarks Sag for ganske udelukket, saa meget mere som norske Forsamlinger og Blade stadig med Iver drøftede Spørgsmaalet om Norges Deltagelse i Krigen.

I Følge Ibsens Breve til Bjørnson og Fru Thoresen (Br. I, S. 92 og 103) var han i Berlin, da efter

Dybbøls Fald prøjsiske Tropper holdt Indtog der. Ibsen mener selv, i Januar 1865, at det var i April; men det kan kun have været d. 4. Maj, da (se f. Eks. Hamb. Corresp. 1864, Nr. 108) under Overværelse af Fyrstehuset og de højeste militære og civile Myndigheder »Indtoget af de 118 ved Dybbøl tagne Kanoner« fandt Sted »under Ledsagelse af et Antal af de Tapreste fra de Stormkolonner, som havde taget Del i denne Vaabendaad«. Ibsen siger i sin Tale ved Festmiddagen i København den 1. April 1898 (hvor forøvrigt den 1. April urigtigt angives som den Dag, han i 1864 kom til København), at han den 9. Maj 1864 kom »gennem Alperne og til Triest«. Omkring Midten af Maj har han været i Italien. *Till de Medskyldige's* første Ord: Mit Land, mit fagre Land, mit Folk i Nord! taler afgjort for, at det er langt borte fra Hjemmet, og fra Syden, han skriver. Ibsen naaede Rom midt i Juni, men slog sig først til Ro og begyndte at arbejde i Genzano i Begyndelsen af Juli; i sit Brev til Bjørnson af 12. Septbr. 1865 nævner han ogsaa udtrykkeligt, hvorledes han i Juli samme Aar kaster alt det overbord, som i et Aar har pint ham, og hvortil vi ved, at den episke Brand under alle Omstændigheder har hørt. Altsaa tør vi sige, at de episke Brand-Manuskripter er bleven skrevne i Tiden mellem Juli 1864 og Juli 1865.

Manuskripternes Papir tillader i saa Henseende ingen bestemt Slutning, kun Trykmanuskripterne er signerede med Fabriken Canson frère's Vandmærke, og uagtet denne franske Fabrik netop gjorde store, direkte Forretninger paa Italien, har den dog ogsaa, gennem Mellemhandlere, i

Treserne arbejdet noget baade med Norge og Danmark.

Virkelige Førsteudarbejdelser — første Nedskrifter og Kladder — til den episke Brand er ikke bevarede. Men gennem vore Afskrifter paa forskellige Stadier bliver det os klart, hvorledes under Udarbejdelsen af den Ibsenske Digtning Lag har føjet sig til Lag, som Bladene ligger i et Løg.

Hvorledes Ibsens første Nedskrifter og Kladder egentlig har taget sig ud, kan vi ingen Mening have om. Men fra dem og til Trykmanuskripterne er der en lang Vej, som de foreliggende Manuskripter smukt belyser.

Den betegnes ved *mindst* to Hold indføjede Rettelser, hvad der kan ses paa de forskellige Blæksorter, der er anvendte. Indenfor samme Blæksort kan man ikke med Sikkerhed paavise flere Tidspunkter for Rettelser, uagtet baade forskellige Nuancer i Blækket og indre Grunde i visse Rettelsers Karakter synes at tyde paa, at de ogsaa her er tilføjede paa forskellige Tider; men mange Steder i det afgørende Manuskript II er der i den lyse Tekst, som er overfyldt med lyse Rettelser, atter rettet med mørkt Blæk.

Spørgsmaalet om, hvor mange Hold af Rettelser Afskrifterne indeholder, har i og for sig mindre Betydning, fordi det overvejende Antal Ændringer — baade større og smaa — tydeligt nok er bleven overførte til Renskrifterne fra andre, egentlige Arbejdsmanuskripter; kun visse, særlig hastigt nedkastede, synes rettede for første Gang i vedkommende Renskrift; dog kunde deres

improviserede Karakter muligvis ogsaa skyldes en hurtigt foretagen, stundom forkortende, Afskrivning fra et rettet Arbejdsmanuskript.

Det kan heraf ses, at Ibsens første Nedskrifter og Kladder maa have været dels længere samlede Udarbejdelser, dels Udarbejdelser af mindre Afsnit, der har skullet tjene til Forøgelse eller anden Ændring af de større Manuskripter, hvori talrige andre Rettelser er bleven foretagne. Forandringerne i de saaledes rettede og supplerede, større Arbejdsmanuskripter er da bleven indførte i Afskrifterne, hvor en yderligere Affiling kan have fundet Sted.

Hvor mange Gange Ibsen virkelig har gennemrettet Teksten til den episke Brand, lader sig altsaa ikke godtgøre paa Grundlag af de foreliggende Manuskripter. Det turde være adskilligt flere end de mindst to Gange, i hvilke Rettelser ses at være indførte.

Ganske lignende Resultater bringer en Undersøgelse af det Pontoppidanske Peer Gynt-Manuskript.

Dette er en stærkt rettet Renskrift efter en tidligere Udarbejdelse.

At det første facsimilerede Blad er Renskrift, vil ingen tvivle paa; men man kunde maaske antage, at Sider af Type som den tredje Facsimile (se ovfr. S. 34) kunde være selve Digterens første Udarbejdelse og ikke en — hastigt foretagen — Renskrift. Rent bortset fra det ovenfor godtgjorte om den skødesløse Skrifts Optræden i Renskrifter, viser en nøjere Undersøgelse af Manuskriptet imidlertid baade — som paa Ark 30 — at selve den skødesløse Skrift endog paa samme

Side kan udvikle sig af den omhyggeligt gennemførte, og det ses (f. Eks. Ark 24 S. 1), at Ibsen har gentaget Ord paa en Maade, som det vanskeligt kan ske undtagen under Afskrivning.

Et lignende Billede afgiver det ældste af de Collinske Manuskripter til den dramatiske »Brand«, som ligeledes findes paa det kgl. Bibliotek i København; dets Karakter af Renskrift godtgøres ved talrige ydre og indre Vidnesbyrd, men tillige morsomt ved, at Manuskriptets femte Arks overstregede S. 7 er en Gentagelse af samme Arks S. 5. Ibsen er i Distraktion kommen til at afskrive denne Side to Gange efter den foreliggende tidligere Udarbejdelse.

Ibsen har til den dramatiske Brand *efter* denne Renskrift haft i hvert Fald endnu en hel eller delvis Renskrift inden Trykmanuskriptet. Man sammenligne f. Eks. de ovfr. S. 36 og S. 38 facsimilerede til hinanden svarende Sider af det Collinske Br. Mskr. I og Trykmanuskriptet, hvor Uoverensstemmelserne er for betydelige til, at de kan være fremkomne umiddelbart ved den sidste Renskrivning.

At Ibsen efter en allersidste Gennemlæsning af sit Trykmanuskript kan foretage Tekstrettelser endnu, ses ved at sammenligne den S. 35 facsimilerede S. 5, Ark 22 af Peer Gynt i sidste Renskrift med den tilsvarende Pontoppidanske S. 4, Ark 22 (Facs. S. 33).

En Række Dateringer, som findes paa det Pontoppidanske Peer Gynt Manuskript, fortjener at ses i Sammenhæng med Oplysninger fra Ibsens Breve. Derigennem kan man trænge et Skridt vi-

dere ind i Studiet af Digterens Arbejdsmaade.

De i Peer Gynt-Manuskriptet forekommende Datoer er følgende:

Foran 1. Handling 14/1 67
Efter » » 25/2 67
Foran 2. » 3/3 67
Efter » » .... (intet)
Foran 3. » .... (intet)
Efter » » 2/7 67

Tilføjelse: afsendt i Renskrift fra Ischia den 8de August 1867.

Foran 4. Handling .... (intet)
Efter » » 15/9 67

Tilføjelse: afsendt i Renskrift fra Sorrento 18de Septbr. 1867.

Foran 5. Handling 19/9 67
Efter » » 14/10 67

Der er næppe Tvivl om, at Datoerne foran de paagældende Peer Gynt-Akter betegner Dagen for Paabegyndelsen af vedkommende Afsnits Nedskrivning i det foreliggende Manuskript. De Datoer, som findes *efter* Akterne, og som ikke betegner Dagen for Afsendelsen, turde betyde den Dag, da Gennemrettelsen af vedkommende Afsnit i det særlige Arbejdsmanuskript er fuldendt, Rettelserne indførte i det foreliggende Manuskript og muligvis en sidste Affiling deri har fundet Sted. Ibsen har altsaa fuldendt 1ste Akts første Renskrivning og dennes Gennemrettelse og Affiling i Løbet af de 6 Uger fra den 14. Januar til den 25. Februar 1867. Derefter hengaar 6 Dage, inden han begynder at renskrive videre. Der ligger 4 Maaneder mellem hans Paabegyndelse af Renskriften af Anden Handling og den Dag, da ikke blot 2., men ogsaa 3. Akt foreligger med alle Rettelser indførte og affilet. 2. og

3. Akt afsendes sammen med 1. Akt i Trykmanuskript 1 Maaned og 6 Dage efter.

Man turde heraf slutte, at Ibsen fra medio Januar til ind i Juli, i et lille Halvaar, stadig har arbejdet videre paa den Førsteudarbejdelse af den hele Digtning, der har dannet Grundlaget for den Pontoppidanske Renskrift, og samtidig hermed efterhaanden har gennemrettet de udarbejdede Afsnit og nedskrevet sit Trykmanuskript. Perioderne af Renskrivning, Retten, Affilen og ny Renskrivning har, under Ibsens stadige Produceren, tjent ham baade til Hvile og til at give sikrere Tag i Stoffet.

Brev fra Ischia til Fr. Hegel af 8. August 1867 (Br. I, S. 151) bekræfter, at 1-3. Akt »idag« afsendes gennem Generalkonsulen i Neapel, som da formodentlig har aflagt et Besøg paa Ischia og taget Trykmanuskriptet med. Ibsen tilføjer, at han haaber at kunne sende Trykmanuskript til 4. Akt ved Maanedens Slutning og det øvrige ikke ret lang Tid derefter, hvad der synes at tyde paa, at baade 4. og 5. Akt allerede dengang har været vidt fremskredne i deres første Udarbejdelse. Ibsen har imidlertid regnet for optimistisk i sin Beregning af den Tid, som Fuldendelsen af det øvrige Manuskript kunde tage. Efter at Trykmanuskriptet til 1-3. Ark er afsendt, fortsætter han med Udarbejdelse, Renskrivning, Retten, Affilen og sidste Renskrivning af det følgende, men saaledes, at der efter Slutningen af Fjerde Handling noteres, at denne først forelaa gennemrettet $^{15}/_{9}$ 67. Dette forhindrer jo ikke, at store Partier af denne lange 4. Akt, der falder i saa mange Afdelinger, kan have været gennemret-

tede, ja nedskrevne i Trykmanuskript allerede forinden den 15. Ellers vilde det have været uoverkommeligt for Ibsen at tilendebringe den sidste Renskrivning af hele Akten i Løbet af 3 Dage og, som han noterer, afsende den fra Sorrento den 18de Septbr. 1867. Dagen efter Fjerde Handlings Afsendelse er allerede den første Renskrivning af sidste Akt begyndt; den har været gennemrettet en Maaneds Tid efter, $^{14}/_{10}$ 67, som der staar under den hele Manuskriptet afsluttende Streg. Den 15. September skriver da ogsaa Ibsen fra Sorrento til sin Svigermoder, Magdalene Thoresen (Br. I, S. 154), at han »har fuldført et nyt dramatisk digt, som udkommer til jul«, og fortæller nærmere om dets Indhold. Fra 14. Januar til 14. Oktober 1867 strækker saaledes Udfærdigelsen af hele den Pontoppidanske Renskrift sig, efter ikke bevarede Arbejdsmanuskripter, der for en væsentlig Del, navnlig for de to sidste Akters Vedkommende, maa antages at være bleven til indenfor samme Tidsperiode, medens tillige Digtets fire Akter er bleven fuldendte i Trykmanuskript.

Naar Arbejdet med »Peer Gynt« i 1867 har haft en saadan Turnus mellem samlede Førstenedskrifter, Kladder, Renskrifter og Trykmanuskripter, berettiger dette til den Slutning, at vort episke Manuskript fra 1864-65 er bleven til paa en lignende Maade.

Pudsigt er det af Ibsens Brev den 21. Oktober 1867 til Jonas Collin at se (Br. I, S. 156), hvorledes han »har, efter løfte, gemt håndskriftet [til »Peer Gynt«] til Deres hr. faders samling og skal sende Dem pakken med første lejlighed«. Her-

med kan ikke være ment det Collinske Trykmanuskript til »Peer Gynt«, da dettes 1-4. Akt var afsendt til København 8. Aug.-18. Septbr., og sidste Akt endnu ikke er afskrevet til Tryk den 14. Oktober; Talen maa her være om det senere af Pontoppidan fundne Manuskript, der saaledes, ad en mærkelig Omvej, alligevel havnede paa det kongelige Bibliotek i København, Side om Side med den Collinske Samling.

Heller ikke Collins »Brand«-Manuskript I kom paa den Mands Haand, for hvem det oprindelig var bestemt. Ibsens Brev af 22. Juli 1866 til Paul Botten-Hansen viser (Br. I, S. 135), at Ibsen dengang havde gemt det til denne sin Ungdomsven, »da du vel endnu samler på rare og kuriøse sager«.

Henrik Ibsens Arbejdsmaade fra Perioden 1864-67 er nu ikke noget for sig selv og forskellig fra Digterens tidligere eller senere Maade at arbejde paa.

Dette fremgaar paa det klareste af den Samling Ibsenske Manuskripter fra 1849 til 1899, som Universitetsbiblioteket i Christiania ejer og væsentligt skylder de Ibsenske Arvinger, der efter Digterens Død skænkede Biblioteket ikke mindre end tolv af ham efterladte, større Pakker Manuskripter.

De af Familjen Ibsen skjænkede Manuskripter er endnu ikke tilgængelige for Offentligheden, da de skal lægges til Grund for en Udgave af Ibsens efterladte Skrifter ved Ibsen-Brevenes Udgivere, Julius Elias og Halvdan Koht. Det er dog velvil-

ligt tilladt mig at gennemgaa den hele Samling og tage Hensyn til den for at belyse de behandlede Pontoppidanske og Collinske Manuskripter.

Fra *Catilina* gennem *Digte* og *Kejser og Galilæer* til *Et Dukkehjem*, *Fruen fra Havet* og *Naar vi døde vaagner* foreligger der fra Ibsens Haand Notitser og Dispositioner til Afsnit indenfor en Række af hans Arbejder. Han er rimeligvis altid, eller saa godt som altid, begyndt med at gøre saadanne Notitser fra historisk eller andet Stof, som han vilde benytte, og har senere nedskrevet Dispositioner for Behandlingen af Emnet; det vil erindres, at ogsaa det Pontoppidanske Fund omfatter en større historisk Notits, omhyggeligt afskrevet.

En Undersøgelse af Christiania-Manuskripterne godtgør, at selv saadanne Notitser og Dispositioner iblandt dem for største Delen maa være afskrevne fra andre, nu forsvundne Arbejdsmanuskripter. Tildels foreligger de endog — som »Optegnelserne« til *Et Dukkehjem* og »Udkastet« til *Fruen fra Havet* — i pragtfulde kaligrafiske Renskrifter.

Af ovenanførte Grunde skal jeg ikke komme nærmere ind paa Christiania-Manuskripterne, men tør dog hvad angaar deres Udarbejdelse betone det nære Slægtskab med de behandlede københavnske Manuskripter. Og alt det, som i disse foreligger i sammenhængende Repliker eller udformede Scener, er ubetinget kun Afskrifter efter Arbejdsmanuskripter, som vi ikke kender. Af og til i de udarbejdede Manuskripter støder man paa enkelte Repliker, smaa Resuméer og Anvisninger, der ret vel kan være nedskrevne for første Gang

paa det givne Sted, men sete i Sammenhæng med det øvrige virker de dog i Reglen snarere som overførte fra et andet Manuskript til Erindring for en senere Renskrivning.

Og en Undersøgelse af det ældste af alle bevarede Ibsenske Manuskripter, det — paa to Sider nær — komplette Catilina-Manuskript af 1849, viser, i Forbindelse med Studiet af den første trykte Udgave af 1850, at Henrik Ibsen i Dresden 1875 huskede grundigt fejl, naar han i Fortalen til »Catilina«s 2. Udgave skrev, at Udgaven af 1850 var »intet andet end et Aftræk af mit ufærdige og urettede koncept eller af det allerførste raa udkast«, ja endogsaa tilføjede, at den trykte Udgaves »utallige tankestreger« var nogle, »som jeg i produktionens hede havde anbragt overalt, hvor det rette udtryk ikke i øjeblikket vilde falde mig ind«.

Christiania-Manuskriptet til »Catilina« er tværtimod en vel udført, umiskendelig Renskrift, som tilmed er bleven forbedret ved Tilføjelse i Manuskriptet eller paa særskilte Papirer af omarbejdede eller nye Scener, ligeledes i Renskrift, ligesom der i selve Grundteksten hyppigt er foretaget Overstregninger, Tilføjelser og Forandringer af Ord eller Sætninger.

Det saaledes fremkomne Manuskript viser endda Forskelligheder fra den første trykte Udgave, i hvilken bl. a. Tankestregerne med velberaad Hu er bleven indførte som et sidste Raffinement.

Apotekermedhjælperen i Grimstad bruger ganske samme langsomme, udhamrende og skriftbundne Arbejdsmaade som Digteren fra 1864,

der af mange holdtes for en genial Bohême. Og den Henrik Ibsen, som allerede med de store Oplag bag sig, dekoreret og soigneret, i Dresden affilede og polerede sine gamle Digte og »Kejser og Galilæer«, er ganske den samme som den verdensberømte Olding, der lod sin Professor Rubek fortælle om, hvorledes han »til sine dages ende« maatte »mase sig dødsens træt med lerklumper og stenblokke«. Som der staar i »Bergmanden«:

»Hammerslag paa Hammerslag
indtil livets sidste dag«. —

Men Henrik Ibsen har ikke ønsket, at Lys udefra skulde falde ind i hans Grubegangs inderste Indre.

Naar hans Digtninge forelaa færdige og kalligrafisk renskrevne, rede til uforandrede at gaa ud til Menneskene, kunde han vel beholde i sine Gemmer nogle af de Mellembearbejdelser, hvoraf Trykmanuskriptet var fremgaaet. Men de egentlige Førstenedskrifter, hvor hans Tankes intimeste Søgen er kommen frem, har han villet værge mod Menneskers ublufærdige Trang til — som han selv — at naa lige ind i »det dulgtes hjærtekammer«.

Med egen Haand maa han have tilintetgjort dem. Ti der kendes intet virkeligt Førstemanuskript af Henrik Ibsen.

Den store, ensomme, sky og paa Bunden af sin Sjæl usikre Mand har sagt sit: Hertil og ikke videre!

De Pontoppidanske Manuskripter, sammenholdte med de Collinske og sete i Belysning af

dem fra Christiania, tillader et hidtil ukendt Indblik i Henrik Ibsens Arbejdsmaade i ydre Forstand. De bidrager ogsaa til at klargøre os den indre. I første Række lader de os se nogle af de Rettelser, som Henrik Ibsen under Udarbejdelsen af sin Digtning har foretaget. Ganske vist næppe de interessanteste, fordi ingen Førsteudarbejdelser er bevaret, men dog en Række lærerige Ændringer fra Renskrifternes senere Stadier.

Personernes Navne er forandrede. De to nordiske Navne *Axel* og *Dagmar* kom til at virke Ibsen noget for almindelig litterært, savnende Individualitet. Han ombytter dem med det lige saa nordiske, men dengang sjældent anvendte, *Ejnar* og med det romansk yndefulde *Agnes*. Koll er brugt af WELHAVEN i 1848 efter A. FAYES norske Sagn i Digtet *Koll med Bilen* og betyder en barsk, knollet Bjergtop. Det genialt opfundne *Brand* er rigt paa strenge og flammende Idéforbindelser.

Ibsen stræber efter at gøre sin Tekst bestandig prægnantere og faa udryddet den Tankens og Formens Banalitet, som oftere skæmmer hans Digtninge i deres tidlige Skikkelse, og hvoraf mange af hans Ungdomsdigte præges.

Christiania-Manuskripterne kan glimrende vise, hvorledes Ungdomsdigte som *En Lørdagsaften i Hardanger* (der er bleven til *Spillemænd*), *Edderfuglen, Bergmanden* omsmeltes og faar alle Slakker afskummede, indtil kun det ædle Metal bliver tilbage, som da gennemhamres i en klassisk sluttet Form. Indenfor den episke Brand har man et smukt Eksempel i den Maade, paa hvilken Digteren resolut skærer »Agnes, min dejlige

Sommerfugl« rigtigt af, saa at Digtet først derved faar det kunstneriske Perspektiv, som det fade Slutningsvers ganske lukkede for.

Stundom er det en overflødig Bredde, som det lykkes ham at fjerne, hvorved en drastisk Virkning bliver vundet, som naar han stryger det hele Vers L. 355-62 og derigennem opnaar den kraftige Overgang fra det ironisk følte Avertissement til den Fortælling om Hunden, hvori Sønnen lader *sin* ironiske Trods spille.

Eller det kan være en oppustet og skadeligt virkende Styrke i Udtrykket, som det gælder om at fri sig for. Ibsen viser dette, hvor han L. 1237 -44 sletter Verset om Løgnens Fyrste, der under Trompeters Skrald taler gennem Digteren som sin Præst, efter at Fortælleren i det foregaaende Vers først har skildret, hvorledes han er løbet fra tusind Pøler, hvor Djævle fejre Festens Døgn — her har Ibsen rigtig følt, at der blev blæst saa stærkt paa Instrumenter, at Melodiens Klarhed gik tabt. Paa lignende Maade har han i L. 872 strøget det »Hjælpens Sværd«, hvormed Koll »aldrig kom i Nøden«. Det er bleven erstattet med det jævne »til Hjælp og Trøst Du aldrig kom i Nøden«, hvad der ikke blot staar blødere og finere til »Vold, Uret, Klage« lige ovenfor, men hvorved det ogsaa først bliver muligt med Virkning at lade Versets sidste Linje løbe ud i »Hævnens hvasse Sværd«.

I mange Enkeltudtryk er Banaliteter strøgne og erstattede med mere individuelle, friskere, mindre slidte Ord. En Sorgens Vinter (L. 495) bliver til et Sorgens *Hærtog*, Hurraerne tordner ikke mere, men *skingrer* (L. 1194), dobbelt erstattes

med *tvedelt* (L. 896). Hyppigt opnaas denne Overgang fra et i Litteraturen tyndslidt Udtryk til et, der virker nyere og mere æggende, ved, at Ibsen fra det almindelige fælles dansk-norske Ordforraad tyer til norske Særformer, som naar »sprang paa Tungen« ændres til »*glapp* paa Tungen« (L. 1368), »hyller de sit Hoved ind i Slør« bliver til »hyller de sig tætt i *Skoddens* Slør« (L. 401), »frem tillfjords« ombyttes med »*bent* tillfjords« (L.1428) o. s. fr.

Ibsen skriver oprindelig lige saa dansk som Welhaven. I hele »Catilina« af 1850 findes bogstavelig talt kun to svage Norvagismer, *Fiender* for »Fjender« i selve Ordet og dets Afledninger, og *ifra* anvendt nogle Gange for »fra«. Det »sidste *Gløden*«, som Joh. Storm i Festskriftet til Henrik Ibsen (S. 175) anfører til Eksempel paa, at »allerede her begynder norsk sprogtone at vise sig«, er ikke specielt norsk. »Gløden« kan, i Følge Meningen, ikke, som Storm maa antage, være udtalt med Stødtone, men med Skridtone og er, for at tale med Storm, »pæredansk«. Det er simpelthen den substantielt anvendte Infinitiv af at »gløde«, brugt i uegentlig Betydning som lyse, skinne med en blussende, rød Farve, saaledes som det før og efter Ibsen anvendes af Norske og Danske, se f. Eks. Nordmanden Welhaven 1839 i »Foraarsdigte« Nr. III: »See, af Dagens Gløden stiger Aftnens drømmerige Luft« (Digte Chra. 1839, S. 47).

Som bekendt skriver Ibsen i senere Arbejder, der indledes med »De Unges Forbund«, atter et Sprog, der kommer hans Ungdoms rene danske nær. Det adskiller sig dog derfra ved at være frigjort for traditionelt dansk Kunstsprog og ved en

norsk Farve, som, efter at den engang er erhvervet, aldrig senere gaar tabt. Men i Mellemtiden har Ibsen i sin Stræben efter kunstnerisk Individualisering været betydeligt længere inde paa Brugen af særligt norske Sprogformer, selvfølgelig navnlig hvor et specielt norsk Milieu naturligt medfører det. Joh. Storm betegner i sin ovfr. nævnte Afhandling denne Periode som begyndende i 1862 og fremhæver just indenfor dette Tidsrum *Kjærlighedens Komedie, Brand* og *Peer Gynt.*

Man ser da ogsaa, morsomt nok, hvorledes Bestræbelsen for at farve sit Sprog norsk, følger Ibsen lige ind i den episke Brands Trykmanuskripter, idet den ovfr. S. 30 facsimilerede Trykmanuskriptside viser, at han under Renskrivningen har begyndt St (for at skrive det dansk-norske Fællesord Stranden), men har overstreget og rettet det til det særligt norske Fjæren (eller Fjeren, Fjøren, som betyder Stranden, særlig Strandbredden). At nøjere Overvejelse dog ogsaa har kunnet føre Ibsen den modsatte Vej viser L. 1102, hvor det norske Pandetag, (Pannetak), rettes til det dansk-norske Teglstenstag.

En Sammenligning af det episke Fragment med den tilsvarende Del af den dramatiske »Brand« viser, at Ibsen under sin fortsatte Behandling af Motivet kan blive endnu lidt mere norsk. I Brands Paaklædning og Udrustning (B 3, 2. Parentes), der er laant fra Digtets Vers 700 og 706-07, er saaledes Randselen bleven norvagiseret til Skræppe.

Et Udslag af lignende Bestræbelser er Ibsens særlige Retskrivning, for hvilken han af sin dan-

ske Forlægger maa høre lidt ilde. I Brev til Fr. Hegel af 25. Novbr. 1865 (Br. I, S. 100 ff) hævder Ibsen iøvrigt sin Retskrivning som den, der »brugtes i vort gamle fællessprog«, en Paastand, jeg ikke skal komme nærmere ind paa. Den Ibsenske Retskrivning adskilte sig i hvert Fald i Brand-Manuskriptet ikke uvæsentligt fra den dengang i Norge og i Danmark gængse og maatte ogsaa, hvad der bl. a. fremgaar af ovennævnte Brev, undergaa visse Lempelser, inden Hegel turde udgive Værket i Trykken. Det episke Brand-Manuskript og dets Rettelser viser, som naturligt er, at Forfatteren selv ikke altid har været fuldkommen sikker i den.

Det var paa »Brand«s Tilblivelsestid i alle danske Bøger Skik, at Verslinjer begyndtes med stort Bogstav. I Norge var dette ikke saa almindelig gennemført. For Eksempel iagttager ganske vist Welhaven i »Norges Dæmring«s første to Udgaver (1834-35) denne Regel, men han lader i alle sine senere Værker Verslinjerne begynde med stort eller lille Bogstav efter den naturlige Sammenhæng. Det samme er Tilfældet med WERGELAND i Udgaver fra 1844, 47, 50 og med Henrik Ibsen i »Catilina« af 1850. Men senere følger Ibsen den danske Skik overalt, hvor det drejer sig om Trykmanuskripter eller trykte Udgaver, derimod ikke i tidligere Renskrifter (og dermed sikkert heller ikke i de os ukendte Førsteudarbejdelser). Først i den episke Brand bryder han bestemt med sin Tradition i saa Henseende og endda ikke førend et Stykke ind i Arbejdet. Vi ser nemlig, at Renskrifterne i Mskr. II følger den gamle Skik lige til L. 671 for saa —

med enkelte Tilbagefald — at bruge Ibsens oprindelige, nu genoptagne, Fremgangsmaade, der fastholdes i det episke Digts Trykmanuskripter og i alle Digterens senere Arbejder.

Hvor langt Henrik Ibsen er naaet med sin episke Brand, har man ingen Holdepunkter til at afgøre. Der har sandsynligvis eksisteret noget udover det Pontoppidanske Fund, som ender med det første løsrevne Blad af Ark 10; hvor meget kan ingen vide. Kun det er sikkert, at Ibsen, i Flg. det oftere citerede Brev af 12. Septbr. 1865 til Bjørnson, i Midten af Juli Maaned s. A. har »kastet over Bord« alt, hvad der hidtil var udarbejdet af Brand-Motivet, for at støbe det om i den »nye og klare Form«, han havde fundet. I Løbet af de to Maaneder indtil Datoen for Brevet til Bjørnson skriver Ibsen, at han har fuldført de første tre Akter og det meste af 4de, »og 5te føler jeg, at jeg kan skrive på 8 dage; jeg arbejder både formiddag og eftermiddag, hvilket jeg aldrig før har kunnet«. Ibsen har nu sikkert i Arbejdets Hede forregnet sig noget, paa lignende Maade som han ses at have gjort det senere under Udarbejdelsen af *Peer Gynt,* ti hans Brev af 25. Novbr. 1865 til Fr. Hegel viser, at han først over to Maaneder efter Brevet til Bjørnson, den 16. Novbr., kan afsende Slutningen af det ikke særlig omfangsrige Trykmanuskript. Arbejdet er dog skredet frem med en for Ibsen saa betydelig Hurtighed, at man alene heraf kan slutte til en stærk Gennemarbejdelse af Stoffet forud.

Halvorsen anfører meget svævende — fra sin

unævnte Kilde —, at den episke »Brand« udgjorde »3—4 Ark«; naar det tillige hedder, at Ibsen intet benyttede af sin episke Digtning, da den omformedes til dramatisk, kan hans Oplysning ikke godt være urigtigere.

Da Henrik Ibsen omarbejdede sit Motiv, har han tværtimod i fuldeste Maal benyttet den tidligere Udarbejdelse. Det centrale i »Brand«s 1ste Akt, Mødet oppe paa Storfjeldet mellem det unge Par og Brand, er direkte overført fra det episke Digts *Over Storfjellet,* idet dog den gamle, brave Doktor, som holder Tale til de unge, er forsvunden; det af hans Tale, som er nødvendigt til Forstaaelse af Handlingen, lægges i Munden paa Ejnar og Agnes, som i vekslende Repliker faar sagt det til Brand. Lægen dukker først op igen i tredje Akt, hvor han — for at ingen Misforstaaelse kan være mulig — straks introduceres som Agnes' »gamle Doktor« fra det episke Digts L. 448. Hvad der ellers har været Brug for af Sceneriet, Festens Forløb, Afskeden, er bleven tildelt Brand, som i sin Monolog B. S. 11-12 skildrer, hvad han paa Afstand hører og ser gaa for sig, indtil Agnes og Ejnar legende og syngende kommer ind under den fuldstændig overførte Vekselsang: »Agnes, min dejlige Sommerfugl« (det Collinske »Brand«-Manuskript I viser (Ark 2, S. 2, 23-27), hvorledes Ibsen i denne Monolog oprindelig har anvendt ordrette Laan fra det episke Manuskript i endnu større Omfang). Da tilraaber Brand dem sit advarende »Stands, der er en Afgrund bag!«, som med skarp Symbolik proklamerer Modsætningen mellem de letsindige »Glædens Børn« og ham. Ved denne knappe Replik

i den skildrede Situation opnaas — mere gribende — samme Virkning som i det episke Digt ved Brands Sang uden for og dens Forhold til Doktorens og Ejnars Deklamationer og Digte.

Foran sin episke Sang *Over Storfjellet* havde Ibsen faaet Brug for den introducerende *Fra Modningstiden,* der ved Overgangen til dramatisk Form maatte falde bort. Han føler nu i sin dramatiske Digtning en lignende Trang til ikke i Mødet mellem Vennerne at falde med Døren ind i Huset. Derfor anbringer han inden dette en helt ny Scene og Monolog, hvori Brands Skikkelse belyses gennem Modsætningsforholdet mellem ham og de jordbundne Bønder. Til denne Monolog gør Ibsen et Laan fra Brands Sang uden for, hvor det hedder: »Lær mig at ville mer end jeg kan«, hvad der nu bliver til hans Ord om Bonden og hans Søn, som famler hjem uden at have kunnet ville:

»Men hjælp er gavnløs for en mand,
som ikke vil, hvad ej han kan.«

Ved at indskyde Scenen med Bønderne og Brands efterfølgende Betragtninger opnaar Ibsen den Skildring af Helten inden Mødet og det Anslag af Værkets Grundtone, som i det episke Digt var tilstræbt gennem *Fra Modningstiden* og *Over Storfjellet* indtil Brands ude fra hørte Digt. Saaledes forberedt kan Brand nu tone dramatisk frem overfor de andre og tilraabe dem sit Varsko for Afgrunden med en pludselig Virkning, som er motiveret og uvilkaarlig bliver forstaaet.

Dramaets Brand, Ejnar og Agnes skilles. De to staar alene tilbage. Scenen mellem dem er i alt væsentligt overført fra den episke Brand med

ordrette Laan paa flere Steder i Ejnars lange Replik og i Slutningsrepliken: Hvor han vokste, mens han talte! — Fortsættelsen, hvor Præsten alene vandrer videre, ser sin Fædrenebygd ligge for sig, møder Gerd og efter hendes Forsvinden taler til sig selv, er ligeledes i alle Omrids hentet fra det episke Digt. Monologen, med Brands Udtalelse om Fædrenehjemmet, vrimler ydermere af ordrette Laan derfra. Saadanne findes ogsaa hyppigt i det første Møde med Gerd, samtidig med at dog den dramatiske Udførelse baade har uddybet Gerds Figur symbolsk og — som næsten overalt — har fortættet og tilspidset den episke Digtnings Tanker og Situationer paa en overlegen Maade.

Brands 2den Akt begynder med, at Fogden uddeler Gaver til det sultende Folk, medens først Ejnar og Agnes og dernæst Brand kommer til. Ejnar og Agnes tømmer, paa Fogdens Opfordring, deres Pengepung til Bedste for de nødlidende; men Brand nægter at give noget, træder tværtimod ned blandt Mængden og holder »med Eftertryk« en Tale til dem, hvori han betoner den Naade, Gud har udvist ved at »drysse Rædsel i jert blod« og derved give disse Mennesker Mulighed for at rive sig løs fra det lave, dyriske Stræb, som avles af Livets slappe, linde, træge Gang med Hverdagsvrøvl. Hele denne Udvikling er hentet fra det episke Digt, hvoraf det bevarede slutter netop dér, hvor Brand i Sangen *Ved Kirken* er staaet op paa Prækestolen for at forkynde den sultne Menighed, at just Nøden og Sorgen har vist, at den ikke er »strøgen ud af Herrens Bog«. Det dramatiske Digts 2. Akt S. 37-41 og de

episke Vers 1518-1645 byder i saa Henseende mange Sammenligningspunkter og vidner om direkte Laan.

Men i Brands 2. Akt genfindes ogsaa Laan fra *Fra Modningstiden,* i Skildringen af Moderen og Mødet med hende,ligesom i Scenen,hvor Almuesmændene kommer til Brand, og han bagefter til Agnes taler om, hvad de har sagt.

Sluttelig bugner Brands store Monolog i 5. Akt af Enkeltheder fra Brands og Ejnars Samtale i *Over Storfjellet.*

Naar vi nu ser lidt nærmere paa, hvorledes Ibsen i det enkelte har benyttet sin episke Udarbejdelse, viser det sig paa den interessanteste Maade, at han fra Manuskript til Manuskript stadig har haft Øjnene i det tidligere under Udarbejdelsen af det nye. Ikke blot er store Stykker saa at sige ordret overførte, andre lempede og omstillede paa en minutiøs Maade, som forudsætter, at det gamle Manuskript bestandig har været nærværende; men paa sine Steder er endogsaa blotte Rim og Billeder bevarede og anvendte i en ny og anden Forbindelse end den tidligere.

Ibsen arbejder med Laanene hos sig selv som en Kunstner med Stenene i en Mosaik, der brydes i Stykker for at bruges til en ny. Visse sammenhængende Partier bevares og overføres, men andre sønderdeles, og de enkelte Stene anbringes i en ny Sammenhæng, ja tilhugges stundom og anvendes paa helt ny Maade — blot saa lidt som muligt gaar tabt.

Denne Arbejdsmaades forskellige Ejendommeligheder kan belyses igennem en Række Eksempler.

Ibsen har i *Fra Modningstiden* Fortællingen om, hvorledes Koll som Dreng halvt i Drømme ser sin Moder slaa hans Faders Lig under Øret og sige: Det er fordi Du har forspildt mit Liv! Som man vender et Spyd mod en Fjende, vender Drengen en skønne Dag, da han staar Ansigt til Ansigt med Moderen, disse Ord imod hende. Denne aandelige Positur, Sønnen, der slaar Moderen med hendes egen Handling, har Ibsen villet beholde. Derfor ser vi i den dramatiske Brand først Moderen komme (B. 61)

> klavrende op over bakken
> kroget, ludende med nakken.
> For at puste, må hun stå,
> støtter sig for ej at slingre,
> griber med de magre fingre...

Det er Moderen fra »Modningstiden«. Dér kommer hun ind i Stuen, hvor hendes Mand ligger Lig. Her gaar hun ude i Naturen sin Søn i Møde. Men Holdningen, hendes tunge Vejrdragning — og nogle af Rimene — er sparede op fra det episke Digts Vers 307-308 og 310:

> Hun gik till Sengen. Hendes Gang var slingrende,
> han saa hun segned for hvert Steg hun tog;
> ....
> han kunde høre, hvor hun Vejret drog.

Slutningsbilledet, hvori Ibsen paa det nævnte Sted i *Brand* sammenfatter Indtrykket af Moderens Skikkelse

> Hun er ørnen lig, der hænger
> spigret på en stabbursvæg

er bevaret fra ep. B. L. 321:

> Hun ligned Ørnen over Stabbursdøren.

Efter at have set Moderen saaledes komme op imod ham udbryder Brand »pludselig angst«

> **Hvilket iskoldt barneminde,**
> **hvilket gufs fra hjem og fjord**
> **drysser rim om denne kvinde, —**
> **drysser værre rim herinde — —?**
> **Nådens Gud! Det er min mo'er!**

Moderen symboliserer her for Brand det iskoldt knugende fra Barndomshjemmet, som fylder ham med Rædsel nu, da han atter staar overfor sin Hjembygd.

Ogsaa denne Virkning indeholdtes i det episke Digt, men her var det Gerd og Iskirken, som Digteren brugte for at fremkalde den. Medens Brand i Dramaet umiddelbart efter, at Gerd er forsvundet, har sin berømte Monolog, til hvilken der findes en klar Parallel i det episke Digt, forekommer der i dette efter Gerds Flugt en Række Vers, hvori det hedder (L. 1357): »Det var som noget frøs i Prestens blod«, og, efter at Stedets Navn »Iskirken« med sit »*Gufs* af Snerøg« (L. 1418) er gaaet op for Brand, lyder Vers 1421-23:

> **Alt stod for ham i Skjær af denne Kulde.**
> **Han saa sin Hjembyggds Liv, dens Døs, dens Kamp,**
> **som gjennem Sløret af en Rimfrosts Damp;**

som man vil se, i Tanke og Gloser det tydelige Materiale til den dramatiske Brands angste Udraab.

Derefter samtaler Brand med Moderen, der fortæller om sin Rigdom, som hun intet vil fjæle af, men lade Sønnen faa fuld og hel. Da er det, han vender hendes egen Handlings Spyd imod hende, Spydet fra den episke Brand. Blot fører

han det paa en anden Maade, og Odden er anderledes skærpet. Drengen fra »Modningstiden« slyngede straks Moderen i Ansigtet de Ord, hun havde sagt hin Nat, da Faderen laa Lig: »Det er, fordi Du har forspildt mit Liv!« Dramaets Brand ligesom holder Vaabnet en lille Tid skjult under Kappen, lader hende ane det, saa at hun (B. 66,7) »i spænding« spørger: »Hvor har du denne tanke fra?« Saa først fortæller han om Faderen, der laa Lig, idet han (B. 66, 14—23) anvender hele Sceneriet, Gloser og Rim fra det episke Manuskripts Linje 292-307 og kaster Moderen hendes Handling lige i Øjnene. Her, hvor Talen er bleven om Arven, hun vil efterlade Sønnen, er den ændret til, at hendes Haardhed og Gridskhed lader hende lede Pengene frem af den dødes Seng for utilfredsstillet at stønne: »Så det var alt!« Men at den døde har forspildt hendes Liv, er ikke gaaet tabt. Det staar (B. 66, 21-22) i Ordene:

Jeg gav fra først en større pris,
jeg tror, jeg gav mit livs forlis.

— Efter Meddelelse til mig af Fru Susannah Ibsen har Henrik Ibsen fortalt følgende om sin Model til Brands Moder, den »storættede Bondekone fra Gaarden Graffer i Lom«, som Halvorsen i sine indledende Noter til B. (S. II) benævner hende. Hun var en rig Bondedatter, som havde forelsket sig i og ægtet en ludfattig Knøs. Og saa ubøjelig var hendes Haardhed og Stolthed, at da Manden efter mange Aars ulykkelige Ægteskab døde, klædte hun Liget i de Pjalter, hvori han var kommen til hendes Faders Gaard, og som hun den hele Tid haardnakket havde gemt i sin Kiste.

»Som Du kom hertil, saaledes skal Du gaa herfra«, var hendes Ord.

Digteren har gjort Brands Moder til den *fattige* Pige, som med sit Livs Ulykke bøder, at hun for den rige Mand svigtede sin Ungdomskærlighed (der saa blev Fader til Gerd, hvis Riffelskud faar Lavinen til at skride og begrave Brand); hendes hoverende Klæden sin døde Mand i hans Fattigdoms Laser bliver hos Ibsen først til Slaget under Øret, derefter til den hjerteløse Fravristen ham hans Skatte. Det er interessant bagved Digterens Omformning af sine egne Motiver at se hans Omformning af dem, Virkeligheden havde givet ham som Materiale.

Naar Ibsen i 1864-65 ofte følte sig forpint af sit Arbejde og gjorde det om og om igen, var det væsentligt, fordi han endnu ikke kunde faa de Gennemlevelser og Begivenheder, der var hans Raastof, tilstrækkeligt paa Afstand. Enhver Digter, han være sig den mest udprægede naturalistiske Skildrer, maa, inden Arbejdet vil glide, have sin Oplevelses Raastof befriet fra Tilfældighedernes Iblanding og behandlet af den Fantasi, som fra den lille Finger kan slutte til den hele Haand og et Stykke videre. Al digterisk Gerning betyder en Generalisering. Og en Digter som Ibsen, der vilde bruge sine Oplevelser og Gennemlevelser til intet mindre end en Skildring af selve »Verdensveen«, som det allerede hedder i den episke Brand, maatte i høj Grad trænge til at fjernes fra sine særlige Modeller og forøvrigt under Udarbejdelsen blive mere og mere tvungen ind paa en symbolsk Udformning af Skikkelser

og Optrin. Ganske vist er allerede i den episke Brand hele Stoffet bygget op i skarpt tilskaarne, Hegelske Modsætninger, den ene Drengs lyse Glæde ved det anskuelige Liv overfor den andens dybe Skuen mod det synsløse bag Synet, l'art pour l'art-Teorien overfor Menneske-Reformeringen, en materialistisk Velgørenhed overfor den religiøse Idealismes Pisken med Skorpioner. Men alligevel er Digtets Fortælling baade i sin Gang og — endnu mere — i sine Digressioner saa overordentlig meget nærmere ved Henrik Ibsen, 1864, Norge, end Tilfældet er med Brand. En Figur som Gerd f. Eks. fremtræder i den episke Digtning vel som en Idé. Hun er den forvildede Pendant til den anden »Naturens Datter«, »Friluftspigen« Agnes. Paa Baggrund af den rædselsvækkende »Iskirke« er hun Naturens Oprør mod Religionen, der tjener Gud i hans rette Kirke. Men hun optræder i den episke Brand uden nogetsomhelst symbolsk Apparat, hverken »Høgen« eller noget andet, hun er i og for sig lige saa naturalistisk som Agnes, for hvem der gøres Rede lige ned til Blegsotten.

Idet nu Ibsen kæmper sig væk fra Modellen, kommer han til at skære mere og mere bort — selvfølgelig ikke mindst af Digressionsstoffet. L'art pour l'art-Diskussionen mellem Ejnar og Brand forsvinder, den bidende Fortælling om det norske Mod gaar ud, Haanen over den patriotiske Syttende-Maj-Lyrik stryges, — men Ibsen ofrer med blødende Hjerte. Og han er endnu Tingene for nær paa Livet, de er ham endnu for kære til, at han, kunstnerisk set, kan ofre nok.

Den store Monolog i 5. Akt er et slaaende Eksempel i saa Henseende.

Dramaets Handling mangler endnu kun det sidste, afgørende Spring. Men foran dette standser Digteren og lader sin Helt tale længe højt med sig selv. Det vil atter sige, at Ibsen i denne Monolog frigør sig for alt det, som han mente burde tages med, eller som han ikke nænnede at ofre af de Tanker, Stemninger og Billeder, der »havde hvilet som en Mare« over ham fra 1863-64. Norges Holdning under Danmarks Krig havde syntes ham at blotte en Grubegang dybt ind i hans Folks og hans eget Indre, som han udvidede til at omfatte Menneskeheden.

Til sin Helts sidste Monolog samler han Mosaikstene i den episke Brand. Fra Indledningsdigtet *Till de Medskyldige* hentes en halv Snes af de centraleste og billedrigeste Linjer. Derefter er det navnlig Brands anden lange Tale til Ejnar oppe paa Storfjeldet, som har maattet afgive Stof. De ovenfor angivne Parallelsteder tillader Læseren at følge Maaden, hvorpaa Ibsen kan springe i, omlægge og ændre sine Linjer. Men som det hele bliver kittet sammen, er det et Stykke ren og skær norsk Historie set med Henrik Ibsens Øjne, deklameret af Verdensveens Bekæmper. Brand jamrer over Norges daadløse Leven højt paa Fortids Minder, Syttende-Maj-Svulsten, Forræderiet mod Danmark og først og fremmest mod sig selv i 1864. Hans Fremtidssyner viser ham, at engelsk-amerikansk, materialistisk Livssyn sejrer hele Norge over, en Tankegang, der støtter sig til Norges fra 40-erne til 60-erne stigende Handelsforbindelse med England og den samtidig voksende

Udvandring til Amerika, hvorved mange materielle og aandelige Baand knyttedes mellem det norske Bondefolk og det nye angelsaksiske Samfund. For Ibsen var et overdrevent Indtryk af denne Bevægelse naturligt, fordi hans nærmeste Omgangskreds baade i L. CHRISTENSEN DAA og i den geniale A. O. VINJE havde begejstrede Anglomaner, som i Tale og Skrift agiterede og profeterede til Bedste for engelsk Aand og engelsk Politik. Og Brand tordner, som den Guds Mand han er, mod den »tvære og klamme« Maade, hvorpaa det norske Samfund optog den moderne Bibelkritiks Stormløb mod Kristustroen; kun sindige Tilskuere, ikke begejstrede Korsfarere havde dette »Sandheds Styrkestævne« forstaaet at samle i Brands Fædreland.

Men forud for dette Stykke Fædrelandshistorie gaar nogle Linjer, som hører til de mærkeligste Laan, Ibsen har gjort fra sin episke Brand.

Man vil mindes Ejnars Digt til Agnes (S. 628 ff.), da hun føler sig skræmt af den storladne Uhygge i Fjeldkløftens Øde, hvor Taagen og Solen kæmper mod hinanden.

Agnes, min dejlige Søster,
sig hvorfor dit Hjerte slaar?
Lad ikke Fjellet dig ængste og skræmme;
du er i din Moders Gaard.

Agnes min Friluftspige
vi to har ej nødig at grue;
[Først: Du er jo Naturens Datter;
Hvorfor vil du da grue?]
lydige Børn tør gaa om Kveld
i den mørke Spøgelsestue.

. . . .

Lad dig ej skræmme hvad du saa hører, —
om Hyl, eller Hundetuden;
det er ikke Kveld, det er ikke Natt;
her er kun Skodder for Ruden.

Ude er Solskin og lysen Dag;
snart aabner sig Dørens Bue;
lad os kun trøstig gaa syngende gjennem
den mørke Spøgelsestue!

Heri betegnes Agnes og Ejnar som to Naturens Børn, der ikke behøver at have Hjertebanken, men i Tillid til deres Moder Naturen trøstig kan gaa igennem hendes Spøgelsestue; dens Taager vil sikkert spredes af den frembrydende Sol.

I den dramatiske Brands Slutningsmonolog har Ibsen som Indledning til Brands Syner ud over sit Fædrelands Fortid og Fremtid benyttet dette Digt gennem en mærkelig Forvandling. Han har beholdt Ideen med Børnene eller Barnet, som gaar og gyser i sin Moders Stue, hvor det spøger, men betvinger sin Hjertebanken ved Tanken paa, at snart vil Dagslyset vælde ind »i den mørke Genfærdsstue«, som det paa Grund af Versemaalets Ændring nu maa hedde. Men han har overført den paa Brand, der for at kunne bruge den maa sammenligne sig selv med et Barn og da taler om sin beklemte Gysen i sin Moders (Norges) af Genfærd fyldte Stue, hvor han trøster sig med Tanken paa det klare Dagskin, der engang skal vælde ind og sprede Mørket. Og saa at sige hele Billedapparatet og alle Rimene er fra Ejnars Digt om Naturen og dens Børn lykkeligt reddede over i Brands Betragtninger over sig selv og hans Fædreland: Hyl, Hundetuden, Hjertebanken,

Skodder for Ruden, ej Nat, ej Kveld, grue og Genfærdsstue.

> **Jævnt og tidt jeg måtte grue;**
> **skrækken risled i mit hår,**
> **når jeg gik, som barnet går,**
> **under hyl og hundetuden,**
> **i den mørke genfærdsstue.**
> **Men jeg tvang min hjertebanken,**
> **og jeg trøsted mig med tanken:**
> **ude skinner lysets væld,**
> **mørket er ej nat, ej kveld, —**
> **her er skodder kun for ruden.**
> **Og jeg tænkte, dagens skin,**
> **sommerlivets klare lue,**
> **skal igennem dørens bue**
> **vælde fuldt og fagert ind**
> **i den mørke genfærdsstue.**

Henrik Ibsen forstod i Sandhed at spare op og anvende.

Endnu klarere viser dette sig i den Scene fra 2. Akt, hvor nogle Almuesmænd kommer til Brand og beder ham blive deres Præst, hvad han afslaar. I sit Svar bruger han (B. 56, 9-16) 8 fuldstændig overførte Linjer fra Brands Betragtninger efter Gerds Forsvinden (ep. B. L. 1429-36), og da Mændene gaar nedslaaede bort og Brand »ser længe efter dem«, taler han (B 58, 7 ff.) om, hvorledes de »en for en med bøjde nakker« gaar hjem med sturende Sind og paa vaklende Fod.

> **hver af dem med tungsinds lader**
> **går som truet af et ris,**
> **går som menneskenes fader**
> **dreven ud af Paradis, —**
> **går, som han, med skyldslørt tinding, —**
> **ser, som han, i mørkets gab, —**
> **bær, som han, sin kundskabs vinding, —**
> **bær, som han, sin blindheds tab;**

Det lange Blik efter nogle Mennesker, der sørgmodigt drager bort, er hentet fra den episke Brand. Men i *Kirkevejene* er det Agnes og Ejnar, som Brand, i Anger over sin Fremfærd mod dem, ser langt efter, idet de fjerner sig med de »sænkte Hoveder«, der i den nye Anvendelse bliver til Mændenes »bøjde nakker«. Og Agnes (L.1051-52)

> gik og bar, som Menneskenes Moder,
> sin Kundskabs Vinding, Paradisets Tab.

Dette omformes nu, i den nye Anledning, til »Menneskenes *Fader*«, som »bærer sin Kundskabs Vinding og sin Blindheds Tab«. Fjældvandets »vaade Gab« fra *Kirkevejene*, som rimede paa »Tab«, redder Mosaikmesteren ved at lade sin Adam se ind i et abstrakt »Mørkets Gab«.

Det, som Ibsen ved sin Omformning af den episke Brand til dramatisk ikke paa nogen Maade har kunnet faa Brug for, glemmer han ingenlunde derfor. Han gemmer det roligt hen for muligvis ved senere Lejlighed at kunne anvende det, i større eller mindre Udstrækning, direkte eller omdannet.

Et ypperligt Eksempel i saa Henseende er Fortællingen om Gutten, der huggede Fingren af sig for ikke at blive Soldat.

Denne Historie ligger saa nær som muligt op til 1864 og — jeg tør næsten paastaa det — til en bestemt Begivenhed fra dengang. I det norske Morgenblad fra 23. Juni 1864 har jeg fundet en efter »Aftenbladet« citeret Notits: »Forrige Fredag indtraf paa Gardermoen den Begivenhed, at en 24 Aar gammel Soldat fra Hadeland af Frygt for at komme i Krigen besluttede at lemlæste sig

for derved at unddrage sig Krigstjenesten. Han afskar da, efter sin egen Forklaring, af sin højre Haands Pegefinger det første Led og Halvparten af det andet; men Lægens Erklæring gaar ud paa, at han sandsynligvis ikke med den venstre Haand vilde have kunnet skære Fingren af, hvorimod han maaske har hugget den af med en Økse ...«

»Aftenbladet« fandtes, efter Prof. Dietrichsons Opgivelse til mig, fra Sommeren 1864 i den skandinaviske Forening i Rom, men saaledes, at det først kom dertil over den skandinaviske Forening i Hamborg. Og, som selve Henrik Ibsen skriver i et Brev til Bjørnson af 28. Jan. 1865 (Br. I, 95) »Aviserne fra Norge er månedsgamle, når vi modtager dem ...«. Til Gengæld blev de da ogsaa liggende fremme i Foreningen omtrent saa længe der var noget tilbage af dem. Det paagældende Nummer af det norske »Aftenbladet« er næppe kommen til Rom inden Slutningen af Juli, da Ibsen var ude i Genzano, men det har da sikkert endnu været tilgængeligt i Foreningen en Maaned efter, da Ibsen vendte tilbage til Rom. Et herligere, mere skorpionsgiftigt Fund kunde Ibsen med sin daværende Stemning ikke gøre: den norske Gut, som viser sit Mod ved at lemlæste sig af Fejghed — prægtigere Dialektik, mere selvopløsende Ironi maatte der dog ledes om. Og Ibsen benyttede sit Motiv med glimrende Kunst.

Men det var umuligt at bevare Digtet i den dramatiske Brand. Ibsen lægger det betænksomt hen. I Peer Gynt slaar dets Time. Først anvender han det til i 3. Akt (S. 350) at lade Peer Gynt se Gutten hugge Fingeren af; siden taler Præsten i 5. Akt (S. 461 ff) over denne Mand, der som Gut

ved at lemlæste sig selv forbrød sig imod Samfundet, han, som var en slet Borger, men stor, »fordi han var sig selv« — altsammen til Brug for Digtningens dybe Ironi.

At Ibsen under Udarbejdelsen af begge Scener har haft sit gamle episke Manuskript liggende foran sig ses af den Mængde positive Laan, som en Sammenligning af Parallelstederne konstaterer.

Den episke Brand begynder psykologisk set saa inderlig rigtigt med et direkte Indledningsdigt til det norske Folk, med hvilket Digteren føler sin Medskyld.

Det har — som han selv — gennem lange Aar levet Løgnens Livsleg med det døde, ofret til Fortidens sjæledræbte Sage, der kun var en Ymerskrop af et Lig. Nu — i det Herrens og Prøvelsens Aar 1864 — har Digteren vendt sig bort fra den stinkende Fortid og fra den løgnagtige Drøm om en stor Fremtid for et skandinavisk Norden. Som ensom Flygtning smyger han ind i Nuets Taageverden, hvor han kan skjule sin dybe Smerte over, at hans Folk ikke vilde bringe Ofret, tage Lidelsen paa sig, aabne Hjerterne for den livsgivende Sorg, den, som Brand i *Over Storfjellet* beder Herren skænke ham.

Den Sorg har Ibsen tidlig bedt om for sig selv.

Ikke blot i *Kjærlighedens Komedie* taler Falk (Sl. Vk. II, S. 129 og S. 149-50) om den frugtbringende »Kæmpesorg«, om den »gode og kærlige Vorherre«, der vilde tænde »Smertens Lys«; men allerede i Forløberen for dette Drama, Svanhild-

Manuskriptet (tilhørende Christiania Universitetsbibliotek), siger Falk i 1856: »Jeg kunde fristes til at bede Vorherre om en stor Sorg — havde jeg den, saa skulde jeg ikke længere døse Tiden væk«. Og i Brev til Carl Johan Anker af 30. Jan. 1858 tilstaar Ibsen (Br. I, S. 73), at »jeg har brændende længtes efter, ja næsten *bedet* om en stor sorg, som ret kunde udfylde tilværelsen, give livet indhold«. Ganske vist tilføjer han: »Det var taabeligt, jeg har kæmpet mig ud af dette stadium«, men han slutter: »og dog bliver der altid en mindelse tilbage«. Og naar Ibsen seks Aar efter lader sin Brand intonere: »Herre, gør mig paa Smerte rig!« ser man, at den trediveaarige Mand fra 1858 ikke kunde bedømme denne Følelses store og vedvarende Betydning for ham.

Henrik Ibsen var Skandinav, og, som hans Søn har sagt til mig, han blev sikkert ved at være det til sine Dages Ende.

I et Brev til Julius Hoffory af 26. Febr. 1888 (Br. II, S. 169) forekommer de ofte, særlig i Tyskland, misforstaaede Ord, at Ibsens »Livsanskuelse var endnu dengang [i 1868] national-skandinavisk«, men efter »den store tid i Tyskland, krigsåret og den påfølgende udvikling« undergik hans »anskuelse af verdenshistorien og livet« en Forvandling. Den »havde hidtil været en national anskuelse. Nu udvided den sig til en stammeanskuelse, og saaledes kunde jeg skrive *Kejser og Galilæer*. Stykket blev fuldført om våren 1873«.

Ibsen husker nu her, henved tyve Aar efter vedkommende Begivenheder — som oftere —

noget usikkert. Under selve Krigen var han afgjort tyskfjendtlig. *Ballonbrevet* af December 1870 taler om, hvorledes han i Dresden lever omgivet af »svære tyske floskelhelte — som med vold vil verden vælte«, hører »pral og skrål og flag på stang, — »Wacht am Rhein«, som kaldes sang«, — og han sammenstiller lidet smigrende »disse Fritzer, Blumenthaler og de herrer generaler, nummer den og nummer den« med Gustav Adolf og Carl den Tolvte, Tordenskjold og »Kongedybets muntre helte« (der i et af Christianiamanuskripterne var »Dybbøls sejge Helte«). Og naar de Tyskere, Ibsen lever imellem, synes ham pralende, skraalende og voldslystne, er heller ikke deres store Bismarck og Hærførerne mod Frankrig Helte, men beregnende Mordere af »kampens poesi«. ALFRED DOVE og GUSTAV FREYTAG's Ugeskrift »Im deutschen Reich« angriber (II, S. 538-39) i 1871 Ibsen for dette »Tyskerhad«, men anfører mærkeligt nok ikke de ovenfor nævnte Steder i Ballonbrevet, kun en spøgefuld, om end antipatisk, Skildring af tyske Nilrejsende samt væsentligst Linjen fra *Abraham Lincolns Mord* om »de tusind fra løgnens land«. Henrik Ibsen bliver i sit Svar (se Sämtl. W. I S. 506 ff) let færdig med de humoristiske Vendinger i Ballonbrevet og hævder iøvrigt, at han i Digtet om Lincoln »ikke har rettet sin Harme mod det tyske Folk«, men »kun har talt om en Politik og et Diplomati, som hint dengang [da Digtet i 1865 blev skrevet] havde liden eller ingen Indflydelse paa«. Hans Svar er, som rimeligt nok, advokatorisk holdt og gaar ikke ud over selve de to — ube-

hændigt valgte — Anklagepunkter; men den norske Digter benytter dog Lejligheden til mandigt at minde om »det endnu blødende Saar«, som denne tyske Politik og Statsmandskunst, nogle Maaneder inden Lincoln-Digtet blev til, havde »slaaet mit skandinaviske Fædreland«. Denne Følelse af Danmark som den ene Del af Henrik Ibsens »skandinaviske Fædreland« og af Harme og Sorg over Danmarks Nederlag i Kampen mod Overmagten holder sig usvækket i *Nordens Signaler* af Novbr. 1872, hvor Ibsen glødende protesterer mod den »Forsoningsfest« mellem Danmark og Tyskland, som »Pangermanismens Præst«, Bjørnstjerne Bjørnson, formentlig havde opfordret til. En skarp Frontstilling mod baade tysk Politik og tysk Aandsliv havde Ibsen 1859 i sit *Maageskrig* besvoret Danskerne at indtage. Han fastholdt den selv overfor »Pangermanisten« Bjørnson, faa Maaneder inden *Kejser og Galilæer*, som det hedder i Brev til Fr. Hegel af 6. Febr. 1873 (Br. I, S. 269), foreligger fuldendt. *Kejser og Galilæer* kan altsaa umuligt være Frugten af, at der hos Ibsen efter den fransk-tyske Krig var bleven udviklet en pangermansk »Stammefølelse« i Modsætning til hans tidligere Skandinavisme. I Brev til Georg Brandes af 30. Jan. 1875 (Br. II, S. 22 ff) omtaler Ibsen da ogsaa som »vort allervigtigste anliggende«, at de nordiske Folk rives ud af deres »kommunale« Tankegang, kommer til at tænke og føle »nationalt, skandinavisk«. Og Ibsens senere overfor Hoffory hævdede »Stammeanskuelse«, som han altsaa har erhvervet i hvert Fald *efter* 1875, betød aldrig en Modsætning

til hans Skandinavisme, kun dens Udvidelse med Bibeholdelse af Skandinavismens egentlige og inderste Væsen. Ved at de nordiske Lande, skandinavisk forbundne, opfattede sig som Led i den mere omfattende germanske Kultur og — muligvis — Politik, mente Ibsen, at Folkene kunde vinde den store Luft under deres ejendommelige Udviklings Vinger, som de vilde savne, selv om de fik overvundet Sogneraadsstandpunktet. Det, som Ibsen opgav, var Nordens stejle Afsondring mod Tyskland, som han selv tidligere havde gjort sig til Tolk for, lige fra de — paa Originalsproget endnu utrykte, Christianiabiblioteket tilhørende — tolv Sonetter af 1849: *Vaagner Skandinaver! Et Opraab til de norske og svenske Brødre,* hvori det bl. a. hedder:

Er ikke Slesvig da en Helligdom,
Et fælles Eie for det hele Norden,
Mod Germanismens Trængen ind en Bom,
Men hvad naar denne Formuur tabt er vorden?

Saa sent som kun et godt Aar inden Brevet til Hoffory offentliggør Ibsen da ogsaa December 1886 i den danske Revue *Norden* sit udpræget skandinaviske Digt *Stjerner i Lystaage.* —

I selve 1864 traadte Ibsen med Lidenskab ind for, at Norge og Sverige skulde gribe til Vaaben mod Tyskland for Danmarks Sag. Alene hans Digt *En Broder i Nød* af December 1863 vidner tilstrækkeligt herom. Og han drog ikke denne Konsekvens af sin Skandinavisme, fordi han bedømte den daværende politiske Situation mangelfuldt. Han vilde ikke have fraraadet Norge at gaa i Krigen, selv om han havde kendt Stormagternes Tryk paa Sverige-Norge, som Ebbe

HERTZBERG i det norske *Morgenblad* for August-Oktober 1890 første Gang har oplyst om. Den, som kunde tænke saaledes, maatte kende Ibsen og hans halvt Hegelske, halvt kristelige Idealisme daarligt. Ibsen besang i *Uden navn* glimrende Carl den Femtende just for hans skandinaviske Sindelag, og han kunde have sagt med denne Konge: »Vi hade aldrig fåt smörj för bättre köp«. Henrik Ibsen undte sit Folk de Prygl, som følger med at have sat sit Liv ind paa en Idé. Han bad for det om den store skandinaviske Fællessorg, der vilde have svejtset vore nordiske Folk sammen som intet andet i Verden, som ingen Medgang, som ingen stor fælles Lykke. I blide Kaars Solskin spirer frem imellem Mennesker og Nationer Misundelse, Forfængelighed, Pukken paa de Særegenheder, der kun skulde bruges til den rigere Udvikling af et stort Fælleseje. Men knyttes Mand til Mand, Folk til Folk gennem fælles Sorger, har de rakt hinanden en Haand i virkelig Nød, har de delt en Gerning, der sved baade i Sjæl og Legeme, har de glødet for samme Tanke, lidt under samme Flag, grædt for de samme døde — da har de vundet Livet, det Liv, som baade er af denne Verden og gaar langt ud over denne Verden, helt ind i Idéens og Guds. »Så længe et folk kan sørge, så længe lever det også«, som Ibsen den 3. Decbr. 1865 skriver om Danmark til Magdalene Thoresen (Br. I, S. 104).

Ibsen nærede den Overbevisning, at, med alle Forskelligheder, var der fra Island til Sydslesvig, mellem Islændere og Nordmænd, Svenske og Danske, et udpræget Fællesskab i Herkomst og Anlæg, Kultur og politiske Interesser. Dette

maatte byde dem at slutte sig sammen til broderlig Udvikling af deres nordiske Ejendommelighed i et politisk Samfund, der bedre end de smaa og splittede kunde værne dem mod ydre Vold. Alt, hvad der maatte blive ofret og lidt for denne Idé, vilde kun være Vækst til dens Kraft. Et Nederlag, lidt paa den, kunde maaske skyde dens ydre Virkeliggørelse ud et Spand af Aar, men vilde lade den vinde uendeligt i indre Fuldbyrdelse.

Allerede under den første slesvigske Krig havde Ibsen i de før omtalte tolv Sonetter af 1849 (oversatte til Tysk i Sämtl. W. B. I, S. 198 ff.) talt om »hin Nordens Broderaand, — som knytter Norsk og Svensk og Danske sammen.« Den unge Digter raaber her for første Gang sit Ve over Nordmændene, hvis de »svigter i Farens Stund«, og minder dem strengt om, at Skulda »kræver Daad for hvad dit Indre nærte — Og ikke klingende Tirader kun«.

I 1864 stod Ibsen ingenlunde ene blandt sine Landsmænd med sin skandinaviske Tro og sit ideelle Krav.

Selv om Skandinavismen ikke gik saa dybt i det norske Folk, som mange den Gang mente, og navnlig intet afgørende Tag fik i Bondebefolkningen, havde den i den akademiske Verden og blandt Byernes Borgere mange og fremragende Tilhængere. Mænd af Ibsens nærmeste Omgang som MICHAEL BIRKELAND, LUDVIG DAAE, JACOB LØKKE var ivrige Skandinaver, og baade den episke og dramatiske Brand bærer Mærker af den akademiske Skandinavisme, som paa mange Maader kom til Orde i Christiania i 1863-64.

Det er næppe noget Tilfælde, naar Ibsen i sin Ansøgning til Carl den Femtende fra Rom den 15. April 1866 (Br. I, S. 113 ff) bruger en Vending, som — efter Professor Ludvig Daaes Udsagn til mig — i Christiania gik fra Mund til Mund efter et stort offentlig Møde dér i 1864, hvor Professor T. ASCHEHOUG talte. Denne Nationaløkonom og Politiker havde manet sine Landsmænd til med Blikket rettet mod den skandinaviske Idé at gaa i Kamp for Danmark og indtrængende klaget over, hvor vanskeligt det var »at bringe et lille Folk til at tænke stort«. Ibsen skriver i sin Ansøgning til Kongen: »Det er ikke for et sorgfrit udkomme jeg her kæmper, men for den livsgerning, som jeg uryggelig tror og véd, at Gud har lagt paa mig, — den livsgerning, der står for mig som det vigtigste i Norge, den, at vække Folket og bringe det til at tænke stort.«

Og naar man i de af det norske Studentersamfund udgivne »Studenterblade« følger Opfattelsen af den skandinaviske Sag indenfor Studenterkredse, møder man Gang efter Gang Tanker, som genfindes i den episke og dramatiske Brand, endog næsten udtrykte paa samme Maade.

Særlig lærerig i saa Henseende er en Tale af daværende teologisk Kandidat CHRISTOPHER BRUUN (se Studenterbl. Ny Række Nr. 19).

Christopher Bruun havde fulgt en syg Broder til Rom sammen med sin Moder og sin Søster THEA, men var i Slutningen af Februar 1864 rejst hjem for at søge Permission som norsk Soldat til at gaa i den danske Krig. Inden Bruun tog fra Christiania for at melde sig i København,

talte han den 3. April i Studentersamfundet. Det var netop paa den Aften Ibsen, i Anledning af sin lige forestaaende Afrejse fra Norge, var til et lille festligt Lag med Botten Hansen, Ludv. Daae, Jakob Løkke og andre gode Venner.

Christopher Bruun definerer i sin Tale først Skandinavismen som »den Tanke, at Nordens tre Folk, tidligere eller senere i Historiens Løb, ville blive truede med Undergang, aandelig og materiel, af overmægtige Naboer, og at hvad de havde at gøre derimod var at slutte sig sammen til indbyrdes Styrkelse. Og denne Tanke om Nordens Enhed og Nordens Sammenslutning har grebet os med en *Idées**) Magt«. Mod den »onde Aand« i Folket, som ikke forstaar denne politiske og kulturelle Tanke, der har begejstret Studenterne, skal de da nu »aflægge sit Vidnesbyrd«. Og »gjør de det ikke, ere de selv smittede af den samme Aand, saa er deres Skyld saa meget des større, som de have mindre Fristelse til at falde hen i Pengeaand og til at lade sit Syn for hvad der er Ret og Sandhed forvilde af de materielle Vanskeligheder...« Christopher Bruun taler her ud fra ganske samme idealistiske Livsanskuelse som Brand og sætter Idealet op imod det lave, humane Nyttehensyn, Fogdens Princip, saaledes som det fremtræder baade i den dramatiske og i det bevarede af den episke Brand.

Og Bruun fortsætter: »Men jeg siger, at til Vidnesbyrd hører Handling eller i alle Fald Redebonhed til Handling (jfr. B. S. 10,10-11: Sprang i dit Bryst en Viljes Væld — var ikkun Evnen *det,* som skorted)«. Med en filosofisk Idealismes

*)fremhævet af mig.

Flugt, der ganske holder Trit med Ibsens, udslynger han Ordene: ».... en Tanke kræver at sættes i Handling, og en skjøn Tanke kræver en Handling, som koster; man føler, at man ikke for Intet har Ret til den Glæde at blive delagtig i en Tankes Skjønhed«.

Ibsen skriver, medens han arbejder paa den episke Brand, i Brev til Bjørnson af 16. September 1864 (Br. I, S. 91): »Vor gamle historie får vi nu slå en streg over; thi nutidens normænd har åbenbart ikke mere med sin fortid at gøre end grækerpiraterne har med den slægt, der sejled til Troja og blev hjulpen af guderne. Jeg ser af dit brev, at du har håb; ja gid det var så vel, og at det ikke måtte skuffes.« Bruun forkynder i April s. A. de norske Studenter: »Nu er Handlingens Øjeblik; det er den historiske Time. Nu handler det norske Folk, og den Aand, hvori det handler, bliver optegnet i Historien, og den vil mindes nedigjennem og virke paa Eftertiden, eftersom den selv er, god eller ond«.

Synet ud over Begivenhederne fra 1864, som vi træffer i Behandlingerne af »Brand« og som Ibsen selv hævder saa stærkt i Brevet til Georg Brandes, findes ogsaa hos Bruun: »... Skandinavismen har staaet for Studenterne og for en stor Del af Landet som en Idee, og saaledes har den været ment og hævdet. Hvis nu, naar der kommer Lejlighed til Handling, det Hele bliver ved Ord, vil det da ikke blive til Triumph for alle dem, som sætte en Glæde i at haane med Ideer og med Troen paa dem? ... Det vil blive citeret hver Gang man har Brug for at stemple som Galskab det at hengive sig til en Idee og bringe

den et Offer... Se saaledes dør et Menneske den aandelige Død, naar han siger sin Idealitet Farvel, og saaledes lærer ogsaa et Folk at tabe Troen og synker henimod sin moralske Opløsning. Det er dette, som gjør mig denne Tid saa alvorsfuld, at ved en saadan Handling af Folket sker der tillige en Begivenhed i dets indre aandelige Udvikling, et Skridt til Liv eller Død.« Og Bruun fortsætter med stærkt udvidende Stigning: »Det er ikke for Skandinavismen, jeg taler, det er ikke den, som for mig er det brændende i denne Sag, det er for Sandhed; det er ikke for Danmark, men for Norge, for Sandhedens Vækst i mit Fædreland.«

Mere Ibsen-Brandsk — før »Brand« — er der vel næppe talt; det skulde da være, naar Christopher Bruun mod Slutningen af sit Foredrag siger: »Jeg beder hver brav Student at vidne i Handling overfor al omgivende Smaalighed og Feighed, om hvad der er løftet Syn og Myndighed; men først og fremst om det, at Idealitet, Sandhed og Ret ikke er Noget, man har til at holde Taler over ved festlige Lejligheder, men til at leve, kjæmpe og dø for om det kræves«.

Christopher Bruun tjente som menig dansk Soldat i 10. Infanteriregiment og var med paa Dybbøl, kom senere som Underkorporal til Aarøes Strejfkorps og rejste, da Vaabenstilstanden efter Als' Erobring var afsluttet, atter til Rom, hvor han indtraf den 9. Septbr. 1864. Der boede nu hans Moder og unge Søster, Thea, som begge i Genzano om Sommeren havde været dagligt sammen med Henrik Ibsen. I Rom omgikkes Ibsen atter Bruuns og — som Dietrichson siger (S. T. I, S.

338) — »interesserede det særlig Ibsen at underholde sig med Christopher Bruun«, en af de faa derhjemme fra, som havde holdt Studentertogenes norske Løfter til Danmark, bragt det personlige Offer paa Liv og Død og ikke været som »Trællen« i den episke Br. L. 829-831, der

»higer nok mod Løftets Land
men lusker gjennem Livet, lam og lunken,
og havner, hvor det helst sig falde kan.«

Ibsen har som bekendt overfor Henrik Jæger nævnt Præsten G. A. LAMMERS fra Skien som en Model til Brand og særlig peget paa, at Lammers var »netop en saadan friluftsagitator, som Brand er«. Heraf og af Ibsenske Ytringer om KIERKEGAARD som »for meget af en Stueagitator« og om Digterens ringe Kendskab til Søren Kierkegaards Skrifter tager Jæger Anledning til at polemisere mod Georg Brandes og andre, særlig danske, Kritikere, der har hævdet, at Brand blev skrevet under stærk Indflydelse af Søren Kierkegaard, en Opfattelse, Georg Brandes i 1867 udtrykker med Ordene: »Næsten enhver afgørende Tanke i dette Digt findes udtalt hos Kierkegaard, og Heltens Liv har sit Forbillede i dennes. Det synes, som havde Ibsen aspireret til den Ære at kaldes Kierkegaards *Digter*«. (G. B. Henr. I. S. 29). Jæger kalder (Henr. J. Henr. I. S. 194) dette en Misforstaaelse, som forklarligt nok kunde »opstaa hos fremmede, der ikke var særlig fortrolige med de norske Forhold«, og bruger om Kierkegaards »sidste Agitation« Vendingen, at den »med en vis Opmærksomhed« blev fulgt i Norge.

Denne »Opmærksomhed« var nu tvært imod overordentlig. Af f. Eks. Christiania-Posten for

1855-56 ser man, hvor personligt grebne Nordmændene var af Kierkegaards Strid med MARTENSEN efter MYNSTERS Død. Redaktionen bringer de omfangsrigeste Referater, Indsendere optræder fra Christiania og Bergen, og det har ikke været »Indsendere« i moderne journalistisk Forstand. Paa den ene Side fremhæves, hvor stor Betydning den af Kierkegaard som »Sandhedsvidne« anfægtede Mynster stadig har for norsk Menighedsliv, paa den anden Side kaldes Kierkegaard »den store kristelige Tænker«, hvis hele rige Produktion »især for den yngre Slægt har saa stort Værd, saa dyb en Betydning som faa nordiske Forfatteres Værker. Hos os som i Danmark er Kierkegaard en især af den yngre Slægt meget læst Forfatter, hvis mange Skrifter ofte bedømmes skjævt eller endog fordømmes...«, klare Vidnesbyrd om alt andet end en »vis« Opmærksomhed for Søren Kierkegaard i Norge og i de Byer, hvor Ibsen just i Halvtredserne og Treserne levede. At Kierkegaard ogsaa betog egentlige Litterater i Norge, fremgaar bl. a. af Lorentz Dietrichsons *Indledning i Studiet af Danmarks Literatur* fra 1860, der næsten eksaltereret berømmer Kierkegaard som »denne Mand, hvem Tiden just trængte til«. Dietrichson omgikkes fortroligt Henrik Ibsen i Christiania 1857-59 (S. T. I. S. 331 ff.), og det er overhovedet umuligt, at en Mand med Ibsens Avislæsning og aandeligt interesserede Omgang kan have undgaaet Berøring med Kierkegaards Tanker og Ideer. Dette kan selvfølgelig ikke afkræftes af Oplysninger som Jægers, at Ibsen »knapt havde læst 4-5 Ark af hans [Kierkegaards[Skrifter« eller af Ibsens egne Udtalelser f. Eks. i

Brev til Fr. Hegel af 8. Marts 1867 (Br. I, S. 149) om, at han af Kierkegaard »kun har læst lidet og forstaaet endnu mindre«. En yngre norsk Litteraturhistoriker Just Bing har da ogsaa i sin *Norsk Litteraturhistorie* fra 1904 (S. 162) peget paa, at Ibsen allerede i *Kjærlighedens Komedie* synes præget af Kierkegaards Paradoksalitet og Ironi og paavirket af Æstetikeren i *Enten-Eller* og Frater Taciturnus fra *Stadierne*. Det maa ligeledes fremhæves, at ved »Brand«s Fremkomst danske Kritikere som F. Helveg og Georg Brandes ikke stod alene om at finde Kierkegaardsk Paavirkning hos Ibsen, men at det samme gælder Nordmænd som f. Eks. J. Lieblein i *Norden* (I S. 287 ff). Christopher Bruun har fortalt mig, at den senere teologiske Professor i Christiania og Forfatter til *Søren Kierkegaards Christendomsforkyndelse,* Fr. Petersen dengang udtalte sig med stor Energi i samme Retning, og at Bruun selv i sit Eksemplar af Brand i Originaludgaven skrev de første Ord af Ovids Gravskrift over Phaethon:

»Hic situs est Phaethon . . .«

for dermed at sige, at han betragtede Brand's Idéindhold som Kierkegaardske Tanker, der var bristede for Ibsen, hvor store poetiske Skønheder og sjælelige Sandheder Bruun end fandt i den storslaaede Digtning.

Det hele Spørgsmaal om Kierkegaards Indflydelse i Brand bør engang tages op til en i det enkelte gaaende, kritisk Behandling. Den i stor Almindelighed holdte Opfattelse, som Georg Brandes blandt norske og danske Kritikere gav det skarpeste Udtryk, er sikkert for hastig og tager

for overfladisk et Sigte. Henrik Ibsen har utvivlsomt med Føje protesteret imod den.

Paa dette Sted turde der peges paa, at Brand's Hovedtanke »Intet eller Alt« ikke er Kierkegaardsk. Brands Religion heller ikke. Kierkegaard opstiller hverken »Viljen« eller nogen Slags »Offer« — i »Brand«s Forstand — som Betingelse for Naaden. Heller ikke for Tanker som Brand's om den »nye Gud« eller om »Slægtbundetheden« findes Analogier hos Kierkegaard. Derimod findes tydelige Lighedspunkter i Enkeltheder og ganske særlig i Provstens Udviklinger i femte Akt. Hvad dér siges om at holde Menneskene i Flok, hindre dem i at blive ensomme og udvikle sig til Personligheder, om Forholdet mellem Liv og Tro, mellem Søndagen og de andre seks Ugedage minder saa levende om Kierkegaards Kritik af »Christenheden«, at en Sammenhæng, under de givne Omstændigheder, vanskeligt kan nægtes.

Ejendommeligt er det, at den episke Brand — saavidt Fragmentet overhovedet tillader en Sammenligning — har en langt svagere Kierkegaardsk Tone end den dramatiske.

Digtet fremfører allerede Grundtanken »Alt eller Intet«, der i hvert Fald mangler direkte Tilknytning til Kierkegaard. Det har end ikke mindste Antydning af den Kierkegaardske Kategori »den Enkelte«. Bønnen, hvormed Brand genoptræder i Fortællingen, taler vel om Lidelsen, men betoner Forsagelsen paa en Maade, som ligger Kierkegaard fjernt. Brands Tanke, at Handling skal svare til Ord, fremtræder særlig skarpt i den episke Brand. Den kan vel i abstrakt Almindelighed siges ogsaa at være Kierkegaardsk; men de to

Forfattere tilspidser den helt forskelligt. For Kierkegaard betyder den Modsætningen mellem meningsløst fremplaprede Ord og deres svære Virkeliggørelse i det daglige Liv; Ibsen tænker paa det oppustede Skryderi, der i det afgørende Øjeblik brister sammen og bliver til Vind. Kun paa faa Steder skimter man en Mulighed for Kierkegaardsk Paavirkning. Ejnars l'art pour l'art-Deklamationer overfor Præsten kunde svagt minde om Kierkegaards strenge Sondren mellem det æstetiske og det etisk-religiøse, Lægens Tale til Ejnar og Agnes erindrer noget om Kierkegaards Kategori »Det umiddelbare«, der kun forholder sig til Begrebet Lykke (se f. Eks. Sygd. t. Døden. Første Afsnit. S. K.'s Saml. Skr. XI, S. 162 ff.). Hvor Ejnar (L. 871 ff.) taler om, at Brand tillader det ondes Rasen for saa at lade Straffen følge desto frygteligere, kommer man til at mindes Steder hos Kierkegaard som i *Guds Uforanderlighed* og i *Øieblikket* Nr. 8. *Den guddommelige Retfærdighed* (Saml. Skr. XIV S. 277 ff.; S. 315 ff.). — Men det kan paa Forhaand siges, at Ibsen i Følge hele sin Udvikling ikke nødvendigvis behøvede Søren Kierkegaard for at komme ind paa saadanne Tanker.

Man faar et bestemt Indtryk af, at den Kierkegaardske Paavirkning i »Brand« har udviklet sig med Udarbejdelsen, efter at den episke Form er forladt. Og dette synes ikke urimeligt. Ude i Genzano havde Ibsen levet daglig sammen med Lorentz Dietrichson og Familjen Bruun, der havde Sønnen med i den danske Krig som Sandhedsvidne og Blodvidne for den Idé, der var dem alle hellig. Senere i Rom blev Christopher Bruun,

der sværmede for Søren Kierkegaard, den, som Ibsen i Følge Dietrichson og af nærliggende Grunde interesserede sig særligt for at tale med. Ibsens nære Omgangsfælle var Dietrichson, Skandinav som han, Litterat som han og begejstret for Søren Kierkegaard. I Kredsen af intelligente Skandinaver, hvori han for Resten færdedes, var der Mænd som Juristen KLUBIEN, Teologen STYHR, der begge maa have modtaget dybe Indtryk af Kierkegaard og særlig af hans sidste Optræden, der giver stærkest Genklang i Brand. Over Skandinavernes paradoksale Diskussioner i Tritonekneipen, saaledes som Dietrichson skildrer dem, (S. T. I S. 338 ff.) og hvor Ibsen netop med sin Brand for Øje søgte at lede Samtalen, svæver der ogsaa noget af Søren Kierkegaards Aand.

Til Brug for sin Brand havde Ibsen fra Norge medbragt Indtryk af Lammers.

Lammers blev Præst i Skien i 1848, men først efter 1849 fremsatte han (jfr. Halvorsens Forfatterleksik.) sine oppositionelle Anskuelser om Barnedaaben og fandt ogsaa snart sin Samvittighed ængstet ved at meddele Absolution før Nadveren uden forudgaaende privat Skriftemaal. 1856 begærer han Afsked som Præst og udmelder sig af Statskirken for at stifte den »fri apostolisk-kristelige Menighed« i Skien. Indtil 1859 grunder han flere lignende Samfund i forskellige Egne af Norge. Lammers var forøvrigt — som Christopher Bruun har skrevet til mig i Brev af 19. Oktober 1905 — »ligesom sin Ven, Professor GISLE JOHNSEN stærkt eller snarere voldsomt paavirket af Søren Kierkegaard«. Bruun fortsætter: »Og i det

Hele: det var Kierkegaards Aand, som svævede over Vandene her i Norge i de Dage«, Lammers' første Optræden falder da ogsaa 5-6 Aar efter *Enten-Eller,* de *opbyggelige Taler* og *Frygt og Bæven,* Udmeldelsen af Statskirken Aaret efter *Øieblikket.*

Allerede i 1844 var Ibsen borte fra Skien og ansat i Grimstad, og han mener selv i Brev til sin Søster Fru HEDVIG STOUSLAND (Br. II, S. 197), at han sidste Gang besøgte sin Fødeby i 1850, det Aar, han tog ind til Christiania. Christopher Bruun har oplyst — i ovfr. omtalte Brev — at »Ibsen var selv kun meget kort (tre Uger) i Skien i Lammer's Tid. Men hans Familje, alle hans Ungdoms Kamerater, hele Byen var gennemrystet af Lammers' vældige »Enten-Eller«.« Prof. Ludvig Daae har ogsaa set Breve til Ibsen fra hans Slægt, der søgte at paavirke ham i den Lammerske Retning. Desuden vakte Lammers' Kamp imod Statskirken Bevægelse i hele Ibsens Fædreland, og den frireligiøse Præsts sammensatte Personlighed, som Ibsen saaledes paa anden Haand maa have kendt godt, har ikke kunnet undgaa at fængsle ham med det beslægtedes Magt. Han skriver selv i det nævnte Brev til Søsteren, at ikke længe efter hans sidste Besøg i Skien »begyndte der at gå en åndelig stormtid over byen og derfra ud over videre kredse, Stormvejr har jeg altid holdt af. Og i dette stormvejr var jeg med — skønt fraværende. At jeg var med i det, — derom bærer en del af min digtning sit vidnedsbyrd.«

Præsten Lammers var et Stykke af en Æstetiker, af en Skuespiller og af en Maler. I et af sine tid-

ligere Sognekald havde han selv givet Tegning til og udsmykket Kirken; da han kom til Skien, var hans Modtagelsesværelse — i Følge MARGRETHE *Et Stormvejr* (Christiania 1887), som væsentlig er bygget paa mundtlig meddelte Erindringer — behængt med hans egne Malerier. Men siden »vidnede de nøgne Vægge om den Sejer, han havde vundet over sig selv, idet han havde ofret Herren sin jordiske Tilbøjelighed, nedtaget og ødelagt Malerierne«. I en tre-fire Aar rasede han som et Herrens Vejr over Statskirken i Norge, men med en aftagende Styrke, der tilsidst slog over i Sønderknuselse, Anger og offentlig udtalt Underkastelse under det, han saa glødende havde bekæmpet. Den 12. November 1860 udsendte han sin »aabne Bekjendelse«, gjorde Afbigt for sine Vildfarelser med Hensyn til Daab og Nadver, vedkendte sig »i alle Dele« den Augsburgske Konfession og opgav sit Forstanderskab i den fri Menighed. Kort efter traadte han endog tilbage igen i den af ham spottede Statskirke, lod sig gengive den ham tidligere frakendte Pension og levede sine sidste Aar væsentlig i Udlandet, beskæftiget med at male Altertavler.

Naar man ser hen paa Afslutningen af Lammers' Virksomhed, maa han siges at være en noget mærkelig Model til Brand, der stenes for sin Overbevisning og gennem fortsatte Fristelser vandrer lidende og ensom over Ødemarkerne mod sin deus caritatis. Men mellem Lammers iøvrigt og baade Brands og Ejnars Skikkelser findes, som det vil ses, iøjnefaldende Ligheder, ikke mindst i den episke Brand. Her, som overalt i Brandbehandlingerne, er de fremmede Paavirkninger dog

kun optagne i og sammenblandede med Ibsens Oplevelser og personlige Gennemlevelser, der til syvende og sidst er og bliver Digtningens væsentligste Stof.

Da jeg korresponderede med Christopher Bruun om hans Forhold til Brand, udtalte Pastor Bruun med stor Bestemthed, at det var Lammers, der havde »gjort Brand til Præst«. Og han tilføjede beskedent: »Derimod har jeg gjort noget andet for ham. Jeg har skaffet ham »Skræppen« paa Ryggen. De husker naturligvis, at Brand kommer ind med en »Skræppe«. Den Skræppen er min. Jeg havde baaret den i den danske Krig, og senere over Alperne, og var meget stolt af den. Og jeg har Ibsens eget Ord for, at det er den, som er bleven Brands Skræppe. At jeg foruden Skræppen ogsaa kan have skaffet Brand en og anden liden Replik, tør jeg ikke helt negte Muligheden af. Jeg var da adskillig bedre inde i Kierkegaard end Ibsen var, hvad der altsaa ikke skulde meget til. Men Brand var fuldt udvokset og visselig til og med presteviet, før Ibsen lærte mig at kjende«.

Der er nu sikkert med Christopher Bruuns Skræppe gaaet mere end en eller anden lille Replik af Skandinaven, Kirkegaardianeren, den offervillige Soldat over i Brand.

Naar Ibsen aldrig har nævnet Bruun som en af sine Modeller, turde det hænge sammen med en vis blufærdig Sky for at drage endnu levende og personlige Venner i deres Forhold til ham selv og hans Digtning frem for Offentligheden. Ejendommeligt ses dette af Fortalen til *Catilina,* 2. Udg., hvor Ibsen (Sl. Vk. I, S. 8) ved Omtalen af de unge Mennesker, som hjalp ham

med at afskrive og faa trykt den ældste *Catilina*, udtrykkelig siger, at han her nævner den enes — OLE C. SCHULERUDS — Navn »da han ikke mere er blandt de levende«, medens han med en dog saa ganske overflødig Diskretion skjuler CHRISTOPHER DUES. Hidtil har kun John Paulsen i en lille Anmærkning (Samliv med Ibsen, S. 211) løseligt tangeret Spørgsmaalet om den Rolle, Chr. Bruun kan have spillet ved Udarbejdelsen af »Brand«.

Men maa det saaledes betragtes som sikkert, at Lammers har haft sin Betydning for Anskueliggørelsen af Brands Skikkelse, at der af Christopher Bruun findes adskilligt i Ibsens Digt, og at Motivets nærmere Udarbejdelse er foregaaet i en af Kierkegaard paavirket aandelig Luft, saa har Christopher Bruun dog set væsentlig rigtigt, naar han i det oftere omtalte Brev skriver: »Ibsen har sikkert Ret i, at han kunde have gjort sin Syllogisme over andet end en Præst. Det er ham selv, hans egne Lidelser og Kampe gennem Sult og Nød for at naa frem til Digter, hans egen Indsats. Intet eller Alt, som er Stoffet i Brand.« Ibsen siger ogsaa meget træffende i Brevet til Peter Hansen af 29. Oktober 1870 (Br. I, S. 214), hvor han protesterer mod, at han i »Brand« skulde have skildret Kierkegaards »liv og levnet«; »At Brand er præst er igrunden uvæsentligt; Fordringen intet eller alt, gælder paa alle punkter i livet, i kærligheden, i kunsten, osv.« Og han tilføjer: »Brand er mig selv i mine bedste øjeblikke ...«

Dette er aabenbart og psykologisk ganske nødvendigt, behøvede ikke at bekræftes af Ibsen selv. Han har iøvrigt gjort det ogsaa overfor Bruun, som skriver til mig: »Vi talte engang sammen om

Bogen, og jeg sagde: »Egentlig er det naturligvis Dem selv«. »Ja, naturligvis«, var Ibsens Svar. Dietrichson citerer (S. T. I. S. 341) i Henseende til det hele Spørgsmaal om Modeller til Brand og andre Ibsenske Figurer den betegnende Ytring af Ibsen: »Ingen kan fremstille, hvad han ikke ser — ser helt og fra alle Kanter, og man kan Intet se helt, som man ikke har oplevet i sit Indre, gjennemlevet til Bunds — og derfor har man altid Modellen til sine Figurer i sig selv«.

Den episke Brand har en særlig Interesse, fordi den paa nogle Punkter har beholdt mere af denne Originalmodels Træk end den dramatiske.

Dette gælder Skildringen af Drengen Kolls Fysiognomi og Udtryk, Fortællingen om hans Holdning i Skolen (ep.B. L.139-46), der slutter sig nær til Ibsens egne og hans Søsters Oplysninger i Henrik Jægers Bog. Paa et enkelt Punkt bekræfter det episke Digts intime Benyttelse af Ibsen selv som Model en fint set Opfattelse, som Chr. Collin fremfører i sin Afhandling i *Neue deutsche Rundschau* 1907 *Henrik Ibsen und Norwegen*. Collin gør opmærksom paa, at Ibsens norske Digtning, og det vil sige næsten hele hans Digtning, til en vis Grad var en Hævnens Digtning, en straffende Satire, lige fra *Norma eller en Politikers Kjærlighed* til *Kjærlighedens Komedie, Brand, Peer Gynt, de Unges Forbund* 1869 eller fra *Samfundets Støtter* til *Rosmersholm* 1886. Collin kalder Ibsen »en Terje Vigen«, der maatte have Hævn; men naar han havde øvet sin Straffedom for gammel Uret, var han »blød og god«. Og han tilføjer, at Ibsen selv ligner den Gud, som han beskriver i Brand,

den, der fordrer alt eller intet og straffer uden Skaansel, men som til syvende og sidst dog aabenbarer sig som »deus caritatis«, ligesom i »Peer Gynt« den ulykkelige bliver gennemheglet, lige til han skal i Støbeskeen, for dog til allersidst at kunne blive reddet ved Solvejgs Kærlighed. Collin betoner det sammensatte i Ibsens Natur; bag den flammende og skaanselsløse Indignation laa der, lidt sky og forlegent, noget blødt, medlidende, kærligt.

I den episke Brand siger Henrik Ibsen os det nu selv med rene Ord, dels igennem Ejnars, dels igennem Brands Mund. Ejnar fortæller (L. 873 ff.), hvorledes Koll i Skolen »aldrig stængte for de ondes Færd, lod det værste ske, men *efter* Brøden du stormed frem med Hævnens hvasse Sværd«. Og Brand selv meddeler Fortsættelsen, hvor han (L. 1030 ff.) beretter, at han, efter at have rystet Barndomsvennens Sind og bragt hans Elskede til at tvivle paa ham,

. . svælged i den pinefulde Fryd
en Sjæl kan suge af det Ord »fortryd« —
paa Sprang imellem favne og forbande.
Han havde mødt den sommerglade Sanger,
han havde døvet Sangen med sit Ord,
han havde vendt hans Syn fra Sol til Jord, —
han saa sit Værk og vred sig i sin Anger.

Han bredte sine Arme vidt for Vinden;
fremover sprang han saa med aaben Favn;
der brandt en Taare hed og salt paa Kinden;
han raabte, som i Angst, paa Ejnars Navn.
. . . .

Vi staar her overfor et tydelig blottet Karaktertræk hos Ibsen selv. —

Sceneriet fra den episke Brands Barndomshjem genfindes jo saa at sige uforandret i Dramaet og oplyses af Halvorsen (Sl. Vk. III) at hidrøre fra den Stipendierejse, som Ibsen foretog fra Lom til Lyster i de første Dage af Juli 1862; fra denne Rejse stammer ogsaa hans Indtryk af den Bondekone, der blev Model til Brands Moder. Om der fra hans eget første, lykkelige Barndomshjem i Skien skulde være Momenter i det lyse Billede, som den blonde Dreng i *Fra Modningstiden* udkaster, er det ikke længere muligt at komme til Klarhed over. De, der kunde spørges i saa Henseende, er døde, eller Vidnesbyrd fra dem har ikke kunnet skaffes. Ibsen selv omtalte til sine Nærmeste, efter disses Meddelelse til mig, saa at sige aldrig sin Barndom eller sit Barndomshjem. Bekendt er ogsaa Ibsens Udtalelse i Brev til Bjørnson af 9. Decbr. 1867 (Br. I, S. 160), at »jeg har for hele livet trukket mig bort fra mine egne forældre, fra min hele slægt, fordi jeg ikke kunde blive staaende i et halvt forståelsesforhold«, en Ytring, hvis Indhold ikke afkræftes af det venlige Brev af 13. Marts 1891 til Digterens Søster. (Br. II, S. 196 ff.). Fru Susannah Ibsen har meddelt mig, at Ibsen, naar han omtalte sin Moder, altid nævnede hende som en uendeligt kærlig, blød og eftergivende Natur; det siger samme Magdalene Thoresen i Interviewet med Dr. Knudtzon, hvor hun fremhæves i Modsætning til Faderen; Ibsens »Brud med sin Barndom og sin Familie« betegner Fru Thoresen som »saa decideret, at ingen Forandring i dette Forhold har været mulig«.

I Foraaret 1907 havde jeg den Glæde at oplæse *Fra Modningstiden* for Fru Susannah Ibsen,

(der, betegnende nok for Ibsens Indesluttethed med Hensyn til sit episke Manuskript, aldrig før havde hørt en Linje af det eller af nogen anden Del af Digtet). Fruen genkendte i Skildringen af den unge Axel ganske bestemt Ibsens Ungdomsven Ole Chr. Schulerud. Fra hans Hjem i det sydligt beliggende Grimstad, der ikke ligger langt fra Laurviks Bøgeskov, er muligvis Enkeltheder i Skildringen af Axels Barndomshjem hentede.

I *Fra Modningstiden* omtales allerede Agnes. Man har — bl. a. John Paulsen i »Samliv med Ibsen« S. 212-13 — nævnet Christopher Bruuns Søster Thea som Model til denne Kvindefigur. Det er ogsaa sikkert, at Ibsen, som forøvrigt alle andre, følte sig betaget af denne unge Kvindes sarte Ynde; samstemmende Vidnesbyrd gaar ud paa, at Ibsen engang i 1864 sagde til hende, at han vilde i sin Digtning »sætte hende et Mindesmærke«; Christopher Bruun har meddelt mig, at Thea og den finske Billedhugger WALTER RUNEBERG paa en Udflugt, hvori Ibsen deltog, ude ved Cæcilia Metellas Grav legede en Leg, hvor de under et yndefuldt Løb kastede Appelsiner til hinanden; deres Kreds mente senere deri at kende Forbilledet for Ejnars og Agnes' Leg og Vekselsang paa Storfjeldet.

Det synes mig dog umiskendeligt, at der i Agnes' Figur eller egentlig snarere i Ejnars Syn paa hende og deres Forhold til hinanden ligger Erindringer af ældre Dato og af en langt mere personlig Natur. Indtrykket heraf træder tydeligere frem, naar man fastholder Ejnars Egenskab af Maler, hans Teorier om Kunsten og Livet og hans og Agnes' Forhold til begge, saaledes som han ud-

vikler det i Samtalen med Brand. Man har, paa Grund af Forbindelsen med Romeropholdet og Thea Bruun, nævnt den unge og livsglade Walter Runeberg som Modellen til Ejnar. Det er sikkert Ibsen selv, der her har gjort Modeltjeneste, mindst i lige saa høj Grad som da Præsten Brand blev formet. Han har, som Digtere uafladelig gør det, spaltet sin sammensatte Personlighed og de Brydninger, som deraf voldes, i to Figurer.

Ibsen havde jo selv villet være Maler, i Følge sine Oplysninger til Halvorsen taget Undervisning hos et Par norske Kunstnere, ja, saa sent som i 1860 arbejdet ved Staffeliet (Dietr. S. T. I, S. 352); under sin Bergen-Periode 1851—57 havde han ingenlunde slaaet Malergrillerne af Hovedet og sikkert ogsaa dengang overført sine muligvis fra Malerkunsten hentede l'art pour l'art-Teorier paa Digtningen. Den unge soignerede Skønhedselsker, Teaterdigteren Henrik Ibsen har næppe undladt at docere disse Teorier, passende opblandede med Lykketeorier og blændende Fremstillinger af et »Glædens« Samliv mellem Mand og Kvinde for den sekstenaarige Henrikke Holst paa de fortrolige Spasereture, der efter hans egen Skildring til Peter Hansen (Br. I, S. 213, jfr. John Paulsen S. med I. 110—11) fik saa brat en Afslutning. Minderne herom og om det »Markens Friluftsbarn« fra *Markblomster og Potteplanter,* som i Følge samme Brev til Peter Hansen netop er Henrikke Holst, har sikkert indvirket paa Tilblivelsen af den episke Brands unge Elskerpar. Ejnar er just den soignerede Kunstnersjæl; hun benævnes udtrykkelig »min Friluftspige«, den aabne frie Marks, »Naturens Dat-

ter«. Forskellige Indtryk fra de unge Kunstneres og Forfatteres Verden i Rom er saa komne til for at fuldføre Billedet, Smaatræk, som det anførte fra Walter Runebergs og Thea Bruuns Samvær eller — som Christopher Bruun har meddelt mig — en Ytring af en tysk Dame, der betegnede Lorentz Dietrichson og hans Hustrus romantiske Bryllupsfart som »unge Svaners paa den første Flugt«, noget, Ibsen direkte har anvendt. (L. 489).

Hele det episke Digts *norske* Sceneri, baade i egentlig og overført Forstand, viser tydeligt og klart Modellen.

At de to Drenge tænkes liggende i Begyndelsen af Halvtredserne oppe paa Ekeberg over Oslo og ser ud over Christiania, er ganske klart. Det fremgaar tydeligt af, at de er i Nærheden af Havnen, kan se Røgen af Skudene fra Akerhus' Fæstning og tillige Nord over mod det i Digtet skildrede Strøg, en Dal, som Loelven gaar igennem. Dér fandtes allerede i Halvtredserne en hel Række Brug, hvorfra »Hammerværkets Slag« og »Hjulets Klappring« kunde høres. Fru Susannah Ibsen har da ogsaa fortalt mig, at Henrik Ibsen just i sine sidste Christiania Dage dengang boede i Oslo og oftere gik op paa Ekeberg for at se ud over Land og Fjord. Naar det episke Digt taler om Byens eneste Kirkespir, passer dette paa Christiania i Begyndelsen af Halvtredserne. Norges Hovedstad havde dengang kun »Vor Frelser Kirke«s Spir til at »strække sig mod Sky«, »mod ham, som gav det Navn«; Rejsegildet for Trefoldighedskirkens Taarn fandt først Sted d. 22. Decbr. 1854.

Af andre Christiania-Lokaliteter er Krohg-Støtten nøjagtig skildret i Digtets Beretning om Syttende-Maj-Festen.

Som Modsætning til sit Digts og dets Helts store Syner har Ibsen Brug for en ironisk Fremstilling af den Nationalfest, som for hans daværende Stemning maatte betyde en Forherligelse af selve det, det gjaldt om at bekæmpe, Sneverfølelsen i Forbindelse med det nationale Praleri.

Ibsen skal selv have talt ved en Syttende-Maj-Fest. I hvert Fald fortæller John Paulsen (S. med I. S. 121) efter Fru Henrikke Tresselt, f. Holst, at han i Bergen talte en Syttende Maj, uden at man dog erfarer noget oplysende om Talens Indhold og Karakter. Naar Ibsen nu tegner en Syttende-Maj-Fest i Christiania, bruger han i sit Billede den »Procession« — et Fanetog af de forskellige Korporationer —, som fra 1844 at regne altid fandt Sted paa den Dag. Men han lader tydeligt nok Henrik Wergeland tale ved Festen, uagtet Wergeland i 1844 allerede var syg og saaledes aldrig er optraadt for noget Borgertog eller nogen Syttende Maj for en almindelig Folkeforsamling, undtagen i 1833 ved selve Afsløringen af Chr. Krohgs Støtte. Henrik Wergeland maatte alligevel endnu i 1864 for Ibsen og hans norske Samtid staa som den særlige Norskheds og Folkeligheds Høvding og tillige som den egentlige Syttende Maj-Taler. Bjørnstjerne Bjørnson mindes ogsaa i sin Tale over Ole Bull i 1880 Wergelands »landsbevægende Syttende Maj Begejstring«, som den unge Ole Bull spillede ind »oppe paa Henrik Wergelands Studenterhybel«.

Bjørnson havde vel i 1864 talt ved Syttende-

Maj-Fester, og Ibsen kunde have hørt ham i 1860 eller 1863, hvor de begge ved Maj Tiden var i Christiania; men Bjørnson havde dengang endnu ikke sin senere Midtpunktstilling i national og demokratisk Henseende, medens Mindet om Wergeland løftedes højt som en Fane. Ganske vist passer Ibsens Skildring af Festtaleren som »lys, akselbred og stærk« paa Bjørnson saa vel som paa Wergeland; men naar Ibsen skriver, at Talerens

Øjne skinned i en fugtig Taage, — . . .
det var det Skin, som vindes ved at vaage
et Døgn om Bollen i ubændig Dans,

saa passer det daarligst muligt paa Bjørnson, men derimod fortrinligt paa Wergeland, om hvem GERHARD GRAN (Norges Dæmring S. 275) med Rette siger, at selv om hans og hans »Bandes« Drik og Svir naturligvis er bleven legendarisk udsmykket, er »det, som notorisk foreligger« nok til at berettige Betegnelsen af Henrik Wergeland som »hvad man i daglig tale kalder »et umuligt menneske««. Skildringen af Festtalen med sin nationale Jargon minder ogsaa om de Wergelandske, maaske nærmest om den til Forfædrenes Minde af Oktober 1834, der allerede forelaa trykt samme Aar.

Naar Ibsen spottende (ep. B. L. 902) taler om Nordmændene som »et Folk af Kæmper og Kæmpinder«, mindes man J. N. BRUNS endnu omkring Midten af forrige Aarhundrede saa populære *For Norge, Kjæmpers Fødeland.* At »et Sandhedsvidne engang skrev« om Nordmanden,

at hele Verden kan hos ham faa lære
hver herlig Egenskab, som skjænker Ære

hentyder til Mottoet for Digteren H. A. BJERREGAARDS i 1820 »kronede Nationalsang«, som lød:

**Mod, Troskab, Tapperhed og hvad som giver Ære
den hele Verden kan blandt Norges Klipper lære.**

Dette er atter en Omskrivning af Indskriften paa nogle »Rejsedalere«, som Frederik den Fjerde lod slaa under sin Norgesrejse i 1706. Ibsens nære Ven, Arkivar M. Birkeland betoner ogsaa disse Linjer i sine Betragtninger i Anledning af Syttende-Maj-Festen 1864 *Skandinavismen fra norsk Synspunkt* (S. 17).

Den episke Brand er litterært kendelig paavirket af Welhavens *Norges Dæmring*.

Der er noget i hele Anslaget, som klinger ens. Begge Digte er Straffetaler og manende Raab. Begge apostroferer de Norge og Nordmændene. Welhaven ser sit Fædreland rejse sig af Havet som et »Kæmpevrag«; for Ibsen bliver det en Kæmpes Lig, som den unge Slægt skal sænke i Havet.

En stor Del af det, Ibsen gaar i Kampen mod, har han direkte arvet fra Welhaven, ja, han maner jo endog selve Wergeland, som Welhaven i 1834 vilde spidde paa sine »litterære Landser«, op af Graven for en Menneskealder senere at slaa ham ret til Gavns ihjel. *Norges Dæmring* spotter Samtidens overspændte Forgudelse af det nationale, den pralende Paakaldelse af Landets store Fortid, som maatte virke dobbelt latterlig i et Folks Mund, der levede for et ynkeligt Madstræb. I sine formfuldendte Sonetter haaner Welhaven den patriotiske Jargon i Poesi og

Prosa, Syttende-Maj-Skvaldret, hele den svedende og skrydende Bygdepatriotisme, som ikke forstaar, at

. . der, hvor Blikket rækker Sjølunds Kyst
og Kjølens sidste Bakker i det Fjerne,
først der det skuer over Hjemmets Tag.

Vi genfinder det altsammen i den episke Brand, om end med større Anskuelighed og skarpere trukket op, hvad der særligt gælder Skandinavismens Udsyn og den videre Anvendelse heraf. Ikke for intet havde Historien lagt tredive indholdstunge Aar imellem Welhavens og Ibsens Digt, men Lighederne mellem dem er slaaende.

Welhaven spørger:

Hvad Skvalder høres ej fra Klippemuren
om Norges Odelsmænd og Friheds Lykke?
. . . .
Vi prale med de rustede Trofæer
vi prale med vor Jord og med vor Himmel
. . . .
og fra vor vinterlige Klippestrimmel
den halve Verden tappert vi bebæer.

Han fortæller om »denne grove nationale Bram«, den kunstige Rus og Jubel, naar »Folkets Røst skal høres«.

Men da man nu har Møje med at røres,
saa ta'r man dygtigt ind at svede paa
»for Kæmpers Fødeland«, for »Sne og Bakker«.

Henrik Ibsen skriver:

Det er et Folk med mageløse Minder,
det er et Folk, som var saa stort engang;
det er et Folk af Kæmper og Kæmpinder —
naar Skalden har Bestilling paa en Sang.

Det er et Folk, saa stærkt, saa uforsagt;
det er et Folk, som knytter Haand mod Østen;
det er et Folk, som staar mod Syd paa Vagt —
naar Taleren ved Gildet hæver Røsten.

Det er et Folk, hvor Hvermand er saa gjæv,
at hele Verden kan hos ham faa lære
hver herlig Egenskab, som skjænker Ære, —
hvad jo et Sandhedsvidne engang skrev.
Det er et Folk, som trygt tror paa sin Ret
till Verdensstyrelse fra Klippekrogen,
som tog sin Væxt, mens Tidens Aand gik trætt; —
sligt Folk er vort — ifølge Skudsmaalsbogen.

Sammen med »Renommistens latterlige Vind« gaar for Welhaven »den hele Lamhed i vor Daad og Tale.« Overfor den norske »Nutids Pral og Styverfængeri«, det glædeløse, tomme Liv, der er uden Handling og har »intet Klækkeligt at kives om«, sætter han det store Evropa, i hvis vældigt klingende Folkeraab der »gaar Aandens Lynglimt i de dybe Drøn«. Over Livet hjemme er kun Sneverhed og Tranghed, ingen Idealets Højde.

Paa Landet sveder man af alle Porer
og søger Udvej til de høje Skatter.

Man hører kun

Klager over byrdefulde Tider,
men ingen Aftensang, naar Dagen svinder.

Ibsen taler om

vi skabtes til at pløje Hav og Muld;
vor Gerning er at svede, ej at bløde.

og han tegner Modsætningen mellem Sneversynet hjemme og det store Syn ude i Linjer som:

der peger tusind Tempelspir mod Sky;
der bruser Orglers Flugt; *der* Klokker kimer;
der kalder Messesang till Fredens Ly.

Men *her*. Se Kirken med sit Spaanværks Tjeld.
Ej Taarn, ej Spir, ej Kors mod Højden peger;
ej Klokker kalder; intet Orgel leger ....

I Modsætning til den materialistisk tænkende Nutid, der smykker sig med hovmodig Pral og kævles i splittede og spredte, smaalige Interesser, opstiller begge Digtere det ideelle Krav. Begge peger de i tydelige Ord paa Personlighedens indre Udvikling som Frelsen for Menneskene, i Modsætning til al ydre Liberalisme og Humanisme.

Welhaven udraaber:

Ak, jeg er blind for dette ydre Røre;
jeg søger Hjertet til de spredte Lemmer,
jeg kan ej samle disse brudte Stemmer,
mens Grund-Akkorden viger for mit Øre.

Jeg ved, at Vinteren giver herligt Føre,
at dette Planke-Driften meget fremmer,
at Malmen heises fra de dybe Gjemmer,
at der er Levevei ved Garn og Snøre.

Men heri øiner jeg endnu kun Haanden,
der snapper, høkrer med hvad Himlen sender
og stødes frem af Elementers Krog.

Men uden Enhed, Fyrighed i Aanden
og uden Dannekraft i travle Hænder,
er gamle Norge kun et sminket Lig.

For Ibsen, der taler om, hvorledes Nutidens Norge har »sminket Liget af de stærke Tider«, staar Brand som den, der omkring sig kun ser de Welhavenske »spredte Lemmer«.

Jeg ser ej *Mennesker* paa Jorden mer;
jeg ser kun *Maver*, *Hoveder* og *Hænder* . . .

Se derfor vil jeg gaa i Verden ud
og samle Lemmerne, de spredte Dele,
og skabe Mennesket, det sande hele, . . .

Og han fortsætter:

Og kan din hede Hunger slukkes ud
ved Gaverne, som rækkes dig med Haanden,
da har du intet Forhold til din Gud —
og ingen Bro er mellem dig og Aanden . . .

Welhaven nævner Lyset, som

graaner i de større Byer,
naar Aanden her er bunden til det Lave,
og hver af dem er egentlig en Mave
. . . .
Et livfuldt Helt gi'r Blomster kun og Frugter.
. . . .

og han siger, at

det Aandens Taktslag i den mindste Gjerning,
der gaar som Nerve i det store Hele,
kan ene fylde Samfunds-Livets Revne.

Medens Ibsen hævder:

Se, Tidens Kraft er Arbejdets Fordeling;
den ætser alt, hvad der er *helt*, ihjæl; —

og

Grant skjønner jeg, at hvad der staar tilbage,
som Livsværk for en Mand i vore Dage,
det er, paany at gjøre Slægten *hel*.

Tydeligt og klart ses overalt Paavirkningen, lige ned til Billeder og Ord. Det episke Brand-Fragment er et smukt lille Eksempel paa, i hvor

høj Grad Ibsen indenfor Fælleslitteraturen tilhører den Heiberg-Welhavenske Linje.

John Paulsen fortæller i *Mine Erindringer* (S. 21), hvorledes Henrik Ibsen endnu i 1876 havde bevaret sin Interesse for Welhaven. I Gossensass talte han dengang »gjentagende og med behag om denne digter, der i finhed og formsans, i skræk for det raa og almueagtige var saa nær i slægt med ham selv. Med udbytte havde han i sin ungdom hørt Welhavens forelæsninger . . .« Sin Beundring for J. L. HEIBERG har Henrik Ibsen hyppigt udtalt, med største Vægt vel nok i Digtet fra 1860 *Til de genlevende.* John Paulsen siger i *Samliv med Ibsen* S. 46, at saa sent som i Slutningen af Halvfjerdserne anbefalede Ibsen den unge Paulsen for sin digteriske Uddannelses Skyld at gennemstudere J. L. Heiberg, »læse alt, hvad han har skrevet«.

Noget af det, Ibsen havde lært hos Welhaven, bevaredes i den dramatiske »Brand« (og i »Peer Gynt«), det meste knustes med den episke Digtnings Æggeskal. Ibsen havde været undergivet for stærke Paavirkninger ud over Welhaven, han havde en for rig personlig Gennemlevelse, der krævede Udtryk i hans Digtning til, at der i den fuldendte »Brand« kunde blive paaviselige Rester af »Norges Dæmring« tilbage. Det episke Mellemled maatte findes, for at deres Tilværelse kunde lægges blot.

»Brand« var den første Digtning, som Henrik Ibsen udgav i Danmark. Det blev tillige den første Bog, hvormed han slog afgørende igennem

hos Publikum, ikke blot her, men ogsaa i sit eget Fødeland og i Sverige.

Endnu d. 12. Novbr. 1863 kan Fr. Hegel i et (utrykt) Brev til Bj. Bjørnson skrive: »Jeg har faaet sendt fra DAHL et Drama af H.Ibsen (»Kongsemnerne«). Dahl har gjort sig store Forventninger derom og har vist trykt et betydeligt Oplag. Jeg frygter, han bliver skuffet. Hernede i det mindste har I. intet Navn.« Og Fr. Hegel fik Ret. Det norske Publikum skuffede Johan Dahls Forventninger med Hensyn til »Kongsemnerne«, og J. B. Halvorsen kunde skrive (H. I. Sl. Vk. II, S. X), at »en større Opmærksomhed blev først Stykket tildel, da »Brand«s og »Peer Gynt«s Digter hos sin danske Forlægger i Novbr. 1870 »offentliggjorde det paany.

»Brand« blev Lykkekastet for Henrik Ibsen. Og det kom uventet for ham selv og andre, netop som et Lykkekast gør det. Fr. Hegel havde følt sig grebet af Digtet og antaget det til Udgivelse, men i et — ligeledes utrykt — Brev til Bjørnson af 17. Februar 1866 siger han dog, at han »ved at læse hans Digtning »Brand« nærede stærk Tvivl om, at denne Bog vilde slaa an hos et større Publikum«.

Det kom til at gaa saa ganske anderledes. Af mange ind i hinanden filtrede Grunde, som endnu kun delvis er paapegede i Brand-Litteraturen, men som det ligger udenfor nærværende Arbejdes Opgave at søge nærmere udredte.

Her har kun selve det paagældende Forarbejde til »Brand« skullet udgives diplomatarisk og kommenteret til Belysning af den store Digters Arbejdsmetode overhovedet og for at vise dets For-

hold til den fuldendte Branddigtning. I begge Henseender turde det genfundne Fragments intime Indblik i Digterens Arbejdskammer være af enestaaende og afgørende Betydning.

ANMÆRKNINGER
OM
DE I BOGEN OMTALTE PERSONER

ANKER, CARL JOHAN (1835-1903), Oberstløjtnant i den norske Hær, Kammerherre. Udgiver af flere, navnlig militære og personalhistoriske Skrifter. Var fra 1856-60 Løjtnant ved den norske Garde i Stockholm, hvor han virkede for Opførelsen af Ibsens første Skuespil.

ASCHEHOUG, TORKEL (f. 1822), norsk Nationaløkonom og Politiker, fra 1862 Professor ved Universitetet i Christiania.

BERGSØE, VILHELM (f. 1835), dansk Digter og Zoolog, Dr. phil., Professor; opholdt sig 1861-63 og 1867-69 i Italien.

BING, JUST (f. 1866), norsk Litteraturhistoriker, Dr. phil., fra 1903 Stiftsarkivar i Bergen.

BIRKELAND, MICHAEL (1830-96), norsk Historiker og Politiker, 1863-96 Rigsarkivar.

BJERREGAARD, HANS ANKER (1792-1842), Assessor ved Højesteret i Christiania, Digter; hans »Sønner af Norge, det ældgamle Rige« (1820) afløstes som Nationalsang af Bjørnsons »Ja, vi elsker dette Landet«.

BJØRNSON, BJØRNSTJERNE (f. 1832), norsk Digter og Politiker.

BOTTEN-HANSEN, POUL (1824-69), norsk Litteraturkritiker og Forfatter, fra 1864 Overbibliotekar ved Universitetsbiblioteket i Christiania. Udgav i 1851 sammen med Henr. Ibsen og A. O. Vinje Ugebladet »Andhrimner« og var fra 1851-66 Redaktør af »Illustreret Nyhedsblad«.

BRANDES, GEORG (f. 1842), dansk Litteraturhistoriker, Dr. phil., Professor; hans første Essay om Ibsen fremkom 1868 i »Æsthetiske Studier«, det andet 1882 i »Det moderne Gjennembruds Mænd«; 1898 udkom hans Bog »Henrik Ibsen«.

BRAVO, JOHAN (1796-1876), fra 1846 dansk (senere tillige svensk-norsk) Konsul i Rom.

BROCH, OLE JAKOB (1818-89), norsk Matematiker og Politiker; fra 1858 Professor ved Universitetet i Christiania, Marineminister 1869-72.

BRUN, JOHAN NORDAHL (1745-1816), Biskop i Bergen, Digter; Forfatter bl. a. af »For Norge, Kæmpers Fødeland«.

BRUUN, CHRISTOPHER (f. 1839), norsk Teolog, Højskolemand og Politiker, fra 1893 Sognepræst i Christiania.

BRUUN, THEA (DOROTHEA) (1841-65), Søster til den ovfr. nævnte Christopher Bruun.

BULL, OLE (1810-80), norsk Violinvirtuos og Komponist; stiftede 1850 »Det norske Teater« i Bergen, ved hvilket Ibsen 1851 ansattes som Teaterdigter.

COLLIN, CHRISTEN (f. 1857), Docent i almindelig europæisk Litteraturhistorie ved Universitetet i Christiania.

COLLIN, JONAS (1840-1905), dansk Zoolog, Fiskerikonsulent, Etatsraad; hans paa Værker af nyere dansk-norske Forfattere rige Manuskriptsamling (ca. 10,000 Numre) indlemmedes efter hans Død i det kgl. Bibliotek i København.

DAA, LUDVIG CHRISTENSEN (1809-77), norsk Politiker, Publicist og Historiker; fra 1866 Professor ved Universitetet i Christiania.

DAAE, LUDVIG (f. 1834), norsk Historiker, Professor ved Universitetet i Christiania.

DAHL, JOHAN (1807-77), norsk Boghandler, danskfødt; uddannet i den Gyldendalske Boglade i København; fra 1832-75 Leder af en stor Forlags- og Sortimentsboghandel i Christiania.

DIETRICHSON, LORENTZ (f. 1834), norsk Kunsthistoriker og Forfatter, fra 1875 Professor i Kunsthistorie ved Universitetet i Christiania. Opholdt sig i Aarene 1862-65 i Italien og havde i længere Tid fast Bopæl i Rom, hvor han var Bibliotekar i den skandinaviske Forening.

DOVE, ALFRED (f. 1844), tysk Historiker, Professor først ved Universitetet i Breslau, fra 1886 i Bonn.

DUE, CHRISTOPHER (f. 1827), 1875-1904 Toldkontrollør i Levanger.

DUNKER, BERNHARD (1809-70), norsk Jurist og politisk Forfatter. Fra 1841 Højesteretsadvokat i Christiania og fra 1859 Regeringsadvokat. Var i Aarene 1860-63 og 1865-66 Medlem af Christiania Teaters Direktion.

ELIAS, JULIAS (f. 1861), tysk Litteraturhistoriker, Dr. phil., Bekendt af Ibsen fra Opholdet i München 1881-90, Medudgiver af de tyske samlede Udgaver af Ibsens Skrifter og af hans Breve.

FABRICIUS, KNUD (f. 1875), dansk Historiker, Dr. phil., Lærer i København. 1903-06 videnskabelig Studierejse til Udlandet.

FAYE, ANDREAS (1802-69), norsk Historiker, Skolemand og Præst; hans Samling af »Norske Folkesagn« udkom første Gang 1833.

FREYTAG, GUSTAV (1816-95), tysk Digter.

GRAN, GERHARD (f. 1856), norsk Litteraturhistoriker, Professor i nordisk Litteratur ved Universitetet i Christiania.

HALVORSEN, JENS BRAAGE (1845-1900), Bibliotekar ved Universitetsbiblioteket i Christiania, Udgiver af »Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880« (endnu ikke afsluttet).

HANSEN, PETER (1840-1905), dansk Litteratur- og Teaterhistoriker, Oversætter. 1894-99 Kommitteret ved det kgl. Teater i København, Etatsraad.

HEGEL, FREDERIK (1817-87), dansk Boghandler, Etatsraad. Fra 1850 Chef for Gyldendalske Boghandels Forlag og som saadan fra 1866 Ibsens Forlægger.

HEIBERG, JOHAN LUDVIG (1791-1860), dansk Digter.

HELVEG, FRIEDRICH (1816-1901), Stiftsprovst i Lolland-Falsters Stift; udgav 1866 et Skrift »Bjørnson og Ibsen i deres to seneste Værker«.

HERTZ, HENRIK (1798-1870), dansk Digter; hans Tragedie »Svend Dyrings Hus« opførtes paa Bergens nationale Scene første Gang d. 24. Februar 1856.

HERTZBERG, EBBE (f. 1847), 1877-86 Professor i Statsøkonomi og Statistik ved Universitetet i Christiania, fra 1906 Rigsarkivar.

HOFFORY, JULIUS (1855-97), dansk Filolog, fra 1883 Docent og fra 1887 Professor i nordisk Filologi ved Universitetet i Berlin. Gav Stødet til den hele store Berlinske Bevægelse i Firserne for Henr. Ibsen og hans Værker. Oversatte 1888 »Fruen fra Havet« paa Tysk og optog det i sin Samling »Nordische Bibliothek« 1889.

IBSEN, SIGURD (f. 1859), Dr. juris, Medlem af det Hagerupske Ministerium og Statsminister i Stockholm 1903-05. Henrik Ibsens eneste Barn.

IBSEN, SUSANNAH (f. 1836), Datter af Provst Hans Thoresen og Steddatter af Forfatterinden Magdalene Thoresen. Blev 1858 gift med Henr. Ibsen.

INGEMANN, BERNHARD SEVERIN (1789-1862), dansk Digter.

JOHNSEN, GISLE (1822-94), norsk Teolog, fra 1860 Professor ved Universitetet i Christiania.

JÆGER, HENRIK (1854-95), norsk Litteraturhistoriker. Udgav 1883 »Norske Forfattere« (hvori »Fra Henrik Ibsens Rusaar«), 1888 »Henrik Ibsen 1828-1888. Et literært livsbillede« og 1892 »Henrik Ibsen og hans værker«.

KIELER, LAURA, f. PETERSEN (f. 1849), dansk Forfatterinde, norskfødt, gift med den danske Overlærer V. Kieler; 1869 udkom hendes Roman »Brands Døtre, et Livsbillede af Lili«.

KIERKEGAARD, SØREN AABYE (1813-55), dansk Teolog og Filosof.

KLUBIEN, ANTON (1834-93), dansk Jurist, fra 1867 Højesteretsadvokat i København.

KNUDTZON, FREDERIK (f. 1843), dansk Kunsthistoriker, Dr. phil.; Bogtrykker i København. Omgikkes meget med Henrik Ibsen i Rom 1866-68. Fleraarig Husfælle af Fru Thoresen i København.

KOHT, HALVDAN (f. 1873), norsk Filolog og Historiker, fra 1901 Universitetsstipendiat i Historie ved Universitetet i Christiania; fortsætter Udgivelsen af J. B. Halvorsens »Norsk Forfatterlexikon«, Medudgiver af Henrik Ibsens Breve.

KRISTENSON, SVEN, svensk Arkitekt, ankom til Rom 1885, Sekretær i den skandinaviske Forening fra Efteraaret 1887.

KROHG, CHRISTIAN (1777-1828), norsk Jurist og Politiker, Medlem af den nye Regering i 1814. Hans Mindesmærke, »Krohgstøtten«, rejstes 1833 i Christiania.

LAMMERS, GUSTAV ADOLPH (1802-78), norsk Teolog; 1848-56 Sognepræst i Skien.

LANGE, HANS OSTENFELDT, (f. 1863), dansk Bibliograf og Ægyptolog, fra 1901 Overbibliotekar ved det kgl. Bibliotek i København.

LARSEN, AUGUST (1843-1906), Fuldmægtig i den Gyldendalske Boghandel i København, til hvilken han var knyttet fra 1863 til 1903.

LIEBLEIN, JENS (f. 1827), norsk Ægyptolog, fra 1867 Universitetsstipendiat og fra 1876 Professor i Ægyptologi ved Uni-

versitetet i Christiania; overværede 1869 sammen med Ibsen Suezkanalens Aabning.

LINDBÆK, JOHANNES (f. 1872), dansk Historiker, Dr. phil., Lærer i København. 1898-1901 Carlsbergfondets Stipendiat i Rom.

LØKKE, JAKOB (1829-81), norsk Filolog og Skolemand, Overlærer ved Christiania Katedralskole.

MARGRETHE, Pseudonym for BOLETTE GJØR, f. NISSEN (f. 1835), norsk Forfatterinde.

MARTENSEN, HANS LASSEN (1808-84), dansk Teolog, Biskop over Sjællands Stift.

MEYER, RAPHAEL (f. 1867), cand. mag., Bibliotekar ved den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Bibliotek i København. 1899-1902 Carlsbergfondets Stipendiat i Rom.

MYNSTER, JACOB PETER (1775-1854), dansk Teolog, Biskop over Sjællands Stift.

OLSEN, CARL ANTONIUS (f. 1844), Overretssagfører i København.

PAULSEN, JOHN (f. 1851), norsk Forfatter; udgav 1906 »Samliv med Ibsen«.

PETERSEN, FREDRIK (1839-1903), norsk Teolog, Professor ved Universitetet i Christiania.

PONTOPPIDAN, ANDREAS REIERSEN (1852-1901).

PONTOPPIDAN, CHRISTIAN FREDERIK (f. 1850), Boghandler i Nykøbing paa Falster.

PONTOPPIDAN, LOUIS (f. 1859), Grosserer i København.

RIIS, FANNY, Frøken (f. 1835), Datter af norsk Stiftsoverretsjustitiarius Boye Christopher Riis.

RUNEBERG, WALTER (f. 1838), finsk Billedhugger, Søn af J. L. Runeberg, opholdt sig, med mindre Afbrydelser, 1862-76 i Rom, hvor han 1868 modellerede en Byste af Ibsen.

SCRULERUD, OLE (1827-59), norsk Sagfører.

STHYR, VALDEMAR (1838-1905), dansk Teolog og Politiker, Lic. theol., Professor i Teologi ved Københavns Universitet 1877-87, Biskop over Lolland-Falsters Stift 1887-97, Kultusminister 1897-1900, Biskop over Fyens Stift 1900-05.

STORM, JOHAN (f. 1836), norsk Filolog, Professor i romansk og engelsk Filologi ved Universitetet i Christiania; skrev i Festskriftet til Henrik Ibsen om »Ibsen og det norske Sprog«; besørgede 1900-07 Mindeudgaven af Henrik Ibsens Skrifter.

STOUSLAND, HEDVIG, f. IBSEN (f. 1832), gift med Skibsfører Hans Jacob Stousland i Skien; Ibsens eneste Søster.

THORESEN, ANNE MAGDALENE, f. KRAGH (1819-1903), norsk Forfatterinde, danskfødt, Stedmoder til Henrik Ibsens Hustru.

TRESSELT, HENRIKKE, f. HOLST (f. 1837), senere gift med Mægler Tresselt af Handelshuset v. Tangen.

WELHAVEN, JOHAN SEBASTIAN CAMMERMEYER (1807-73), norsk Digter.

WERGELAND, HENRIK (1808-45), norsk Digter.

VINJE, AASMUND (1819-70), norsk Digter og Maalstræver, udgav 1851 sammen med Ibsen og P. Botten-Hansen Ugebladet »Andhrimner«.

OEHLENSCHLÄGER, ADAM (1779-1850), dansk Digter.

NAVNEREGISTER

ANKER, C. J. 229
ACHEHOUG, T. 235
BERGSØE, V. 7
BING, J. 241
BIRKELAND, M. 234, 257
BJERREGAARD, H. A. 257
BJØRNSON B. 16, 18—19. 195—96, 212, 227 231, 237 251, 255—56, 263
BOTTEN-HANSEN, P. 20, 203, 236
BRANDES, G. 16, 231, 237, 239, 241
BRAVO, J. 7, 13
BROCH, O. J. 195
BRUN, J. N. 256
BRUUN, C. 235 ff., 241, 243 ff., 247 ff., 252, 254
BRUUN, T. 235, 238, 252 ff.
BULL, O. 255
COLLIN, C. 249—50
COLLIN, J. 3, 202
DAA, L. C. 223
DAAE, L. 234 ff., 245
DAHL, J. 263
DIETRICHSON, L. 10 ff., 18—19, 40 ff., 227, 238, 240, 243—44, 249, 254
DOVE, A. 230
DUE, C. 248
DUNKER, B. 13 ff.
ELIAS, J. 203
FABRICIUS, K. 9
FAYE, A. 207
FREYTAG, G. 230
GRAN, G. 256
HALVORSEN, J. B. 15, 22—23, 212, 219, 244, 251, 253, 263
HANSEN, P. 16 ff., 248
HEGEL, F. 21, 201, 211—12, 231, 241, 263
HEIBERG, J. L. 262
HELVEG, F. 241
HERTZ, H. 187
HERTZBERG, E. 233
HOFFORY, J. 229, 231—32
IBSEN, Sig. 6
IBSEN, Susannah, 6 ff., 219, 251—52, 254
INGEMANN, B. S. 83
JOHNSEN, G. 244
JÆGER, H. 10, 21, 239—40, 249
KIELER, L. 18
KIERKEGAARD, S. A. 239 ff.
KLUBIEN, A, 244
KNUDTZON, F. 44, 251
KOHT, H. 23, 203
KRISTENSON, S. 9
KROHG, C. 255
LAMMERS, G. A. 239, 244 ff.
LANGE, H. O. 5
LARSEN, A. 5, 23
LIEBLEIN, J. 241
LINDBÆK, J. 10
LØKKE, J. 234, 236
MARGRETHE (B. Gjör). 246
MARTENSEN, H. L. 240
MEYER, R. 10
MYNSTER, J. P. 240
OLSEN, C. A. 5
PAULSEN, J. 43, 248, 252—53, 255, 262
PETERSEN, F. 241
PONTOPPIDAN, A. R. 1 ff., 191
PONTOPPIDAN, C. 9
PONTOPPIDAN, L. 5
RIIS, F. 8
RUNEBERG, W. 252 ff.
SCHULERUD, O. 248, 252
STHYR, V. 244
STORM, J. 209—10
STOUSLAND, H. 245
THORESEN, A. M. 43—44, 195, 202, 233, 251
TRESSELT, H. 43, 253, 255
WELHAVEN, J. S. 207, 209, 211, 257 ff.
WERGELAND, H. 211, 255 ff.
VINJE, A. 223
OEHLENSCHLÄGER, A. 113

TRYKFEJL OG RETTELSER

S. 9, L. 19 Campo Margio, læs Campo Marzio.
S. 24 Mskr. II a, læs Mskr. I.
S. 80 L. 570, læs 470.
S. 202, L. 11 f. o. September, læs Oktober.
Af Parallelstederne er udfaldne:
S. 59 139-142 B 19, 3-6. S. 81 469 B 16, 13. 471 B 16, 14. S. 85 504-505 B 14, 7-8. 506-507 B 14, 9-11. S. 165 1451-1452 B 36, 1-2.

HENRIK IBSENS

EPISKE

BRAND

UDGIVET EFTER ORIGINALMANUSKRIPTERNE

AF

KARL LARSEN



GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KJØBENHAVN OG KRISTIANIA
MDCCCCVII

